

Stratégia rozvoja cestovného ruchu

Dolného Záhoria

Objednávateľ :

**Mesto Malacky
Mestský úrad Malacky
Ratlinského 1
901 01 Malacky**

Spracovateľ :

**Mgr. Andrej Popovič
Markova 9
851 01 Bratislava**

Riešitelia :

**Mgr. Andrej Popovič
Mgr. Zuzana Sedláčková**

ÚVOD	4
1 VŠEOBECNÁ ANALÝZA	5
1.1 Geografické pomery územia	5
1.2 Ochrana prírody	8
1.3 História územia.....	14
1.4 Obce Dolného Záhoria.....	16
2 ANALÝZA POTENCIÁLU CESTOVNÉHO RUCHU	33
2.1 Dopravná infraštruktúra.....	33
2.2 Materiálno-technická základňa Dolného Záhoria.....	34
2.3 Športový a rekreačný cestovný ruch	35
2.4 Kultúrny a poznávací cestovný ruch.....	39
3 SWOT ANALÝZA	46
4 STRATEGICKÁ ČASŤ	48
4.1 Problematické oblasti	48
4.2 Možnosti rozvoja	48
4.3 Vízia cestovného ruchu	48
4.4 Prioritné oblasti.....	49
4.5 Infraštruktúra cestovného ruchu Dolného Záhoria.....	66
4.6 Organizácia destinačného manažmentu Dolné Záhorie.....	67

ÚVOD

Stratégia rozvoja cestovného ruchu Dolného Záhoria je spracovaná na základe požiadavky mesta Malacky ako súčasť projektu **PALTOUR** financovaného z prostriedkov EÚ. Projekt je realizovaný v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Slovenská Republika – Rakúsko v období 2007 – 2013 a spolufinancovaný z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (EFRR). Projektových partnerov mesto Malacky a mesto Marchegg spája spoločná história rodu Pálfiocov. Dôkazom sú pálfiovské kaštiele v oboch mestách. Projekt má za cieľ spájať palfiovským turizmom Dolné Záhorie a Dolné Rakúsko.

Stratégia rozvoja cestovného ruchu Dolného Záhoria bola vypracovaná v súlade s odporúčanými metodikami pre spracovanie sektorových rozvojových stratégií. Navrhnutá stratégia sa opiera o súčasný potenciál územia a jeho prírodné, historické a kultúrne danosti. Pri spracovaní boli zohľadnené aj finančné možnosti obcí, ako aj potenciálna participácia podporných finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov na rozvoji cestovného ruchu na území Dolného Záhoria.

1 VŠEOBECNÁ ANALÝZA

1.1 Geografické pomery územia

1.1.1 Poloha a rozloha

Oblasť Dolného Záhoria sa nachádza v juhozápadnej časti Slovenska, pri štátnej hranici s Rakúskom. Je súčasťou regiónu Záhorie (Pomoravie). Prírodné hranice tvorí na východe pohorie Malé Karpaty a na západe rieka Morava, ktorá je zároveň štátnou hranicou s Rakúskom. Na juhu hraničí Dolné Záhorie s Bratislavou (6 mestských častí – Devínska Nová Ves, Devín, Lamač a Záhorská Bystrica, Dúbravka a Karlova Ves patria do regiónu Dolné Záhorie).

Najvyšším bodom je vrchol Vysokoj v Malých Karpatoch (754 m.n.m), najnižšie položenou časťou je oblasť nivy Moravy (okolo 140 m.n.m).

Dolné Záhorie je územne vymedzené okresom Malacky, s rozlohou 950 km² a počtom obyvateľov 67 227 (2004).

1.1.2 Geológia a povrch

Väčšina územia má prevažne rovinatý charakter. Hlavnými geomorfologickými celkami sú **Malé Karpaty** a **Záhorská nížina**, presnejšie jej podcelok Borská nížina, ktorá zaberá väčšinu územia. Menšie celky patriace k Borskej nížine v západnej časti územia sú Dolnomoravská niva a Záhorské pláne. Medzi Malými Karpatmi a Borskou nížinou sa rozprestiera Podmalokarpatská znížina. Malé Karpaty sa členia v oblasti Dolného Záhoria na dva podcelky – Devínske a Pezinské Malé Karpaty.

Z geologického hľadiska je Záhorská nížina súčasťou Viedenskej panvy. Pochádza z mladších treťohôr. Jej základ je tvorený flyšovým a bradlovým pásom. Mladotretihorné usadeniny sú tu zastúpené najmä zlepenými, pieskovcami, pieskami, bridlicami, slieňami, ílmi, ílovcami a vápencami. Borská nížina ako jej podcelok je tvorená najmä vo svojej centrálnej – Bore súvislou oblasťou tzv. viatych pieskov. Viate piesky tvoria nízkopahorkatinný reliéf s uzavretými bezoodtokovými oblasťami. Prostredie je dodnes silne ovplyvnené veternými a riečnymi procesmi, ktoré vytvorili najrozšírenejšie povrchové formy – pieskové presypy, dunové komplexy a riečne náplavy. Riečne sedimenty sú po viatych pieskoch druhým najrozšírenejším horninovým komplexom. Vyskytujú sa najmä na nive rieky Morava v podobe náplavových kužeľov, ramennej sústavy, mŕtvych ramien a prírodných záplavových oblastí (prírodných poldrov).

Malé Karpaty sú ako jadrové pohorie súčasťou Západných Karpát. V južnej časti prevládajú kryštálické horniny. Strednú časť (Bratislava – Plavecký Peter) tvoria kryštálické bridlice prikruté druhohornými vápencami a kremencami. Severovýchodne od Kuchyne už kryštálické horniny nevystupujú, tu prevládajú druhohorné vápence a dolomity. K špecifikám Malých Karpát patria krasové oblasti. Práve záhorská strana pohoria je známa výskytom dvoch takýchto území: Borinský a Plavecký kras.

1.1.3 Podnebie

Základný klimatický typ na Záhorí je nížinná klíma, v západnej časti teplá, vo východnej mierne teplá. Záhorská nížina je rozdelená klimaticky na dve základné oblasti. Prvou z nich je Bor s nivou a terasami Moravy, kde prevládajú prevažne severozápadné a západné vetry ovplyvňujúce počasie najmä v zime. Druhou oblasťou je pás vo východnej časti Záhorskej nížiny tiahnuci sa pozdĺž Malých Karpát, v ktorom prevládajú juhovýchodné vetry. Vo východnej časti (Malé Karpaty) sú priemerné teploty nižšie, úhrn zrážok je vyšší a takisto je viac dní so snehovou pokrývkou.

Južná časť Záhorskej nížiny patrí do teplej a mierne suchej oblasti, smerom k Malým Karpatom do miernej vlhkej oblasti s miernou zimou. Priemerné ročné teploty dosahujú hodnotu 9,5 °C, priemerné júlové teploty 20 °C, priemerné januárové teploty – 2 °C. Počet dní so snehovou pokrývkou sa pohybuje v rozpätí 30 – 40 dní.

Malé Karpaty patria do mierne teplej klimatickej oblasti. Podnebie je z hľadiska zrážok mierne vlhké až vlhké s miernou zimou. So stúpajúcou nadmorskou výškou zrážok pribúda, na ich rozdelenie vplýva členitosť a orientácia reliéfu. Náveterné severozápadné a západné svahy majú viac zrážok ako juhovýchodné. Priemerný ročný úhrn zrážok sa pohybuje od 650 do 900 mm. Počet dní so snehovou pokrývkou je v rozpätí 40 – 60 dní. Priemerné teploty sú o 2 až 3 °C nižšie ako na Záhorskej nížine.

1.1.4 Vodstvo

Najvýznamnejším vodným tokom je rieka **Morava**. Pramení v Českej republike, v pohorí Králický Sněžník, v nadmorskej výške 1380 m, pod vrcholom rovnomenného najvyššieho vrchu (1423 m.n.m). Dĺžka toku Moravy od prameňa po ústie do Dunaja je 329 km. Slovensko – českú hranicu tvorí rieka od ústia Sudoměřického potoka na riečnom kilometri 100 po sútok s riekou Dyje na rkm 69,3 (riečne kilometre sa počítajú od ústia rieky). Od sútoku riek Morava a Dyje až po ústie Moravy do Dunaja pri Devíne tvorí rieka hranicu s Rakúskom. Nadmorská výška v mieste ústia je 136 m.n.m. a 163 m.n.m. na severnej hranici územia. Šírka riečnej nivy sa pohybuje približne od 2 do 5 km a nachádza sa v nej systém mŕtvych ramien. Rieka v minulosti tiekla bližšie k Malým Karpatom, koryto sa až do regulačných zásahov neustále posúvalo západným smerom. Jej najvýznamnejšími prítokmi pretekajúcimi územím sú Rudava, Malina a Stará Mláka. Tieto vodné toky patria ku kratším vodným tokom, ktoré pramenia v Malých Karpatoch a ďalej tečú cez Borskú nížinu.

Rudava je ľavostranný prítok Moravy s dĺžkou 45 km a plochou povodia 438,7 km². Pramení západne od obce Bílkove Humence pod vrchom Dubník (289 m). Preteká Borskou nížinou cez najväčšiu oblasť viatych pieskov na Slovensku. V špecifických podmienkach sa tu vytvorila pestrá mozaika mimoriadne vzácných a na Slovensku často jedinečných spoločenstiev, tečúce i stojaté vody a mokrade sa striedajú so suchými piesočnými dunami. V území je evidovaná prítomnosť 17 biotopov európskeho významu a 6 biotopov národného významu, ktoré plošne pokrývajú prakticky celé územie. Les zaberá viac ako 72% územia v širokej škále lesných spoločenstiev od zamokrených slatinných jelšín až po suché borovicové dúbravy. Rudava patrí medzi územia európskeho významu v rámci sústavy chránených území NATURA 2000 na Slovensku.

Malina je ľavostranný prítok Moravy s dĺžkou 47 km. Pramení v Malých Karpatoch, v podcelku pod masívom Tri kopce (662 m), v nadmorskej výške okolo 610 m n.m. Z Malých Karpát vstupuje do Borskej nížiny, preteká postupne cez obec Kuchyňa, Malacky, napája Jakubovské rybníky, potom popri obci Láb a okrajom obce Zahor. Do Moravy sa vlieva v oblasti Devínskeho jazera.

Ďalšími vodnými tokmi sú napr. Stupavský potok, Tančibocký potok, Suchý potok a Stará Mláka. Vyskytujú sa tu aj jazerá ako pozostatok po ťažbe štrku a piesku. Zaraďujeme sem jazerá v Plaveckom Štvrtku, Malých Levároch a Jakubove. Umelé nádrže vytvorené prehradením vodných tokov sa nachádzajú v blízkosti obcí Lozorno, Kuchyňa a Rohožník. Významnými vodnými plochami sú aj rybníky využívané na intenzívny chov rýb - Jakubovské rybníky, Marhecké rybníky pri Malackách a rybníky vo vojenskom výcvikovom priestore.

1.1.5 Rastlinstvo

Veľká časť povrchu Záhorskej nížiny je pokrytá viatymi pieskami, na ktorých sa vyskytujú v strednej Európe zriedkavé rastlinné spoločenstvá. Aj vďaka nim sa Záhorská nížina zaraďuje medzi unikátne botanické územia na Slovensku. Pôvodný lesný porast bol odstránený, preto sa obnovil pohyb piesku na tomto území. Z tohto dôvodu sa od 16. storočia postupne uskutočnilo zalesňovanie

uvoľnených pieskov. K pôvodným porastom sa približujú zmiešané dubovo-borovicové lesy s podrastom. Prirodzený charakter lesov viatych pieskov bol v minulom storočí narušený vysádzaním monokultúr borovice lesnej. Podrast je väčšinou tvorený machmi a lišajníkmi, v ktorých sa darí najmä hubám. Pôvodne bola táto nížina silno zamokreným územím s močariskami, jazerami a mŕtvymi ramenami. Mnohé z nich sa zachovali dodnes (okolie Jakubova, Stará Morava, Morávka a i.) a možno v nich nájsť zaujímavé druhy vodných rastlín. Na nive rieky Morava rastú najmä mäkké lužné lesy (vrba, topoľ) v dosahu pravidelných záplav, na vyššie položených miestach tvrdé lužné lesy (jaseň, brest a dub). Osobitným typom lužného lesa sú porasty jelše lepkavej na trvale zamokrených slatinných pôdach (Bezodné, Abrod).

Karpatskú oblasť reprezentujú rastlinné spoločenstvá Malých Karpát. Prevažujú v nižších polohách dubové a dubovo-hrabové lesy, vo vyšších bukové lesy. Na extrémnych stanovištiach vrcholových polôh pokrytých skalami sa vyskytujú chránené sutinové lesy (v PR Vysoká, NPR Roštún a PR Klokoč). Zaujímavými prírodnými stanovištiami sú lúčne a lesostepné spoločenstvá s výskytom vzácných druhov rastlín, najmä vstavačovitých (Devínska Kobyla, Vrchná hora).

1.1.6 Živočíšstvo

Záhorská nížina, ktorú tvoria rozsiahle poľnohospodárske plochy, rovinné lesy, vlhké lúky a močiare, je domovom viacerých zaujímavých živočíchov. Hojne sa tu vyskytuje zajac poľný, syseľ pasienkový, chrček roľný, hraboš poľný. Na pieskovcový substrát a borovicové lesy, ktoré sú pre Záhorie typické, sú viazané charakteristické druhy ako napr. mravcolevy. Živočíchy stepí a listnatých lesov zastupujú napr. viaceré druhy vtáctva: ďatle, drozdy, lelek lesný. Spoločenstvá močiarov a zamokrených plôch potom viaceré druhy obojživelníkov (žaby, mloky), hadov a jašteríc. Z vodného vtáctva sú tu zastúpené volavky, kačice, močiarnica malá. Vo vlhkejších oblastiach lesov sa objavuje diviacia zver a na prechode nížiny a pohoria danielia, srnčia a diviacia zver. Zo šeliem je tu zastúpená kuna lesná a líška obyčajná.

Niva Moravy zahŕňa v sebe viaceré zaujímavé druhy živočíchov. Vodné vtáctvo je zastúpené volavkami, potápkami, kačicami a sliepočkou zelenonohou. Typický druh, ktorý obýva nespevnené brehy koryta je rybárik riečny. Dravce zastupuje najväčší dravý vták na Slovensku – orliak morský spolu s hajou tmavou a hajou červenou (vzácný výskyt). Sústavu mŕtvych ramien a prítokov Moravy obýva prinávravší hlodavec – bobor vodný. Fauna vôd je bohatá na ryby, celkovo je známych vyše 50 druhov rýb, z ktorých prevládajú kaprovité a ostriežovité. Osobitnú pozornosť si zaslúži prítomnosť takých druhov ako kolok malý, kolok veľký a blatniak tmavý.

Malé Karpaty patria v rámci karpatského oblúka medzi oblasti s pestrou paletou živočíchov. Podmieňuje ju najmä postavenie pohoria (južný výbežok), klíma, povrchová pestrosť a vegetačný kryt. Na skalách a zručaninách hniezdi vzácný sokol rároh, myšiak hôrny, v lese jastrab lesný a iné. Na svahoch žije pozoruhodné množstvo mäkkýšov, z hmyzu sú významné bystrušky, roháče a fúzače. Na lúkach žije niekoľko druhov koníkov, kobyliiek a mravcov. Pre jaskyne je typická jaskynná fauna – netopiere. V horách sú hojne zastúpené jašterice a užovky. Pri vodných tokoch sa môžeme stretnúť so zaujímavých obojživelníkom - salamandrou škvrnitou.

1.2 Ochrana prírody

Dolné Záhorie ako súčasť slovensko-rakúskeho Pomoravia je jedným z najzachovalejších nížinných území v strednej Európe. Povodie Dyje, Moravy a následne sútok Moravy a Dunaja zahŕňa v sebe prirodzený ráz lužnej krajiny tak, ako ju poznali naši predkovia. Jedinečnosť územia dokresľuje geologické podložie tvorené najmä pieskovými sedimentami, ktorých rozloha i umiestnenie je unikátom v rámci Európy.

Počiatky ochrany územia Pomoravia siahajú minimálne do 18. storočia, kedy habsburská panovníčka Mária Terézia začala aktívnejšie chrániť lesné porasty vzhľadom na ich rapídne ubúdanie v dôsledku čoraz väčšej potreby dreva ako materiálu v bežnom živote. Prvé ochranné pokusy viedli teda k ochrane prírodného stanovišťa (biotopu) a je tomu tak v podstate aj dnes. Hranica, ktorá viedla Pomoravím od nepamäti, predurčila relatívny nezájem ľudí poškodzovať ho, navyše podporený odľahlosťou a hospodárskou neatraktívnosťou územia. Hlavným hospodárskym odvetvím tu bolo predovšetkým poľnohospodárstvo, ktoré postupne ukrajovalo a zmenšovalo prírodné stanovišťa. Priemyselná revolúcia najmä v druhej polovici 19. storočia zasiahla Pomoravie len veľmi okrajovo. Začiatok a prvá polovica 20. storočia nepredstavovala pre slovenskú alebo rakúsku časť nivy Moravy významnejší zásah do prírodného prostredia. Po druhej svetovej vojne rozdelením Európy na imperialistický a socialistický blok začalo byť prihraničné územie bývalého Československa a Rakúska prísne strážené, čo sa pretavilo paradoxne v perfektnú ochranu zachovalých nívných biotopov a prakticky v zakonzervovanie územia. Vďaka týmto „pozitívnym opatreniam na záchranu pracujúceho človeka“ sa zachovalo jedno z najkrajších území na Slovensku. Na rakúskej strane bolo v tom čase veľmi intenzifikované poľnohospodárstvo, ktoré predsa len dosť výrazne zasiahlo do stavu jednotlivých biotopov.

1.2.1 CHKO Záhorie

Chránená krajinná oblasť Záhorie bola zriadená Vyhláškou bývalého MK SSR č. 220/1988 Zb. zo dňa 9. novembra 1988 v znení Zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. Je prvou nížinnou chránenou krajinnou oblasťou na Slovensku s rozlohou 27 522 ha. Pozostáva z dvoch častí – severovýchodnej a západnej. Severovýchodná časť je ovplyvnená veternými procesmi súvisiacimi s prenosom piesku. Reliéf tvoria presypové valy, vetrom zvlnené pokrovy, bachrany, oblé presypy a duny polmesiačkovitého tvaru. Záhorská nížina vďaka svojmu umiestneniu križuje horské celky na trase sever – juh, čím tvorí dôležitú migračnú trasu pre sezónne ťahy vtákov. Súčasný teplotný kontrast medzi studenými medzidunovými zníženinami a vyhriatymi pieskovými nánosmi podmieňuje bohatú druhovú pestrosť rastlín, kde sa striedajú druhy horské, pozostatky z chladnejších období, s druhmi typickými pre teplé a suché stanovišťa. Živočíchy sú zastúpené hlavne druhmi viažucimi sa na teplé a suché stanovišťa, ako sú mravcolevy a dudky. Borovicové porasty s bohatstvom hmyzích predátorov sú potravnou základňou pre lelká, škovránka stromového a netopiere. Západná časť CHKO predstavuje krajinu modelovanú činnosťou rieky Morava s riečnymi terasami a širokou riečnou nivou. Zaplavované nívné lúky so zachovalou bohatou kvetenou nemajú v súčasnosti svojou rozsiahlosťou na Slovensku obdobu. Lúky sa harmonicky rozprestierajú v susedstve s lužnými lesmi, ktoré sú drevinovým zložením blízke pôvodným lesom.

1.2.2 CHKO Malé Karpaty

Chránená krajinná oblasť Malé Karpaty je jediné veľkoplošné chránené územie vinohradníckeho charakteru s rozlohou 65 504 ha. Malé Karpaty predstavujú okrajové pohorie vnútorných Karpát, rozkladajúce sa v ich juhozápadnom cípe. Sú jadrovým pohorím so špecifickým

vývojom kryštalinika, na ktorom je obalová jednotka, ktorá sa na niektorých miestach odtrhla od podložia a presúvala (príkrovy). V území vystupujú granitoidné horniny, vápence, bridlice, fylity, amfibolity a ďalšie horniny jadrových pohorí. Jediná prístupná jaskyňa v CHKO a na západnom Slovensku je jaskyňa Driny. Je dlhá 680 m a nachádza sa v Smolenickom kráse. Zaujímavá je svojou genézou a bohatou sintrovou výzdobou. Z kultúrno-historického aspektu je významná jaskyňa Deravá skala pri Plaveckom Mikuláši, ktorú osídľoval človek už v staršej dobe kamennej a jaskyňa Veľká pec pri Vrbovom. Územie z veľkej časti pokrývajú listnaté lesy s bukom, jaseňom štíhlym, javorom horským a lipou. Z nepôvodných drevín sa tu vyskytuje gaštan jedlý. V teplomilných trávinnobylinných spoločenstvách sa vyskytuje hlaváčik jarný, zlatofúz južný, poniklec veľkokvetý, klinček Lumnitzerov. K druhom, ktoré tu majú jediný výskyt na Slovensku, patrí listnatec jazykovitý, ranostaj ľúbi, rašetliak skalný. Malé Karpaty majú druhovo pestré živočíšstvo. Zistilo sa tu doteraz 700 druhov motýľov a okolo 20 druhov mravcov. Z bohato zastúpeného vtáctva možno z okolia hradných zrúcanín spomenúť napríklad skaliara pestrého a skaliarika sivého. Sokol rároh má v Malých Karpatoch najhojnejší výskyt na Slovensku. Z ďalších druhov vtákov v oblasti hniezdia napríklad bocian čierny, včelár obyčajný, hadiar krátkoprstý, výr skalný, myšiarka ušatá, lelek obyčajný.

1.2.3 Maloplošné chránené územia

Na území Dolného Záhoria sa nachádzajú viaceré druhy maloplošných chránených území (národná prírodná rezervácia, prírodná rezervácia, prírodná pamiatka, chránený areál), ktoré reprezentujú rôzne typy prírodnej krajiny. Chránené sú lužné lesy na nive rieky Morava, slatinné jelšiny na viatych pieskoch v rámci Borskej nížiny, mokrade na styku s Malými Karpatmi, ako aj zachované pôvodné karpatské lesy.

CHARAKTERISTKA VYBRANÝCH CHRÁNENÝCH ÚZEMÍ

Záhorská nížina:

NPR Abrod (1964, 92 ha) – chránené územie pri obci Závod predstavuje lokalitu slatinnej vegetácie (slatinné jelšiny) s vedecky významnými rastlinnými spoločenstvami a reliktnými vzácnymi druhmi rastlín. Významná ornitologická lokalita. Využitie je ako vedeckovýskumný objekt.

PR Bezodné (1964, 3,46 ha) – predstavuje jeden z posledných zvyškov pôvodných prírodných útvarov Záhoria (súbor fytoocenóz slatinného, jelšového lesa, močiarnych a vodných spoločenstiev. Územie je využívané ako vedeckovýskumný objekt a tiež pre ciele environmentálnej výchovy.

PR Bogdalický vrch (1993, 33,2 ha) – rezervácia je vyhlásená na ochranu zvyšku zachovalého lužného lesa s pestrou bylinnou vegetáciou. Nachádza sa na Záhorskej nížine na alúviu rieky Morava pri obci Suchohrad. Pôdnym typom je čiernica. Najviac sa vyskytuje jaseň štíhly, topoľ biely, dub letný a jelša lepkavá.

PP Bukovina (1994, 5,1 ha) – vyhlásená časť doliny potoka Feneš, trvalo podmáčaná lúka s výskytom typických mokradových rastlinných druhov, z ktorých je mnoho chránených, resp. vzácných a ohrozených. Lokalita má veľký vedeckovýskumný význam.

CHA Devínske alúvium Moravy (1999, 253,2 ha) – ochrana prírodného prostredia záplavového pásma rieky Morava s jej ramennou sústavou, ochrana lúčnych, močiarnych a lesných spoločenstiev s

bohatstvom rastlinných a živočíšnych druhov, z ktorých sú mnohé vzácne a ohrozené. Dôvodom je aj zachovanie typického rázu nížinnej lužnej krajiny.

NPR Dolný les (1981, 186 ha) – pozostatok pravidelne zatápaného mäkkého lužného lesa v blízkosti obce Vysoká pri Morave (Devínske jazero). Zachované sú najmä ojedinelé rastlinné a živočíšne spoločenstvá. Porasty sú tvorené najmä domácimi vrbovo-topoľovými drevinami prepojené systémom starých ramien Moravy.

NPR Horný les (1981, 543 ha) – ukážka tvrdého lužného lesa s dvomi ekologicky rozdielnymi časťami na okraji rozšírenia panónskeho tvrdého lužného lesa s výskytom ojedinelých vodných a močiarnych druhov rastlín a živočíchov, najmä vodného vtáctva. Chránené územie sa nachádza medzi obcami Vysoká pri Morave a Záhorská Ves.

CHA Jazerinky (2000, 6,9 ha) – Ochrana významnej mokradovej lokality s výskytom vzácných a chránených druhov vodných a mokradových živočíchov, medzi ktorými sú najvzácnejšie druhy vodných chrobákov.

PR Nové pole (1983, 6,8 ha) – CHÚ je vyhlásené na ochranu posledných zvyškov slatín charakteristických pre západné podhorie Malých Karpát s výskytom viacerých fyto geograficky významných druhov rastlín v prirodzených spoločenstvách. Využitie na vedeckovýskumné a náučné ciele.

CHA Padelek (1977, 0,0001 ha)

CHA Starý rybník (1965, 33,5 ha) – územie predstavuje jedno z mála hniezdisk husi veľkej (Anser anser) na Slovensku. Je využívané ako vedeckovýskumný objekt pre výskum biológie husi veľkej.

PR Šmolzie (1993, 45,6 ha) – chráni sa tu zachovaný zvyšok lužného lesa s pôvodnou drevinovou skladbou.

Malé Karpaty:

PR Klokoč (1996, 21,6 ha) – ochrana zachovalých častí prírody Malých Karpát, ojedinelého hrebeňového komplexu hľadného charakteru s druhovo bohatou faunou a flórou.

NPR Kršlenica (1984, 117,4 ha) – územie je vyhlásené na ochranu typickej krasovej doliny s vyvieraczkou, jaskyňami a povrchovými krasovými javmi, ako aj na ochranu zachovalých lesných spoločenstiev 4. vegetačného stupňa (bukový) s výskytom chránených a iných zriedkavých druhov rastlín a živočíchov.

PR Pod Pajštúnom (1984, 141,4 ha) – účelom vyhlásenia prírodnej rezervácie je ochrana lesných spoločenstiev – bukových kvetnatých lesov, dubovo-hrabových lesov karpatských a lipovo-javorových sutinových lesov v ich prirodzenom druhovom zložení a štruktúre a ochrana pionierskych a subpanónskych trávinnobylinných porastov na karbonátovom substráte.

NPR Pohanská (1980, 128,9 ha) – územie je vyhlásené na ochranu suchomilných a teplomilných rastlinných a živočíšnych spoločenstiev na vápencoch, krasových javov a významných archeologických nálezísk na vedeckovýskumné, náučné a kultúrno-výchovné ciele.

NPR Roštún (1953, 333,3 ha) – ochrana krasových javov a zachovaných lesných spoločenstiev v masíve tretieho najvyššieho vrchola Malých Karpát s chránenými druhmi organizmov.

PR Strmina (1988, 196,2 ha) – ochrana krasových javov a zachovalých rastlinných a živočíšnych spoločenstiev v oblasti Borinského krasu s významom Stupavského potoka.

PR Vysoká (1964, 80,5 ha) – ochrana prirodzených lesných a skalných spoločenstiev druhého najvyššieho vrchola Malých Karpát s chránenými a ohrozenými druhmi.

1.2.4 Sieť chránených území NATURA 2000

Natura 2000 je názov sústavy chránených území členských krajín Európskej únie a hlavným cieľom jej vytvorenia je zachovanie prírodného dedičstva, ktoré je významné nielen pre príslušný členský štát, ale najmä pre EÚ ako celok. Táto sústava chránených území má zabezpečiť ochranu najzácnejších a najviac ohrozených druhov voľne rastúcich rastlín, voľne žijúcich živočíchov a prírodných biotopov vyskytujúcich sa na území štátov Európskej únie a prostredníctvom ochrany týchto druhov a biotopov zabezpečiť zachovanie biologickej rôznorodosti v celej Európskej únii.

Sústavu NATURA 2000 tvoria teda 2 typy území:

- osobitne chránené územia (Special Protection Areas, **SPA**) – vyhlasované na základe smernice o vtákoch – v národnej legislatíve: **chránené vtáčie územia**;
- osobitné územia ochrany (Special Areas of Conservation, **SAC**) – vyhlasované na základe smernice o biotopoch – v národnej legislatíve: **územia európskeho významu** – pred vyhlásením, po vyhlásení je územie zaradené v príslušnej národnej kategórii chránených území.

1.2.4.1 Chránené vtáčie územia

Záhorské Pomoravie (starý názov Morava)

Výmera [ha]: 28 486

Prekryv so sieťou CHÚ: 47 %

V pôsobnosti: CHKO Záhorie, RSOPK Bratislava

Lokalizácia chráneného územia :

Kraj: bratislavský, trnavský

Okres: Bratislava IV, Malacky, Senica, Skalica

Kataster: Devínska Nová Ves, Záhorská Bystrica I, Borinka II, Gajary, Jakubov, Kostolište, Láb, Malacky, Malé Leváre, Mást I, Mást III, Plavecký Štvrtok I, Plavecký Štvrtok II, Stupava, Suchohrad, Veľké Leváre, Vysoká pri Morave, Záhorská Bystrica II, Záhorská Ves, Závod, Zohor, Borský Svätý Jur, Čáry, Kúty, Moravský Svätý Ján, Sekule, Smolinské, Brodské, Gbely, Holíč, Kátov, Kopčany, Letničie, Petrova Ves, Radimov, Skalica, Unín

Charakteristika: Z hľadiska vtáctva (avifauny) predstavuje niva Moravy jednu z najcennejších lokalít. Sústava zachovaných a rôzne vyvinutých mokradí (toky, ramená, kanály, močiare, mokré lúky, lužné lesy a periodické mláky) tvorí kvalitné podmienky pre hniezdenie druhov: chriaštel' bodkovaný, bučiak trst'ový, haja červená, sokol rároh, haja tmavá, bučiacik močiarny, kačica chrapľavá, kačica chripl'avá, hrdzavka potápavá a kalužiak červenonohý.

Malé Karpaty

Výmera [ha]: 55 764

Prekryv so sieťou CHÚ: 86 %

V pôsobnosti: CHKO Malé Karpaty, CHKO Záhorie

Lokalizácia chráneného územia:

Kraj: bratislavský, trnavský, trenčianský

Okres: Bratislava III, IV, Malacky, Myjava, Pezinok, Piešťany, Senica, Trnava

Kataster: Rača, Vajnory, Záhorská Bystrica I, Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie, Sološnica, Rohožník, Kuchyňa, Pernek, Jablonové, Lozorno, Turecký vrch, Stupava, Borinka I, Mást I, Mást II, Záhorská Bystrica III, Marianka, Brezová pod Bradlom, Doľany, Častá, Dubová, Modra, Píla, Pezinok, Budmerice, Veľké Trnie, Malé Trnie, Limbach, Grinava, Neštich, Svätý Jur, Prašník, Dolný Lopašov, Vrbové, Chtelnica, Kočín, Lančár, Šterusy, Hradište pod Vrátnom, Prievaly, Plavecký Peter, Dobrá Voda, Trstín, Dechtice, Buková, Smolenice, Lošonec, Smolenická Nová Ves, Horné Orešany, Dolné Orešany, Dlhá

Charakteristika: Teplejšie oblasti listnatých lesov (hrabiny, dubiny, bučiny) v susedstve s lúkami a pasienkami s hojným zastúpením rozptýlenej zelene sú ideálnym prostredím pre výskyt európsky i národne chránených druhov vtákov ako napr. sokol rároh, sokol sťahovavý, včelár lesný a datel prostredný. Okrem týchto lesných hniezdčov tu vhodné podmienky nachádzajú aj druhy viazané na krovinatú etáž, ako sú muchárik bielokrký, muchárik červenohrdlý, penica jarabá, prepelica poľná, muchár sivý, prhlviar čiernohlavý, haja tmavá a kaňa popolavá.

1.2.4.2 Územia európskeho významu

Na území Dolného Záhoria sa nachádza 29 území európskeho významu. V rámci CHKO Malé Karpaty sú to 3 územia: Homolské Karpaty, Kuchynská hornatina a Biele hory. Zvyšných 26 lokalít je súčasťou CHKO Záhorie: Jakubovské rybníky, Abrod, Široká, Marhecké rybníky, Šipoltovo, Bogdalický vrch, Gajarské alúvium Moravy, Suchohradské alúvium Moravy, Rudava, Bezodné, Orlovské vršky, Horný les, Mešterova lúka, Bežnisko, Kotlina, Šmolzie, V studienkach, Ondriašov potok, Močiarka, Malina, Devínske alúvium Moravy, Devínske jazero, Devínske lúky, Morava, Šránecké piesky, Rozporec.

1.2.5 Ramsarské lokality

Sú mokrade medzinárodného významu, ktorých ochrana si vyžaduje zvýšenú pozornosť najmä z hľadiska vodného vtáctva. Zapísané sú do svetového Zoznamu mokradí medzinárodného významu v zmysle Ramsarského dohovoru. Zoznam obsahuje vyše 1 900 lokalít (r. 2010) o rozlohe viac ako 186 mil. hektárov. Ramsarský dohovor je dohovor o mokradiach majúci medzinárodný význam predovšetkým ako biotopy vodného vtáctva. Je prvý z novodobých globálnych medzinárodných dohovorov na ochranu a racionálne využívanie mokradí. Prijatý bol v Ramsare (mesto v Iráne), 2. februára 1971 a podpísalo ho dodnes 160 krajín (r. 2010).

Na Slovensku máme celkovo 14 ramsarských lokalít a v našom sledovanom území sa nachádzajú dve ramsarské lokality: **niva Moravy a alúvium Rudavy.**

Niva Moravy

Dátum zapísania: 26. 5. 1993

Okres: Bratislava IV, Malacky, Senica, Skalica

Rozloha: 5 380 ha

Zahŕňa slovenský úsek rieky Morava od obce Brodské po sútok s Dunajom pri Devíne, vrátane záplavového územia pri hraniciach s Rakúskom a Českou republikou. Lokalita reprezentuje dobre zachovalý komplex tokov, riečnych ramien, kanálov, periodických mlák, druho- bohatých aluviálnych lúk, ostricových porastov, lužných lesov, pasienkov a pieskových dún. Prevažná časť lokality leží v chránenej krajinskej oblasti Záhorie a zahŕňa aj niektoré maloplošné chránené územia, napr. chránený areál Devínske alúvium Moravy a národné prírodné rezervácie Dolný les a Horný les.

Niva Moravy je jedným z posledných území v Európe, kde práve tradičný spôsob obhospodarovania krajiny umožnil zachovanie vysokej biodiverzity. Územie je ohrozené najmä plánovanou výstavbou ciest a mostov cez rieku Moravu. Ramsarská lokalita sa prekrýva s chráneným vtáčím územím Záhorské Pomoravie (83,1%).

Alúvium Rudavy

Dátum zapísania: 17. 2. 1998

Okres: Malacky, Senica

Rozloha: 560 ha

Zahŕňa neregulované časti tokov Rudava a Rudávka, ktoré pretekajú cez viate piesky Záhorskej nížiny. Územie je reprezentatívna ukážka meandrujúcich malých nížinných tokov a priľahlých mokradí - lužných lesov, mokrých lúk, močiarov a rašelinísk, ktoré sa striedajú so suchomilnými spoločenstvami viatych pieskov. Vplyvom substrátu je tu narušená pôdno-vegetačná stupňovitosť, preto napriek nížinnej klíme tu nachádzame analógiu s horským prostredím s nadmorskou výškou 1000 – 1500 m.

Územie sa sčasti nachádza vo vojenskom výcvikovom priestore. Medzi dôležité formy využívania územia patrí lesné hospodárstvo, poľnohospodárstvo, rybárstvo a krátkodobá rekreácia.

1.2.6 Koncepcia ochrany prírody v budúcnosti

Pomoravie, ktoré je časťou Dolného Záhorie, ako takmer každé nížinné územie na Slovensku je „atraktívnym a veľmi zaujímavým“ územím pre umiestnenie priemyselných parkov v dnešnej podobe. Nie nadarmo si ho na začiatku 90. rokov vybral automobilový koncern Volkswagen ako miesto pre svoju pobočku na Slovensku. Nejedná sa však iba o blízke okolie hlavného mesta, naopak, práve celé územie Pomoravia predstavuje jedinečné územie pre podnikateľské aktivity. Naplánované a realizované boli viaceré projekty malých priemyselných parkov – napr. Jablonové, Stupava, Lozorno, Svedwood Malacky a ďalšie sa pripravujú.

Otvorenou zostáva otázka výroby elektrickej energie alternatívnymi spôsobmi, najmä veternými elektrárňami. Nehovoriac o výstavbe podporných komplexov pre tieto odvetvia (bytové domy, hypermarkety, infraštruktúra,...). Uvedené aktivity sú v rozpore s koncepciou ochrany prírody nielen národnej sústavy, ale najmä medzinárodnej celoeurópskej sústavy (NATURA 2000). **Predpoklad, že prírodné stanovišťa zostanú vzájomne prepojené (podmienka územných systémov ekologickej stability) a teda územie zostane ekologicky stabilné, sa práve danými zásahmi veľmi potiera.** Východisko možno dosiahnuť vôľou dohodnúť sa medzi zainteresovanými stranami formou kompenzácií na jednej, ako aj na druhej strane. Ideálny model plnohodnotnej ochrany území možno dosiahnuť v zmene vlastníctva chránených území, kedy časť z nich prejde do rúk súkromným osobám tak, ako je tomu v Rakúsku.

1.3 História územia

Záhorie je z hľadiska svojho historického i kultúrneho vývinu osobitým regiónom Slovenska. Priaznivé klimatické podmienky i vhodná geografická poloha zohrali významnú úlohu v najstaršom osídlení. Územie Záhoria, ako to dokladajú skromné hmotné pramene, bolo obývané už v paleolite (40 tis. – 13. tis. p.n.l.). Dôkazom paleolitického osídlenia Dolného Záhoria sú nálezy pochádzajúce z obce Sološnica a z jaskyne Deravá skala pri Plaveckom Mikuláši.

Početnejšie doklady osídlenia pochádzajú až z obdobia neolitu (6000 – 3900 p.n.l.). Pri archeologickom výskume Pohanskej (Plavecké Podhradie) bolo odkryté významné nálezisko neolitickej osady. Ľudia sa tiež usádzali v blízkosti rieky Morava, pričom svoje obydlia zväčša situovali na pieskové duny tvoriace akési ostrovy v rámci sústav bažín a neregulovaného toku rieky. Pieskové duny, miestami siahajúce až do výšky 8 metrov, tak obyvateľom poskytovali prirodzenú ochranu ako pred prípadnými nepriateľmi a divou zverou, tak aj pred početnými záplavami. Rast populácie a prechod od loveckého a zberačského spôsobu života k produktívnemu, postupne stupňovali aj nároky na kultiváciu rozsiahlejších plôch pôdy. Obyvateľstvo sa postupne začalo sťahovať od rieky viac do vnútrozemia, ktoré bolo menej ohrozované častými záplavami.

Oblasťou dnešného Záhoria viedli v minulosti významné obchodné cesty, ktoré výrazne napomáhali pri kultúrnom i hospodárskom rozvoji danej lokality (tzv. Jantárová, Česká cesta).

Hmotné archeologické nálezy dokladajú osídlenie tejto lokality viacerými etnickými skupinami a národmi. V dobe železnej (700 – 400 p.n.l.) sa na území Záhoria usadili Kelti, ktorých prítomnosť dokumentujú nálezy pozostatkov opevnených keltských sídlisk (oppíd) objavených na vrchu Pohanská pri Plaveckom Podhradí a pri obci Sekule. V priebehu 1. až 4. storočia n.l. sa povodie rieky Dunaj, vrátane územia Bratislavy a jej okolia, stáva hraničnou oblasťou medzi „barbarským svetom“ a Rímskou ríšou. V priebehu tohto obdobia Rimania vytvorili systém obranných a strážnych stavieb známy ako Limes Romanus, ktorý slúžil rímskym posádkam na ochranu pred útokmi Germánov. Na Záhorí sa nachádzali predsunuté vojenské stanice (napr. v Plaveckom Štvrtku, v Stupave).

Po páde Rímskej ríše a následkom veľkej migrácie národov prichádzajú na územie Slovenska slovanské kmene, ktoré sa v 6. storočí zjednotili a vytvorili Samovu ríšu (623 – 658).

V období Veľkej Moravy bolo územie Záhoria geograficky začlenené do Veľkomoravskej ríše (833 – pribl. 907). Po jej zániku sa táto oblasť stáva pohraničným územím (konfíniom) formujúceho sa Uhorského kráľovstva. Počas trvania konfínia (asi do začiatku 13. storočia) patrilo celé územie Záhoria pod kráľovskú správu. Z dôvodu zvyšovania ochrany danej hranice následne vzniká na Záhorí sústava strážnych hradov a hrádkov, ktoré sú pod kontrolou vojenských družín. Ich úlohou bolo nielen odraziť prípadný prvý nápor cudzích vojsk, ale zároveň kontrolovali významné obchodné cesty. Okrem domácich vojakov sú v službách kráľa aj družiny Sikulov a Plavcov, ktorých pobyt na našom území dosvedčujú viaceré toponymické názvy (osobitne napr. Plavecký hrad, Plavecký Mikuláš, Sekule a i). Vodný hrad na mieste dnešného kaštieľa v Stupave bol v čase Arpádovcov hlavným strediskom strážcov hraníc na južnom toku Moravy.

V 13. storočí Záhorie funkciu konfínia stráca a zároveň prichádza k prvým donáciám tohto územia. V roku 1206 daroval uhorský kráľ Ondrej II. grófovi Alexandrovi z rodu Hunt-Poznanovcov územie Plaveckého Štvrtka i s trhovým právom a mýtom. Táto listina, v ktorej vytyčuje hranice panstva, je plná geografických názvov a z toho dôvodu ju možno považovať za prvú písomnú zmienku hneď pre viaceré obce na Záhorí. Od grófa Alexandra a jeho brata Šebeša sa odvíja rod grófov zo Svätého Jura a Pezinka, ktorý bol v 15. storočí jedným z najplyvnejších šľachtických rodov v Uhorsku.

V druhej polovici 13. storočia územie dnešného Slovenska zasiahol tatársky vpád, následkom ktorého boli mnohé obce úplne vyľudnené. Kráľ Belo VI. preto pozýva nemeckých kolonistov, ktorí sa postupne usádzajú vo viacerých regiónoch súčasného Slovenska, Záhorie nevynímajúc.

Život na Záhorí v minulosti poznačili aj husitské výpravy. Husiti v 15. storočí ovládli viacero obcí, medzi nimi aj väčšie mestá Skalicu a Malacky. Husiti toto územie opúšťajú až po roku 1467, kedy došlo

k stretnutiu husitov s kráľovským vojskom v bitke pri Veľkých Kostol'anoch. Husiti utrpeli zdruvujúcu porážku a následne odtiahli.

Druhou kolonizačnou vlnou, ktorá významne ovplyvnila vývin Záhoria, bola tzv. chorvátska kolonizácia. Chorváti na naše územie prichádzajú najmä v druhej polovici 16. storočia po tureckom vpáde do juhovýchodnej Európy.

V 16. storočí prichádzajú na Záhorie habáni (anabaptisti). Išlo o skupinu nemecky hovoriacich remeselníkov, ktorí vyznávali špecifický spôsob života a životnú filozofiu. Anabaptisti sa ako náboženské hnutie (seкта) sformovali vo Švajčiarsku, okolo roku 1524, ale kvôli ich životnej filozofii boli už od svojho vzniku prenasledovaní. Zo Švajčiarska sa cez Nemecko, Rakúsko a južnú Moravu dostali až na západné Slovensko. Habáni vynikali pokrokovou remeselnou zručnosťou, práve kvôli ktorej im Uhorskí zemepáni umožnili usadiť sa na ich majetkoch. Najtypickejším a najznámejším produktom je tzv. habánska keramika.

V 17. storočí poznačili život obyvateľov viacnásobné vojenské ťaženia súvisiace s protihabsburskými povstaniami, tureckou expanziou či rekatolizačným hnutím. Záhorie bolo častým miestom prechodu alebo stretu vojsk, tiahnucich od severu na juh. Vojnové ťaženia i pobyt vojenských družín mali za následok viacnásobné vyplienenie dedín.

Prírodné prostredie boli významným determinantom spôsobu obživy miestneho obyvateľstva a zároveň malo aj vplyv na vývoj ľudového stavebníctva a kultúry. Hlavným zdrojom živobytia bolo poľnohospodárstvo so zameraním na pestovanie zeleniny, obilnín a cukrovej repy, v menšej miere na pestovanie viniča, strukovín a konope. Malé Karpaty poskytovali dostatok stavebného materiálu, v obciach prekvitala ťažba a spracovanie vápenca i bridlice. Doplnkovými zdrojmi boli činnosti, ktoré záviseli od konkrétneho regiónu a dostupnosti prírodných zdrojov. V blízkosti riek prekvitalo najmä rybárstvo a prevozníctvo. Od 18. storočia prinášalo kultúrny i hospodársky progres zakladanie manufaktúr a budovanie cestných komunikácií, čo výrazne zmenilo charakter života v záhorských obciach.

Záhoria sa negatívne dotkla aj prusko-rakúska vojna v roku 1866, kedy vojaci obsadili viaceré obce (Moravský Svätý Ján, Malacky, Stupavu, Láb i Plavecký Štvrtok) a okrem drancovania priniesli medzi obyvateľov cholera, ktorej podľahlo niekoľko tisíc obyvateľov.

Po vzniku Československa sa Záhorie spamätávalo z vojnových rokov iba pomaly. Postupne sa dobudovala železničná sieť, so stavbou ktorej sa začalo už koncom 19. storočia. Záhorie aj naďalej zostalo najmä poľnohospodárskou oblasťou, ktorá jednotlivé produkty dodávala do okolitých väčších miest – najmä Bratislavy, Viedne a Brna. Najrozšírenejšími plodinami boli raž, kapusta a konope, ale tiež ovocie a víno. Priemysel predstavovali pily, liehovary, cukrovary, mlyny, tehelne a závody na výrobu a spracovanie miestnych surovín. Obdobie hospodárskej krízy (1929 - 1934) podmienilo zánik viacerých závodov či obmedzenie ich prevádzky.

Počas druhej svetovej vojny sa stalo Záhorie tzv. ochrannou zónou a okolité lesy sa na základe nanútenej dohody Veľkonemeckej ríše stali výcvikovým priestorom nemeckých vojenských jednotiek. V roku 1948 územie Záhoria a susediaceho Rakúska rozdelila tzv. železná opona. Industrializácia Záhoria v 50. a 60. rokoch minulého storočia znamenala vznik veľkých priemyselných podnikov.

Architektúra obytných i hospodárskych domov na Záhorí sa líšila v závislosti od lokality a dostupnosti stavebných materiálov. Najtypickejším stavebným materiálom bola hlina a slama. Mnohé domy na Záhorí boli takmer až do začiatku 20. storočia zakryté výhradne slamou. Výhodou takejto strechy bola ľahká dostupnosť materiálu, jej ľahkosť a tepelná izolácia, nevýhodou naopak vysoká horľavosť, ktorá neraz spôsobila to, že vzniknutý oheň sa rýchlo rozšíril po celej obci. Osobitým architektonickým typom stavieb sú habánske domy.

1.4 Obce Dolného Záhoria

Medzi obce regiónu Dolné Záhorie patria: Borinka, Gajary, Jablonové, Jakubov, Kostolište, Kuchyňa, Láb, Lozorno, Malacky, Malé Leváre, Marianka, Pernek, Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie, Plavecký Štvrtok, Rohožník, Sološnica, Suchohrad, Stupava, Studienka, Veľké Leváre, Vysoká pri Morave, Zohor, Záhorská Ves, Závod, Záhorie (vojenský obvod).

V nadväznosti na historické súvislosti k regiónu Dolné Záhorie prislúcha aj šesť mestských častí Bratislavy (Dúbravka, Lamač, Záhorská Bystrica, Devínska Nová Ves, Karlova Ves, Devín).

1.1.1. Borinka

Obec (pôv. Pelystan) sa vyvinula ako podhradská dedina prináležiaca k neďalekému hradu Pajštún, ktorého zrúcaniny dodnes dotvárajú panorámu obce. Súčasný slovenský názov obce sa zvykne odvodzovať od jej pôvodne maďarského mena Borostyánkő (t. j. jantár). V minulosti mala obec prevažne poľnohospodársky charakter s obydliami situovanými v radovej ulicovej zástavbe.

Obyvatelia sa okrem poľnohospodárstva venovali výrobe páleného vápna, uhlia a dreveného riadu. Pod vplyvom priemyselného progresu bola v obci v 18. storočí založená papiereň, manufaktúra na výrobu medeného riadu a pracháreň. Pozostatky prachárne zachované in situ môžeme identifikovať na základe kamenného múra a zvyškov bývalých prevádzkových objektov. Z praktických dôvodov boli viaceré budovy situované pri potoku a v dostatočných vzdialenostiach od seba. Po prvej svetovej vojne bola v obci zriadená píla a tehelňa.

V obci a jej okolí sa nachádza viacero kultúrno-historických zaujímavostí. Jednou z dominant obce je rímskokatolícky **kostol s patrocíniom Najsvätejšieho srdca Ježišovho**. Kostol bol postavený v roku 1864 na mieste staršej sakrálnej architektúry. Borinka pôvodne spadala pod farnosť v Stupave, po roku 1941 sa odčlenila ako samostatná farnosť.

Manufaktúra na spracovanie medenej rudy a výroby medeného riadu bola situovaná v lokalite, ktorá dodnes nesie príznačný názov **Medené Hámre**. Podnik určený na tavenie medi založil v roku 1719 Johann Mayer. V peciach sa tavil medený šrot, ktorý sa následne lial do blokov. Medené bloky sa buď exportovali, alebo sa ďalej spracovávali kovaním a tepaním na úžitkové nádoby (napr. kotly, kuchynské nádoby i veľké súčasti pre cukrovarské a liehovarské podniky). Najväčší rozmach zažila výrobňa v druhej polovici 19. storočia, kedy bola modernizovaná (najsťôr sa pribudovala turbína a neskôr bola prevádzka elektrifikovaná). Osobitosťou hámrov bola možnosť celoročnej prevádzky podmienená dostatkom vodnej energie, ktorú prinášal Stupavský potok. Vzhľadom na to, že potok preteká aj cez priestory jaskyne Veľké Prepadlé, kde sa ohrieva na jaskynnú teplotu (t. j. cca 8 °C), po vyvetí tesne nad Medenými Hámrami nezamŕza, čím v minulosti umožňoval nepretržitú činnosť hámrov. Ešte aj dnes môžeme v potoku rozpoznať pozostatky vodných náhonov, ktoré smerovali vodnú energiu na vodné kolesá. Poslednými majiteľmi hámrov bola rodina Ľudovíta Wiesza, ktorá hámre v 30. rokoch 20. storočia v dôsledku hospodárskej krízy, predala štátu.

Neďaleko hámrov dodnes stojí **baroková kaplnka svätého Michala Archanjela**. Sakrálna architektúra nevelkých rozmerov rešpektujúca ráz vidieckeho baroka bola postavená v roku 1743 a v minulosti slúžila predovšetkým duchovným potrebám majiteľov a pracovníkov, ktorí sa najmä počas leta zdržiavali na hámroch dlhodobejšie. S poslaním stavby súvisí aj jej patrocíniom, ktoré prináleží svätému Michalovi Archanjelovi (o.i. patrón cinárov, zlievačov).

Pri obci sa nachádzajú zachované torzá fortifikačnej stavby známej **Dračí hrádok**. Úlohou strážnice bola okrem včasnej signalizácie nebezpečenstva aj kontrolu dôležitej cesty spájajúcej Stupavu so Svätým Jurom. Stavba bola postavená v 13. storočí a jej prvotná dispozícia pozostávala z kamennej mohutnej hranolovej veže umiestnenej na vyvýšenom mieste, ktorá bola obohnaná drevenou palisádou a priekopou. Hrádok, ako dokladajú nálezy pozostatkov zbraní a sondáží v stavebnom materiáli, bol násilne zničený v 16. storočí. Jeho opätovná obnova sa už nezrealizovala pravdepodobne z dvoch dôvodov. Jedným z dôvodov mohla byť tá skutočnosť, že strážnu funkciu hrádku prevzal neďaleký hrad

Pajštún, druhým dôvodom mohlo byť nestabilné podložie pod hrádkom, ktorého prípadný zosun mohol porušiť základy celej stavby.

Zrúcanina **hradu Pajštún** sa rozprestiera na vápencovom brale (486 m.n.m.) a z jeho areálu je dobrý výhľad ako na Malé Karpaty a južnú časť Záhorskej nížiny, tak aj na rakúske Alpy. Názov hradu údajne súvisí s prítomnosťou mníšskeho rádu paulínov (z lat. Paullenstien), ktorým podľa legendy hrad založili. Mnisi síce boli v službách majiteľov hradu a vykonávali náležité náboženské činnosti, avšak hrad im nikdy nepatrilo. Hrad bol postavený začiatkom 13. storočia ako prvotne strážny objekt, ktorý bol súčasťou komplexu stavieb slúžiacich na ochranu severnej hranice Uhorska. Prvá písomná zmienka o hrade pochádza z roku 1273. V 14. storočí sa stal dedičným majetkom grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Po vymretí rodu sa stal hrad majetkom kráľa, ktorý ho v roku 1550 dal do zálohu Gašparovi Serédymu. Neskôr hrad pripadol na základe záložného práva rodine grófa Ecce zo Salmu a Neuburgu. V r.1592 získava hrad a okolité panstvo Mikuláš II. Pálfi. Po jeho smrti pripadol hrad synovi Pavlovi, ktorý bol v tej dobe palatínom a teda významným kráľovským hodnostárom. Na torzách múrov, ktoré sa zachovali pravdepodobne okolo pozostatkov centrálného nádvorja môžeme ešte aj dnes rekonštruovať meniaci sa vkus doby i jednotlivých majiteľov, ktorí si sídlo prispôbovali svojim potrebám. V 16. storočí bol hrad rozšírený a obohatený zdokonaleným fortifikačným systémom. V 17. storočí majiteľ Pavol Pálfi v duchu renesancie nechal upraviť hrad na reprezentačné šľachtické sídlo. Dokladom sú napr. fragmenty renesančných okien a arkierov, ako aj torzá reliéfne zdobených maskarónov s tvárou leva nad južnou bránou. Prestavbou bol poverený taliansky stavebný inžinier Filiberto Luchese, ktorý sa podieľal aj na prestavbe Bratislavského hradu. V polovici 18. storočia hrad vyhorel a hoci ho čiastočne opravili, prestal slúžiť svojmu pôvodnému účelu, t. j. byť šľachtickým sídlom. Od roku 1809, kedy napoleonské vojská zo strategických dôvodov nechali vyhodiť do vzduchu, ostali z hradu iba ruiny.

1.4.2. Gajary

Najstaršia písomná zmienka o Gajaroch je z roku 1377, z listiny kráľa Ľudovíta I., kedy sa obec spomína ako Gaywar. Etymológia názvu obce súvisí so staroslovanským slovom *gáj* (les) a maďarského slova *or* (strážca), pričom prepojenie týchto základov pravdepodobne súvisí s viacnásobným zložením obce. Národná rozmanitosť obce súvisí na jednej strane s pohraničnou lokalizáciou obce, ako aj s postupným zaľudňovaním obce po tatárskom vpáde v 13. storočí. Na vyplienené oblasti Záhoria sú pozývaní nemeckí kolonisti. V 16. storočí zas prichádzajú do tejto oblasti Chorváti.

Napriek nížinatému charakteru terénu a častým záplavám, bolo toto územie osídlené už v období neolitu (4000 - 3000 rokov p.n.l.). Ako ukázali archeologické nálezy, prví obyvatelia sa sústredili na naviatych vyvýšených dunách, kde im zároveň vodný tok Moravy ponúkal prirodzený spôsob ochrany. V chotári dnešnej obce sa nachádzal brod cez rieku Moravu. Gajary v minulosti ležali na trase významných obchodných ciest a v roku 1380 im bolo udelené trhové právo. V 15. storočí sa obci na Záhorí zmocnili husiti, ktorí na strategických miestach stavali strážne objekty, z ktorých kontrolovali jednotlivé brody cez rieku i obchodné cesty. Na území obce vybudovali pevnosť, ktorej existenciu ešte aj dnes v názve dokladá lokalita nazývaná **Posádka**. V roku 1450 sa ako držiteľ tohto územia spomína vodca husitov, hajtmán Vaňek z Rachmanova (obsadil aj zámok vo Valticiach). Gajary boli poddanskou dedinou prislúchajúcou k Plaveckému panstvu a tak, keď v roku 1622 predal kráľ celé Plavecké panstvo Pavlovi Pálfimu, stávajú sa Gajary majetkom tejto rodiny.

Obec okrem plienenia domácich i cudzích vojsk neobišli ani prírodné katastrofy. Takmer každoročne sa opakujúce povodne, ktoré ničili úrodu, epidémie i požiare poznamenali vývoj obce. Najväčší požiar, pri ktorom vyhorela celá dedina i farský kostol sv. Mikuláša, vypukol v roku 1743.

Dominantou obce je dnes rímskokatolícky **kostol Zvestovania Panne Márie**. Kostol bol postavený v barokovom duchu medzi rokmi 1653 – 1680 (ako rok dokončenia sa udáva buď rok 1680, kedy osadili kríž na makovicu veže, alebo rok 1681, kedy bol vysvätený). Koncom 17. storočia okolo kostola vystavali kamenný múr, ktorého súčasťou boli štyri nárožné bašty. Neskôr tieto fortifikačné prvky stratili svoj primárny účel a boli prestavané na kaplnky. Vo veži kostola je zachovaný zvon z roku 1687

od bratislavského zvonolejára G. Wolffa. Obec mala rímskokatolícky chrám podstatne skôr, ako bol vystavaný spomínaný kostol. Starší kostol zasvätený sv. Mikulášovi však svojimi rozmermi prestal vyhovovať rozrastajúcemu sa počtu obyvateľov, čo bolo dôvodom stavby nového kostola. Starý kostol zhorel pri požiari v roku 1743, avšak pripomienkou jeho existencie je súčasný erb obce s vyobrazením sv. Mikuláša, ktorý odkazuje na patrocínium prvého kostola.

1.4.3. Jablonové

Obec je prvýkrát písomne doložená v listine kráľa Ondreja II. z roku 1206 pod názvom Jablam Terra. Vznik obce súvisí pravdepodobne s výskytom stromov divých jabloní, ktoré boli v minulosti vďaka ich tvrdému drevu a pichliačom využívané ako súčasť zátarasových obranných valov. Na túto skutočnosť odkazuje aj erb obce, na ktorom je umiestnená kytička jablňových kvetov.

V minulosti bolo hlavným zamestnaním miestnych obyvateľov poľnohospodárstvo, avšak z dôvodu piesčitej a neúrodnej pôdy nedosahovalo vysoké výnosy. Tento nedostatok však eliminovalo lesné bohatstvo a dostatok dreva podmienilo v 17. storočí rozvoj sklárskych hút. Pozostatky sklárskej huty zo 17. storočia sa dodnes nachádzajú v chotári obce, avšak vzhľadom na to, že sa nachádzajú vo vojenskom obvode, nie je toto miesto verejnosti prístupné. Jablončania sa okrem toho venovali výrobe dreveného náradia a košíkárstvu. Ľudová architektúra obce je tiež známa tradičným maľovaním interiérových ohnísk. Jednoduchý (najčastejšie florálny) ornament bol nanášaný na zelený podklad buď štetcom alebo zemiakovými razidlami. V 19. storočí pôsobil v obci rímsko-katolícky kňaz a stúpenec Slovenského národného obrodzenia, Ján Galbavý (1800 – 1884). Ako informuje pamätná tabuľa na budove bývalej fary, v máji 1849 sa u neho ukrýval Ľudovít Štúr po tom, ako na neho uhorské úrady vydali zatykač z dôvodu všeobecného poburovania. Medzi významných rodákov z Jablonového patrí aj akademický maliar a pedagóg Ján Želibský (1907 – 1997), ktorý v rokoch 1952 - 1955 pôsobil vo funkcii rektora Vysoké školy výtvarných umení v Bratislave.

K sakrálnym pamiatkam obce patrí rímskokatolícky **kostol svätého Michala Archanjela**. Pôvodne renesančný kostol postavili v roku 1669, po požiari v roku 1842 ho prestavali a rozšírili. Súčasťou chrámového mobiliáru je vzácny historický organ, ktorý v roku 1854 zhotovil majster Karol Klöckner. V auguste 2010 bol historický organ do chrámu nainštalovaný po jeho generálnej oprave a tak môže dnes opäť slúžiť svojmu pôvodnému účelu.

V obci sa každoročne koná festival **Sviatok Pomoravia**, ktorý patrí medzi najväčšie regionálne podujatie s cezhraničnou pôsobnosťou. Na festivale s bohatým folklórnym i kultúrnym programom sa spolupodieľajú tri regióny, okrem Záhoria je to Južná Morava a Weinviertel z Dolného Rakúska.

1.4.4. Jakubov

Obec Jakubov sa nachádza asi a 9 kilometrov od mesta Malacky a jej panorámu dotvára pretekajúca rieka Malina a okolité borovicové a listnaté lesy. Obec sa prvýkrát písomne spomína v roku 1378. Za verné služby daroval uhorský kráľ Ľudovít grófom Tomášovi a Petrovi zo Svätého Jura a Pezinka dediny Malé Leváre a Gajary. Práve v spomínanom roku, pri potvrdzovaní majetkových práv, bola vykonaná obchôdzka hraníc chotárov oboch dedín. Bratislavská kapitula o tom vyhotovila listinu, v ktorej sú hranice Malých Levár a Gajár podrobne zaznačené. Obchôdzky sa ako svedkovia zúčastnili aj richtári okolitých dedín – medzi nimi aj richtár kráľovskej dediny Jakubov. Ďalšou významnou zmienkou, primárne už o samotnej obci, bola listina z roku 1460, na základe ktorej sa novým majiteľom obce stal vodca bratříkov, Vaňko z Rachmanova.

V minulosti sa obyvatelia (podobne ako obyvatelia v okolí) živilí poľnohospodárstvom a pestovaním poľnohospodárskych rastlín – a to najmä konopou siatou. Konope bolo v minulosti dôležitou surovinou a svoje uplatnenie malo najmä pri výrobe textílií.

Rodákmi obce Jakubov sú spisovatelia – bratia – Štefan a Jozef Moravčík.

Dominantou obce je rímskokatolícky, pôvodne renesančný **kostol svätého Filipa a Jakuba**, postavený v rokoch 1641 – 1644. Farnosť v Jakubove bola najskôr filiálkou Malaciek, osamostatnila sa až v roku 1723. Výraznejšie stavebné zmeny na budove kostola prebehli v rokoch 1903 až 1905, kedy bol priestor chrámu rozšírený a tiež bola pristavaná úzka vysoká veža. O prestavbe kostola informuje aj nápis nad bočným vchodom.

1.4.5. Kostolište

Obec Kostolište, ležiaca 1 km západne od Malaciek, je písomne doložená už v roku 1206. V tomto roku uhorský panovník Ondrej II. vydal listinu, v ktorej prisúdil verným šľachticom majetky na Záhorí. Táto listina je bohatá na viaceré geografické názvy, takže je zároveň prvou písomnou zmienkou hneď pre niekoľko obcí. Oficiálnym názvom obce bol v rozpätí rokov 1920 – 1948 Kiripolec. Tento názov bol po roku 1948 zmenený na Kostolište.

Kostolište je **rodiskom** významného slovenského maliara **Martina Benku** (1888 1971). Ako prejav úcty k jeho tvorbe i životu je v obci zriadená pamätná izba (situovaná v budove Spoločenského domu). V obci sa nachádza aj jeho rodný dom. Benkova maľba muža a ženy v typickom kostolištianskom kroji sa nachádza na priečelí kultúrneho domu.

Kultúrno-historickou zaujímavosťou obce je aj **rímskokatolícky kostol s patrocíniom svätého Martina**. Pôvodne gotický kostol (písomne doložený v roku 1397), v polovici 16. storočia prestavali v renesančnom slohu. Hlavný oltárny obraz namaľoval v roku 1930 Martin Benka.

1.4.6. Kuchyňa

Obec Kuchyňa je situovaná na brehoch potoka Malina. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1206, z listiny kráľa Ondreja II., ktorý týmto dokumentom daroval rozsiahle majetky verným šľachticom. V listine, v ktorej vytyčuje hranice panstva, sa spomína obec ako Cuhnamezei.

Kuchyňa je známa aj miestnym vojenským letiskom, na ktorom sa každoročne koná „Deň otvorených dverí“.

V chotári obce sa nachádzajú **torzá stredovekého fortifikačného objektu**, avšak podrobnejšie informácie o jeho pôvodnej funkcii a vzhľade chýbajú. Hrad pravdepodobne vznikol na majetku pezinských grófov. Po vymretí rodu po meči bol hrad opustený a postupne upadol do dnešného stavu. V súčasnosti je z hradných múrov možné vidieť iba pozostatky dvoch hranolových veží a ochranných valov.

V centre obce sa nachádza barokový **rímskokatolícky kostol svätého Mikuláša** obohnaný ochranným múrom. Svätec je patrónom nielen kostola, ale aj obce a jeho obraz je súčasťou obecného erbu. Súčasný kostol bol postavený v roku 1701 na mieste staršieho chrámu zo 16. storočia

1.4.7. Láb

Láb sa nachádza na juhu strednej oblasti Záhorskej nížiny v doline Močiarky. Archeologické nálezy dokladajú osídlenie obce už v období neolitu. Z 8. storočia a Veľkomoravského obdobia sa našli doklady existencie slovanského sídliska a pohrebiska. Dedina sa pod názvom Loyp prvýkrát spomína v listine kráľa Ondreja II. z roku 1206. Etymologický základ pre názov obce pravdepodobne súvisí s nemeckým variantom mena Leopold.

Obec najskôr prináležala ako poddanská obec k plaveckému panstvu, neskôr sa v dôsledku rodinných a majetkových nezhôd stala vlastníctvom stupavského panstva. V roku 1333 hranice jednotlivých panstiev Bratislavská kapitula totiž rozdelila na dve časti - dedinu Štvrtok a dedinu Láb, ktorá mala kostol. Od tohto rozdelenia sa pravdepodobne obec vyvíjala už ako svojbytná obec.

Hlavným zdrojom obživy bolo predovšetkým poľnohospodárstvo, z typických remesiel sa Láb preslávil najmä rezbárstvom a výšivkárstvom.

Zmienka o lábskom kostole pochádza už z roku 1333. Zatiaľ nie je známe, komu bol kostol zasvätený, ale so zreteľom na erb obce, ktorého centrálnou postavou je svätý Ondrej, sa dá predpokladať, že chrám bol zasvätený práve tomuto svätcovi. V 16. storočí bol postavený novší renesančný kostol, ktorý však vyhorel, a preto na jeho mieste v rozpätí rokov 1722 až 1748 vybudovali nový **kostol Všetkých svätých**, ktorý je dominantou obce dodnes. V roku 1957 bol lábsky kostol vyhlásený za kultúrnu pamiatku.

Ďalšími sakrálnymi pamiatkami nachádzajúcimi sa na území obce je socha sv. Jána Nepomuckého a socha sv. Floriána. Socha sv. Floriána, ktorá mala ľudí chrániť pred požiarmi, je opodstatnene umiestnená v strede dediny. Úcta k svätému Vendelínovi, patrónovi stád, bola v minulosti medzi ľuďmi značne rozšírená. Kaplnka zasvätená tomuto svätcovi bola postavená v roku 1755. Kaplnka je ešte aj dnes miestom pravidelných procesií.

Pomník pripomínajúci život a zásluhy Milana Rastislava Štefánika je situovaný v obecnom parku. Jeho slávnostné odhalenie sa udialo v roku 1990.

1.4.8. Lozorno

Obec ako Ezelarn je prvýkrát písomne doložená v roku 1438 v urbáre stupavského hradného panstva. Pomerne neskorá zmienka o obci súvisí pravdepodobne s faktom, že Lozorno sa nachádzalo v tesnej blízkosti Stupavy a je teda možné, že bolo súčasťou pôvodnej Stupavy.

Vznik názvu obce údajne podmienila skutočnosť, že na území Lozorna sa v minulosti nachádzala stanica na výmenu oslích záprahov. Osol (nemecky *r. Ezel*) sa ako ťažné zviera využívalo pri preprave nákladu po obchodných cestách smerujúcich z Čiech do Uhorska. Z názvu Ezelarn bol zrejme odvodený súčasný názov Lozorno.

Aj napriek viacerým nepriaznivým historickým udalostiam obec napredovala. V polovici 19. storočia sa stalo Lozorno svojbytnou obcou nezávislou od rozhodovania zemepána a postupne sa zmenilo na jednu z najväčších obcí na Záhorí. Po prvej svetovej vojne bola pri obci zriadená píla a zároveň s ňou sa pristúpilo i k vybudovaniu lesnej železnice, ktorá umožňovala ľahšiu prepravu dreva. Trasa železnice, dlhá asi 11 km, sa ťahla cez les Breziny a pokračovala údolím Suchého potoka. Existencia lesnej železnice však nemala dlhé trvanie. Počas hospodárskej krízy začiatkom 30. rokov 20. storočia pílu prevzal nový vlastník, ktorý úzkokoľajnú železnicu nevyužíval. Pripomienky na bývalú úvratňovú železnicu sú dnes iba veľmi skromné.

V blízkosti obce sa nachádza **Ranč Abeland – dedinka remesiel a umenia**, ktorý v prírodnom prostredí interaktívnym spôsobom prezentuje tradičné remeslá a tiež o.i. ponúka možnosť jazdy na koni.

V roku 1629 bol v Lozorne postavený rímskokatolícky **kostol svätej Kataríny**. Jej obraz sa nachádza aj v erbe obce. V priebehu rokov 1826 a 1827 chrám prestavali a rozšírili.

1.4.9. Malacky

Okresné mesto Malacky leží uprostred Záhorskej nížiny a je hospodárskym, administratívnym a kultúrnym strediskom regiónu.

Prvá písomná zmienka o Malackách pochádza z donačnej listiny datovanej rokom 1206, keď veľmožom Sebešovi a Alexandrovi (od nich sa zvykne odvodzovať rod grófov zo Svätého Jura a Pezinka) bol pridelený o. i. aj oblasť nazývanú Maliscapotoca (voľne ako osada pri Malinskom potoku). Osada bola situovaná na dobrom strategickom mieste, na križovatke obchodných ciest a počet obyvateľov sa rozrastal. V 16. storočí boli zemepánmi Malaciek Balašovci, ktorí si zvolili Malacky za svoje sídelné panstvo, v ktorom zriadili lovecký zámok a prináležiaci lovecký revír. Na túto skutočnosť nadväzuje aj erb mesta, v ktorom je vyobrazený kaštieľ s utekajúcim diviakom. V roku 1573 bolo

Malackám udelené trhové právo, čím získali štatút mesta. Balašovci boli vyznávači evanjelickej konfesie a z toho dôvodu iniciovali výstavbu novej evanjelickej fary a prvej školy v meste. V roku 1600 nechali postaviť evanjelický kostol.

V roku 1621 sa zemepánmi Malaciek i okolitých obcí a pozemkov stali Pálfiovci, ktorí ich vlastnili až do roku 1918. Pálfiovci si Malacky zvolili za rodové sídelné miesto a nechali si tu vybudovať nový kaštieľ. Zároveň tu postupne sústreďovali úrady podieľajúce sa na spravovaní ich panstva, následkom čoho význam Malaciek ako centra rastie. Pálfiovci ako katolíci zahájili aj rekatolizáciu obyvateľstva na svojom panstve. Lovecký kaštieľ Balašovcov nechal Pavol Pálfi prestavať na kláštor, do ktorého v roku 1653 povoláva františkánov. K novozriadenému kláštoru bol pristavený kostol a obe stavby spolu tvoria príklad renesančného sakrálneho komplexu s obranným charakterom. Kostolu zasvätenému Nepoškvrnenému Počatiu Panny Márie dominuje drevený polychrómovaný hlavný oltár z prvej polovice 18. storočia. Pôvodne biele interiérové steny boli v roku 1928 vymalované. Vzácnym mobiliárom kostola dopĺňajú tri bočné oltáre, z ktorých dva darovala v roku 1723 grófka Antónia Mária, manželka Leopolda Pálfiho. Zaujímavou a umelecky hodnotnou súčasťou chrámu je aj **kaplnka Svätých schodov** symbolizujúca schody, po ktorých kráčal Kristus k Pilátovi. Tzv. Sväté schody sú na svete iba na troch miestach - v Ríme sú pôvodné a kópie nájdeme v Jeruzaleme a v Malackách. Pod kostolom sa nachádzajú krypty, ktoré dlho chátrali a dokonca sa stali terčom rabovania. Až v roku 2002 sa začali rekonštruovať a postupne sprístupňovať verejnosti. V podzemí sú uložené telesné pozostatky františkánskych mníchov a jednotlivých členov rodiny Pálfiovcov. Na posledný odpočinok šľachticov upozorňuje aj epitaf grófa Mikuláša Pálfiho na stene v svätyni chrámu.

Súčasťou františkánskeho kláštora bol noviciát (škola pre nových členov rehole), neskôr zriadili aj strednú školu, ktorá sa v roku 1927 zmenila na verejné gymnázium.

V meste sa okrem spomínaného františkánskeho kostola nachádza aj **kostol Najsvätejšej Trojice**, ktorý bol pravdepodobne postavený v roku 1604 na mieste staršieho (gotického) kostola. Jednoduchá stavba bola primárne určená na liturgické účely obyvateľov evanjelickej konfesie, neskôr v rámci rekatolizačných snáh prešla do rúk katolíkom (1672), ktorí nechali ku kostolu pristavať vežu. V priebehu 18. storočia bol kostol barokizovaný.

Kolorit mesta okrem pekného prírodného prostredia dotvárajú aj viaceré historické a kultúrne pamiatky. Malacký kaštieľ Pálfiovcov so štvorcovým pôdorysom s vnútorným uzavretým nádvorím a dominantným čelným rizalitom bol pôvodne postavený v reprezentatívnom barokovom duchu. V 19. storočí prešiel klasicistickou prestavbou, ktorá čiastočne zmenila výzdobu kaštieľa. Francúzsku barokovú záhradu zmenili na anglický park. Súčasťou dnešného zámockého areálu sú vzácne stromy, pozostatky fontány a lurdskej jaskyňa. Posledným majiteľom kaštieľa bol Mikuláš VI. Pálfi, ktorý sa narodil v roku 1861 v Malackách a zomrel v roku 1935 v Marcheggu. Po prevrate v roku 1918 plnil kaštieľ úlohu vojenských kasární, v roku 1933 budova prešla do správy františkánom, ktorí v nej zriadili internát. Po roku 1957 bola v kaštieli zriadená nemocnica. Po odchode zdravotného personálu budova chátrala. Dnes je vlastníkom zámku mesto Malacky a kaštieľ sa postupne rekonštruuje.

Históriu malackej židovskej obce dodnes pripomína existencia synagógy. Modlitebňa bola postavená v roku 1900 v maurskom slohu s bohatou štukovou ornamentikou na mieste staršej synagógy, ktorá bola zničená pri požiari. Nad hlavným vchodom do synagógy, pod strešnou rímsou sú umiestnené typické mojžišské tabule s desiatimi božskými prikázaniami. V interiéri je relatívne dobre zachovaná predsieň, mužská modlitebňa, ženská galéria a výklenok na uloženie zvitkov tóry. Po druhej svetovej vojne slúžila synagóga svetským účelom a jej interiér bol predelený vstavaným podlažím. V súčasnosti je využívaná ako koncertná a spoločenská sála. V septembri 2009 bola malacká synagóga zaradená do projektu Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva.

1.4.10. Malé Leváre

V povodí rieky Rudava, na okraji Záhorskej nížiny, sa nachádzajú dve obce – Malé a Veľké Leváre, ktoré spája okrem podobného názvu aj spoločná história. Etymológia názvu Malých Levár sa odvodzuje na základe maďarských slov *lövö* (strelec) a *vár* (hrad) ako paralela ku skutočnosti, že v 11. – 12. storočí bolo Záhorie konfíniom uhorského kráľovstva a na tomto území zrejme stála strážna pevnosť, ktorá chránila hranice. V latinských dokumentoch sa obec uvádza ako Lewary Minor. Slovenský ekvivalent názvu sa stal oficiálnym pomenovaním dediny až po roku 1918.

Malé Leváre sa prvýkrát písomne spomínajú v roku 1378. Po príchode anabaptistov (habánov) sa obec v 16. s 17. storočí stala významným strediskom na výrobu a spracovanie keramiky.

Rímskokatolícky kostol je zasvätený **Nanebovzatiu Panny Márie** a je dominantou obce. Kostol bol postavený v strohom renesančnom slohu ako jednolodový priestor (rok 1654). Po požari v roku 1741 sa pristúpilo k jeho nutnej rekonštrukcii, ktorá bola realizovaná v duchu aktuálneho módného stavebného slohu – baroka. Ku chrámu bola pristavaná veža s barokovou cibulou, ktorá bola v 19. storočí odstránená. Z barokového mobiliáru sa zachovali dve sochy – socha svätej Anny a socha svätého Joachima (pri krstiteľnici). Druhá výrazná prestavba farského kostola sa uskutočnila v roku 1903. Priestor chrámu bol zväčšený, staršie presbytérium bolo nahradené novou priečne orientovanou loďou s novým presbytériom. Interiér chrámu bol ozdobený dekoratívnymi nástennými maľbami, ktoré boli v 80. rokoch minulého storočia prekryté jednofarebnou omietkou. Z fresiek sa zachovali len dva zelené florálne motívy ovité stuhami s latinskými nápismi.

Pravidelným podujatím odohrávajúcim sa zvyčajne posledný júlový víkend je športovo-hudobný festival **Summerbeach Rudava**, ktorý sa odohráva v neďalekej rekreačnej oblasti Rudava.

1.4.11. Marianka

Marianka je nevelká obec rozprestierajúca sa 15 km severne od Bratislavy, na úpätí Malých Karpát. Obec je známa predovšetkým ako najstaršie pútnické miesto na Slovensku (a zároveň aj v bývalom Uhorsku). Vznik samotnej úcty k tomuto miestu je opradený legendami, avšak je isté, že medzi veriacimi muselo byť už pred jeho oficiálnym uznaním dostatočne významné. V roku 1377 uhorský kráľ Ľudovít I. položil základný kameň pútnického kostola a správou miesta poveril mnišsky rád paulínov. Paulíni boli správcami až do roku 1786, kedy bol ich rád spolu s mnohými ďalšími na základe listín vydaných Jozefom II., zrušený.

Hoci je Marianka známa najmä ako pútnické miesto, obec má bohatú históriu aj ako banícka obec. Vchod do starej bridlicovej bane môžeme nájsť priamo v areáli marianskeho údolia. Bridlica sa v Marianke ťažila už pravdepodobne v 16. storočí. Ťažba bridlice dosiahla svoj vrchol v 19. storočí, keď bola pri ťažobnej jamy založená továreň. V súčasnosti sa pripravuje spracovanie projektu *Mariansky geologicko-banský náučný chodník*, ktorý by banícku históriu obce priblížil širokej verejnosti. Navyše je spolu s inými obcami Záhoria participantom tzv. banskej cesty (okrem Marianky sú to mestá a obce Pezinok, Pernek, Kuchyňa, Modra, Častá, Limbach, Jablonové, Stupava a mestské časti Bratislavy - Rača, Záhorská Bystrica, Lamač).

Dominantou obce je **pútnický areál** s viacerými sakrálnymi stavbami z rôzneho obdobia. **Kostol Narodenia Panny Márie** bol dostavaný v roku 1380 v gotickom slohu. Hoci bol neskôr barokovo upravený a obohatený o barokovú výzdobu, gotický charakter si stavba zachovala dodnes. Symbolom pútnického miesta je Panna Mária Tálenská, ktorej sochu na oltár kostola preniesol sám kráľ Ľudovít I. Nevelká soška nebola zničená dokonca ani počas vojnových nepokojov, paulíni ju totiž vždy včas ukryli na neďalekom hrade Pajštún. V susedstve kostola sa nachádza **kaplnka svätej Anny**. Zo 17. storočia pochádza rotundová **kaplnka svätej studne**, ktorá sa nachádza v blízkosti prameňa s údajne liečivou vodou. Kolorit areálu dopĺňajú lurdska jaskyňa a krížová cesta z polovice 20. storočia a viaceré sochy svätcov.

V čase spravovania pútnického miesta mali paulíni v dedine vlastný **kláštor**. Počas rokov prešiel viacerými stavebnými úpravami. V priebehu rokov 1711 - 1714 bol kláštor výrazne upravený pre potreby vysokého cirkevného hodnostára – kardinála, ostrihomského arcibiskupa a prímasa Kristiána Augusta, ktorý si Marianku zvolil za svoje letné sídlo. Po odchode paulínov v roku 1786 kláštor kúpil knieža Schwarzenberg z Orlíka nad Vltavou, ktorý ho prestaval v klasicistickom štýle na poľovnýcky zámok.

Po prvej svetovej vojne sa správcami marianskeho pútnického areálu stáva rád Bratov tešiteľov, ktorý ho spravujú prakticky až dodnes. V období 50. rokov minulého storočia boli síce mnísi násilne vysťahovaní, ale po roku 1990 sa opäť vrátili. Pôvodný kláštor (kaštieľ) postupne zrekonštruovali a v súčasnosti slúži ako pútnický a exercičný dom.

1.4.12. Pernek

Pernek sa prvýkrát spomína v roku 1394, avšak etymológia názvu sa rôzni v závislosti od historických prameňov. Podľa jedného variantu súvisí meno obce s existenciou posvätného miesta určeného k obetám bohovi Perúnovi, iná verzia vysvetľuje pomenovanie obce ako výsledok poslovenčeného, pôvodne nemeckého, slova Bareneck, t. j. lokality, kde sa zdržiavali medvede. Pernek v minulosti patril medzi poddanské dediny prináležiace Plaveckého panstvu. Erb obce nadväzuje na pôvodný poľnohospodársky charakter dediny, ktorý symbolizujú nástroje čerieslo a lemeš, ktoré sa v minulosti používali pri orbe (čerieslo a lemeš symbolizovali mier, pretože boli vnímané ako opozícia voči zbraniam).

Pohorie Malých Karpát bolo v minulosti bohaté na ložiská nerastných surovín. Náleziská kremeňa podmienili vznik sklenej huty, v chotári boli do konca 17. storočia dokonca bane na zlato a striebro. Od roku 1840 sa v okolí ťažil pyrit, ktorý sa z dôvodu veľkého podielu síry používal na výrobu strelného prachu. Počas prvej svetovej vojny boli ešte v prevádzke antimónové bane. S potrebou rýchlej a efektívnej prepravy vyťažených nerastných surovín súvisí aj vznik úzkokoľajnej železnice (1917), prostredníctvom ktorej sa dopravovala surovina z baní do továrne. Stavbu úzkokoľajky, dlhej cca 6 km, iniciovala firma Klímovce banské a hutné závody a vybudovali ju vojnoví zajatci. V medzivojnovom období bola v dôsledku krízy firma zlikvidovaná a ťažba zastavená.

Kolorit obce ešte aj dnes dotvárajú tradičné vidiecke domy s typickej ulicovej zástavby. Jednoloďový rímskokatolícky **kostol svätého Ducha** si obyvatelia vybudovali v rozpätí rokov 1672 až 1675 na mieste staršej kaplnky. Interiér kostola je barokový, jeho exteriér bol však upravený v klasicistickom duchu. Medzi najvýznamnejších správcov farnosti, ktorí v obci pôsobili, patrí kňaz **Anton Srholec**.

1.4.13. Plavecký Mikuláš

Ako napovedá etymológia názvu obce, jej formovanie determinovala prítomnosť strážnych družín Plavcov, ktoré sa na území Záhoria zdržiavali v 11. a 12. storočí. Chotár Plaveckého Mikuláša bol osídlený už v paleolite, ako to dokladajú zvyšky osídlenia nájdené v jaskyniach Deravá skala a Tmavá skala. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1394, kedy získal plavecké panstvo od kráľa Žigmunda Stibor zo Stiboríc za zásluhy v boji proti Turkom.

Opevnený farský kostol na návrší, ktorý je zasvätený patrónovi obce – svätému Mikulášovi, tvorí dominantu Plaveckého Mikuláša. Jednoloďová stavba je typickým príkladom sakrálnej architektúry s obranným múrom. Kostol bol postavený v roku 1718 pravdepodobne na mieste staršieho kostola. Pre jeho väčšiu vzdialenosť od centra dediny si tunajší obyvatelia postavili v roku 1745 kaplnku zasvätenú svätému Floriánovi, ktorú je dnes možné nájsť na centrálnom námestí. Zaujímavým mobiliárom tejto stavby je malý pozitív (organ) umiestnený v podveží.

1.4.14.Plavecké Podhradie

Plavecké Podhradie leží 20 km severovýchodne od Malaciek na úpätí Malých Karpát a v obci a jej bezprostrednom okolí sa nachádza viacero prírodných i kultúrno-historických zaujímavostí.

Archeologické nálezy na vrchu **Pohanská** dokladajú existenciu osídlenia rozvinutej a organizovanej spoločnosti (keltského oppida) datovaného z doby laténskej (pribl. 2. – 1. storočie p.n.l.). Keltské osídlenie nadviazalo na staršie opevnenie, ktoré vzniklo v neskorej dobe bronzovej. Pôvodné sídlisko zaniklo násilím a na jeho troskách sa usadili asi o 500 rokov neskôr Kelti, ktorí ho obnovili. Sídlisko sa nachádzalo na výhodnom strategickom mieste a podľa výskumov archeológov malo údajne v čase svojho najväčšieho rozkvetu rozlohu pribl. 38 ha, čo je väčšia rozloha ako mala stredoveká Bratislava. Oppidum bolo chránené dômyselným fortifikačným systémom, ktoré tvorili miestami až trojité valy, priekopy, brána s vežou a obranné múry. Nálezy črepov, železných poľnohospodárskych, remeselných i vojenských predmetov dokladajú existenciu vyspelej remeselnej výroby. Dôvod zániku oppida nie je spoľahlivo doložený, predpokladá sa však, že osídlenie zaniklo násilne, čo čiastočne potvrdzujú nájdene zvyšky hromadných nálezov železných predmetov. Vzácné predmety sa zvykli zakopávať do zeme najmä v čase hroziaceho nebezpečenstva.

Súčasná obec sa začala formovať v tesnej blízkosti Plaveckého hradu a jej história je preto úzko spätá s existenciou hradu. V 17. storočí si vtedajší majitelia panstva – Pálfiovci – nechali v obci vybudovať **kaštieľ**, ktorý sa stal pohodlnejším rodinným sídlom ako hrad. V 18. storočí prešiel kaštieľ barokizáciou a jeho okolie upravili na park. Kaštieľ tak získal podobu budovy so štvorcovým pôdorysom s vnútorným nádvorím, pričom celkový vzhľad dopĺňajú štyri nárožné veže. V súčasnosti sú priestory kaštieľa verejnosti neprístupné, pretože slúžia Štátnemu archívu v Bratislave.

V priebehu 11. a 12. storočia bolo územie Záhoria pohraničným územím Uhorska, kde sa zdržiavali najmä strážne vojenské družiny Plavcov a Sikulov. Plavci mali vybudované viaceré obranné stanovištia, medzi ktoré patrilo aj územie dnešnej obce. V polovici 13. storočia postavili na Pohanskej **Plavecký hrad**, ktorý sa ako strážny objekt spomína už v roku 1274. V priebehu 13. storočia sa stáva hrad vlastníctvom viacerých významných rodov, ktorý sa pričínili o jeho prebudovanie v duchu dobových vojenských potrieb i umeleckého vkusu majiteľov. Dôležitú epizódu v histórii hradu tvorili Fugerovci, ktorí hrad výrazne prestavali. Poslednými majiteľmi boli Pálfiovci, ktorý hrad i okolité panstvá vlastnili takmer 300 rokov. Hrad ako sídlo šľachty však zaniká v 18. storočí. Počas povstania Františka II. Rákociho v r. 1705 – 1706 bol hrad natoľko zničený, že sa stal neobývateľným. Jeho majitelia nemali záujem o jeho opravu a odvtedy pustne.

1.4.15.Plavecký Štvrtok

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1206 a vyskytuje sa v darovacej listine uhorského kráľa Ondreja II., ktorý osadu daroval rodu Hunt-Poznanovcov. Pôvodne pohraničná obec Uhorského kráľovstva bola pravdepodobne trhovou osadou, čo dokladajú prvé názvy obce Cheturtuchyel a Chtwerkthek (t. j. štvrtok ako deň, kedy sa konal trh). Neskôr sa obec stala súčasťou Plaveckého panstva. Zachované informácie o obci sú príliš strohé, čo je dôsledkom toho, že v obci do 18. storočia nefungovala fara, ktorá by jednotlivé údaje zaznačovala.

Rímskokatolícky **kostol Nanebovzatia Panny Márie** bol postavený v 14. storočí a následne stavebne upravený v priebehu 17. a 19. storočia. V 30. rokoch 19. storočia zomrelo počas epidémie cholery v obci mnoho občanov. Ich telá však nesmeli byť uložené na miestnom cintoríne, a preto pozostalí zriadili špeciálny morový cintorín, pri ktorom vybuodovali kaplnku zasvätenú tzv. morovým svätcom – Rozálii a Rochusovi.

V obci sa nachádza záhradná galéria, v ktorej sa pravidelne konajú medzinárodné sympózia umelcov. Rekreačná zóna Kamenný mlyn a štrkovisko v blízkosti obce ponúka možnosti rekreačného vyžitia. V súčasnosti je v prípravnej fáze aj projekt, ktorý plánuje využiť geotermálny potenciál oblasti s cieľom vybudovať stredisko cestovného ruchu určeného na rekreačné a balneologické účely.

1.4.16. Rohožník

Obec sa nachádza na Borskej nížine, pričom okolité borovicové lesy sú vyhľadávaným a obľúbeným miestom hubárov. V minulosti cez obec viedla významná obchodná cesta (tzv. Česká cesta), ktorej existencia podmienila rozvoj a formovanie dediny. Dedina mala charakter potočnej dediny, v ktorej sa najstaršia zástavba tiahla od kostola a ohraničovala oba brehy potoka. Od 13. storočia prináležala k plaveckému hradnému panstvu a bola tak majetkom viacerých významných rodov, najmä Hunt-Poznanovcov, neskôr Fugerovcov, Balašovcov a Pálfiovcov. Osobitne Pálfiovci podporovali hospodársky rast regiónu, a preto zakladali pily, manufaktúry a liehovary. V 18. storočia bola založená manufaktúra na výrobu papiera, v areáli ktorej sa nachádzala i vodná píla a dielňa na výrobu terpentínu. V obci bola tiež zriadená pálenica, ktorá spracovávala ovocie z príľahlého sadu. Pálenica existovala do roku 1918, kedy bola jej činnosť zastavená. Za židovskou synagógou koncom 19. storočia zriadil židovský obchodník Salamon Geringer manufaktúra na výrobu konopného oleja. Po prvej svetovej vojne bola v katastri obce vybudovaná letecká strelnica a okolité lesy sú v súčasnosti súčasťou Vojenského obvodu Záhorie. V blízkosti obce sa nachádza továreň na výrobu a spracovanie cementu.

Rímskokatolícky **kostol Nanebovzatia Panny Márie** a prináležiacu faru mala obec pravdepodobne už v 14. storočí. Pôvodný kostol s cintorínom sa nachádzal na rovnakom mieste, ako stojí súčasný kostol, ktorého výstavbu v novorománskom duchu inicioval gróf Pálfi v rokoch 1858 - 1859. Okolo nového kostola zasvätenému Nanebovzatiu Panny Márie sa nachádza múr z kameňa pochádzajúceho zo starého kostola. V druhej polovici 16. storočia sa Plavecké panstvo a s ním spojená poddanská obec Rohožník stala majetkom Fugerovcov, ktorí sa hlásili k reformačným myšlienkam a evanjelickej konfesii. Obecný katolícky kostol prešiel do správy evanjelickým duchovným. Počas rekatolizačného obdobia bol kostol opäť vrátený katolíkom. K sakrálными pamiatkami obce patria aj viaceré sochy svätcov, ktorých patrocínium odráža súvekú úctu obyvateľov k jednotlivým patrónom. Konkrétne ide o **sochu Jána Nepomuckého**, **sochu svätého Vendelína** - patróna pastierov a **sochu svätého Floriána** - patróna hasičov. V obci je ešte možné nájsť kaplnku zo 17. storočia, ktorá je zasvätená patrónovi vinohradníkov – svätému Urbanovi. **Kaplnka svätej Rozálie**, tzv. morovej svätej, sa radí medzi najstaršie pamiatky v obci.

Súčasná **zvonica** nachádzajúca sa v centre obce bola postavená na starších základoch z doby, kedy územie obývali rímske posádky. V čase, kedy Záhorie plnilo úlohu konfinia, bola jej funkcia obnovená a pravdepodobne z nej vojaci strážili obchodné cesty prechádzajúce obcou. Neskôr bol v jej interiéru umiestnený zvon a začala plniť úlohu signalizačného zariadenia. V čase protitureckých bojov bola nadstavená a do jej interiéru bol inštalovaný druhý zvon (v roku 1687).

Prítomnosť židov v obci dokladá aj neveľká **synagóga** z 19. storočia, ktorá sa nachádza na centrálnom pozdĺžnom námestí. Objekt sa po odobratí veriacim dlho využíval ako pohrebnícky sklad, v súčasnosti je stavba opravená a slúži na kultúrne účely.

1.4.17. Sološnica

Obec leží na úpätí severozápadnej strany Malých Karpát a na rozhraní Záhorskej nížiny, v blízkosti sa nachádza pohorie Vápenná (748 m.n.m) s prírodnou rezerváciou Roštún. Centrálny priestor obce má charakter potočnej zástavby rozprestierajúcej sa na brehoch Sološníckeho potoka.

Sološnica patrila do súboru poddanských obcí plaveckého panstva a prvýkrát sa spomína v roku 1367. Obyvatelia sa v minulosti živilí predovšetkým poľnohospodárstvom, ale rozšírené boli aj remeslá ako tkáčstvo, kožušníctvo a výroba dreveného náradia. V 18. a 19. storočí hospodársky rozvoj dediny podmienilo založenie obecného mlynu, papierne a pálenice.

Obec mala vlastný **kostol** zasvätený svätému Osvaldovi už pravdepodobne v 14. storočí, pretože z roku 1398 pochádza zmienka o existencii fary. Na mieste staršieho kostola bol v roku 1699 vystavaný nový kostol, ktorý bol v dôsledku neskorších pohrôm niekoľkokrát stavebne upravený. Súčasný vzhľad sološníckeho kostola je barokový a je zasvätený Všetkým svätým. V areáli chrámu sa

nachádzajú epitafy rodinných príslušníkov šľachtického rodu Balašovcov, ktoré nechal vyhotoviť Štefan Balaša. Jeden patrí jeho manželke Helene Zrínskej, druhý patrí jeho otcovi Melicharovi Balašovi. Melichar bol prvým rodovým majiteľom Plaveckého hradu, avšak na základe dochovaných historických materiálov získal diskutabilnú povesť. Melichar bol kapitánom uhorských vojsk a výrazne sa zaslúžil v bojoch proti Turkom, ale zároveň sa zvykne prezentovať aj ako dobový mafián a lúpežník. Melichar zomrel v roku 1568 vo Viedni a epitaf z červeného mramoru ho zobrazuje ako vojaka v brnení.

V roku 2009 sa zrealizovalo prvé oficiálne otvorenie **krypty** pod kostolom v nádeji, že by mohli byť objavené telesné pozostatky šľachtického rodu Balašovcov a Medňanských. Ako však ukázali prvé skúmania, nájdené kostry boli podstatne mladšie. Navyše stav, v akom sa krypty nachádzali dovoľuje predpokladať, že krypta bola v minulosti násilne otvorená a vykradnutá.

V chotári obce stojí niekoľko kaplniek, medzi najzaujímavejšie a najstaršie patrí **cintorínska kaplnka na kalvárii** z roku 1773. Jej interiéru dominuje výjav Golgoty, za ktorým sa nachádza nápis v staroslovenčine. Kaplnka je zapísaná do zoznamu kultúrnych pamiatok.

1.4.18. Studienka

Obec pôvodne patrila k panstvu Plaveč a prvýkrát sa spomína v roku 1592 pod názov Hausbrunn, čo pochádza pravdepodobne z nemeckého *Haus bei Brunn* (voľne ako domy pri studni). V minulosti sa obyvatelia živilí okrem poľnohospodárstva aj pestovaním konope, ktoré sa následne využívalo pri spracovaní oleja a plátna. V obci a jej okolí boli mnohé močidlá na ich máčanie, ktoré však po roku 1918 zanikli. V obci žila v minulosti početná židovská obec, ktorá tu mala vlastnú synagógu, školu a cintorín. Pozostatky židovského cintorína je možné vidieť ešte aj dnes, hoci mnohé náhrobné kamene boli zničené alebo sekundárne použité ako stavebný materiál.

V súčasnosti je okolie obce známe najmä ako hubárska oblasť.

Medzi najstaršiu pamiatku v Studienke patrí rímskokatolícky barokový **kostol svätého Štefana Uhorského**, s výstavbou ktorého sa začalo v roku 1673. Okolo kostola bol postavený ochranný múr, v ktorom sa ešte aj dnes nachádzajú pozostatky strielní. Súčasťou kamennej ohrady sú nárožné kaplnkami.

V obci je zriadená stála etnografická expozícia, „**Dedičstvo otcov zachovaj nám, Pane**“, ktorá informuje o zvykoch, remeslách, tradíciách a folklóre obyvateľov Studienky

1.4.19. Stupava

Územie Stupavy bolo osídlené už v dobe bronzovej. Prvým v tejto lokalite usídleným etnikom, ktoré je známe aj podľa mena, boli Kelti. V priebehu 1. storočia n.l. sa pri rozrastaní Rímskej ríše Rimania zastavili aj na strednom toku Dunaja, kde vznikla provincia Panónia. Hraničné pásmo strážil systém obranných táborov známy ako Limes Romanus, súčasťou ktorého bola zrejme aj **rímska stanica** v Stupave. Vybudovali ju na strategickom mieste, pretože stála na trase dôležitej obchodnej Jantárovej cesty a zároveň mohli z pevnosti kontrolovať veľkú časť Záhoria a Bratislavskej brány. V prípade nebezpečenstva tak mohli ohňovými signálmi upozorniť neďaleký tábor Carnuntom, vzdialeným asi 30 km. V rímskej pevnosti v Stupave sa okrem vojakov, ktorých prítomnosť dokladajú nálezy zbraní, sústredili aj remeselníci (keramika, šperky, mince, fragmenty sklenených nádob a hospodárske náradie). Na mieste tábora aktuálne prebiehajú archeologické výskumy s cieľom vytvoriť múzeum v prírode.

Nasledovalo trvalé osídlenie Slovanmi, o čom svedčia i nálezy slovanského pohrebiska s keramickými predmetmi zo 6. - 9. storočia. Prvá písomná zmienka o Stupave pochádza z darovacej listine uhorského kráľa Bela IV. datovanej rokom 1269, kde sa Stupavu spomína pod názvom Ztumpa. Od 13. storočia obec prináležala k hradu Pajštún.

Vďaka svojej výhodnej polohe bola Stupava významnou križovatkou obchodných ciest a miestom pravidelne sa konaných trhov. Pôvodní obyvatelia sa živilí najmä poľnohospodárstvom,

pričom najdôležitejšími plodinami boli ľan a konope, z ktorých sa lisoval olej. Lis na lisovanie týchto surovín (tzv. stupa) je zobrazená aj v erbe mesta. Neskôr lisovanie uľahčili mlyny postavené na Stupavskom potoku.

Južnú časť Stupavy tvorí pôvodne samostatná obec **Mást** s rímskokatolíckom **kostolom svätého Sebastiana** z roku 1631. Obec bola k Stupave pričlenená v roku 1952.

Rímskokatolícky **kostol svätého Štefana uhorského kráľa** bol stál už v roku 1390 a mal charakter tzv. kostolného hradu (t. j. kostol s fortifikačnými prvkami). Súčasná podoba kostola je výsledkom viacerých stavených úprav. Najvýraznejšie sa na výzore kostola podpísala rekonštrukcia realizovaná na podnet Pálfiovcov, ktorá sa začala v roku 1764. Priestor kostola sa zväčšil a boli pristavané bočné krídla. Severná kaplnka bola spojená s chrámom a pripojená bola aj južná kaplnka. V blízkosti fary je situovaná baroková kaplnka s Kalváriou z rokov 1709 - 1713. Malému námestiu pred kostolom dominuje trojičný stĺp z polovice 18. storočia.

Kaštieľ v Stupave vznikol prestavbou pôvodného vodného hradu, ktorý bol v 13. storočí dôležitým strážnym objektom danej lokality. V roku 1867 patril Károlyovcom, ktorí ho prestavali v historizujúcom slohu a stal sa tak pohodlnejšiu alternatívu rodinného sídla namiesto hradu Pajštún. Károlyovci kaštieľ opustili v roku 1945 a následne boli jeho priestory využívané na svetské účely (škola, v súčasnosti domov pre seniorov). Jeho pôvodný vzhľad romantického zámku sa zachoval iba parciálne, pretože požiar v roku 1947 a následná necitlivá rekonštrukcia zotrelí jeho pôvodný vzhľad. Pozoruhodným je však verejnosti sprístupnený zámocký park s jazierkom a mnohými vzácnymi drevinami.

V Stupave bola v minulosti aj pomerne veľká židovská náboženská obec, ktorá patrila medzi najstaršie na území dnešného Slovenska. Pre svoje náboženské obrady si členovia nechali v roku 1803 postaviť **synagógu**, ktorá si aj po pamiatkovej obnove v roku 2008 zachovala svoj pôvodný výzor. Modlitebňa je situovaná v centrálnej časti obce, oproti bývalému kaštieľu Pálfiovcov a je charakteristická masívnymi múrmi s drobnými barokovými oknami a sedlovou strechou. Interiér synagógy sa priebežne rekonštruje a v budúcnosti sa v nej plánuje zriadiť centrálny archív a depozitár kníh slovenskej židovskej komunity s prípadnou prezentáciou judaík a archiválií. Okrem synagógy môžu záujemcovia o židovskú históriu navštíviť stupavský židovský cintorín (ulica Pri Borníku).

Pre obdivovateľom džbankárskeho a hrčičarskeho umenia je v Stupave otvorené **Múzeum Ferdiša Kostku**, ktoré dokumentuje vývoj keramickej výroby v danej lokalite. Koncom 18. storočia sa v Stupave usadil džbankársky majster Štefan Putz, ktorý založil dielňu na výrobu habánskej fajansy. Dobré meno stupavská dielne šírili aj Putzovi nasledovníci, avšak dodnes sa výroba fajansy spája najmä s menom Ferdinanda Kostku (1878-1951). Jeho diela, nástroje a vybavenie dielne možno obdivovať v jeho rodnom dome, v ktorom je zriadené múzeum. Súčasťou expozície je aj pec na vypaľovanie keramiky, ktorá je jedinou zachovanou habánskou pecou v strednej Európe.

1.4.20. Suchohrad

Obec leží na Záhorskej nížine pri rieke Morava a jej územie patrí do CHKO Záhorie. Ako ukázali archeologické výskumy, najstaršie doklady osídlenia chotára Suchohradu pochádzajú z obdobia staršieho paleolitu. Prvotná osídlenie sa sústreďovalo najmä na pieskových dunách. V 90. rokoch minulého storočia bol objavený nález rímskeho dočasného tábora v lokalite Karlov majer.

Prvá písomná zmienka o obci ako o Dumburgu pochádza z roku 1458. Názov pravdepodobne pochádza z nemeckého pomenovania Dürnberg („suchý hrad“) ktorý svedčí o tom, že osada sa začala vyvíjať na vyvýšenom mieste v blízkosti vodného toku a záplavového územia. Obyvateľstvo sa živilo najmä rybolovom, pričom na túto skutočnosť odkazuje obecný erb s výjavom rybára v číne s dvomi rybami nad hlavou. V 16. storočí sa na území obce usadili habáni, ktorý si na konci dediny postavili svojbytný habánsky dvor. Zaujímavosťou obce, ktorá je však doložená už iba na fotografiách z konca 20. rokov 20. storočia, bol **vodný mlyn**. Mlyn zhotovil stolár Jozef Voltmar v 19. storočí a stál na dvoch čínoch, ktoré pred zimou vyťahovali na breh.

Chotár obce bol v minulosti bohatý na lovnú zver, a preto si ho Pálfiovci zvolili za svoj poľovnícky revír. V roku 1780 si Karol Pálfi nechal vybudovať majer, ktorý je dodnes známy ako **Karlov dvor**. Okrem obytných budov pre majiteľov tu boli dve pekárne, pálenica, kováčska dielňa, koniarne, maštale a sýpky. Údajne tu bola aj kolkáreň a dievčenská škola. Z pôvodného majera ostali dodnes zachované iba dobové pivnice, časť budovy panského sídla a vstupná brána s erbom pôvodných majiteľov.

So stavbou súčasného rímskokatolíckeho farského **kostola zasväteného Kristovi Kráľovi** sa začalo v roku 1933. Prvý a historicky hodnotný barokový chrám svätého Floriána bol v roku 1912 pre zlý technický stav zatvorený a do dnešných dní sa nezachoval. Zo starého kostola bola však do nového premiestnená freska Zvestovania, oltárny obraz, organ a viaceré sakrálne predmety.

1.4.21. Veľké Leváre

Veľké Leváre ležia na západnej strane Záhorskej nížiny, na hranici medzi Rakúskom a Slovenskou republikou. Podobne ako Malé Leváre, aj na území Veľkých Levár sa v čase formujúceho uhorského kráľovstva zdržiavala vojenská strážna posádka. Po tatárskom vpáde v 13. storočí sa obec stáva poddanskou obcou pajštúnskeho panstva a neskôr majetkom grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1378, kedy kráľ Ľudovít daroval Malé Leváre a Gajary Tomášovi a Petrovi, grófom zo Svätého Jura a Pezinka. V polovici 15. storočia sužovali Záhorie husitské družiny. V susedných Gajaroch si vybudovali opevnený tábor a Malé aj Veľké Leváre sa dočasne stali majetkom husitského hajtmána Vaňka z Rachmanova. Po porážke bratríckych vojsk sa Leváre dostali opäť do rúk kráľa, ktorý ich pre neveru grófom zo Svätého Jura a Pezinka odňal. Zemepánmi obce sa následne stalo niekoľko šľachtických rodov (Lambachovci, Koloničovci, Wenckheimovci).

V 16. storočí sa na okraji obce, pri potoku Rudava, usadili habáni. Vtedajší majiteľ Veľkých Levár Ján Bernard Lambach im dovolil, aby si na území dediny postavili domy a prideliť im aj pôdu na obrábanie. Vybudovali si tu jedno z najväčších **habánskych sídlisk** na Slovensku, ktoré nazvali Neuhoft (Nový dvor). Dvor bol viackrát vyrabovaný ako cudzími a povstaleckými vojskami, tak aj domácim obyvateľstvom. Vojnové udalosti a morová epidémia viedli k zlej hospodárskej situácii a následnému zrušeniu spoločného hospodárenia (v roku 1685). Vznikli samostatne hospodáriace rodiny, ktoré spájala iba habánska náboženská obec. Za čias Márie Terézie roku 1763 habáni vo Veľkých Levároch prestúpili na katolícku vieru a postupne sa národne, kultúrne i cirkevne etablovali s domácim obyvateľstvom. Habánsky dvor sa zachoval dodnes a je vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry.

Bohaté styky so susediacim Rakúskom umožňovala Veľkoleváranom existencia **prievozu**. Ľudia sa prevážali na člny, v prípade povozov sa na prepravu používala kompa. Prievoz v minulosti využívali miestni obyvatelia využívali vo veľkej miere, pretože mnohí z nich mali na druhom brehu rieky Moravy svoje polia. Vlastníkom prievozu bolo veľkolevárske panstvo, ktoré ho dočasne prenajímalo potenciálnym záujemcom. V roku 1918 bol obmedzený voľný prechod do Rakúska a prevoz ľudí sledovala pohraničná stráž. Prievoz s prestávkami existoval do roku 1948. Začiatkom 20. storočia bola pri lesoch veľkostatku Wenckheimovcov zriadená píla, pri ktorej sa v roku 1918 zriadila prosperujúca stolárska dielňa. V období hospodárskej krízy v 30. rokoch 20. storočia bola práca na píle zastavená. Svoju činnosť obnovila až po druhej svetovej vojne. Veľké Leváre sú známe aj vďaka **prvej továrni určenej na výrobu sviečok na území Slovenska**. O rozvoj výroby sviečok sa pričínili dve pokrvne spriaznené rodiny Rollovcov a Dokupilovcov. Počas najväčšieho rozmachu továrne na prelome 19. a 20. storočia vyvážali vosk a med až do Rumunska. V roku 1952 prosperujúcu továreň skonfiškovali, posledného majiteľa Jána Dokupila obvinili z kapitalizmu a ako nepriateľa štátu ho uväznili v Jáchymove.

Dominantou obce je **kostol zasvätený Menu Panny Márie** z roku 1733. Dôvodom jeho priestorovej aj umeleckej monumentálnosti je skutočnosťou, že bol postavený ako votívna stavba pri príležitosti víťazstva uhorskej armády nad Turkami. Iniciátorom výstavby bol viedenský kardinál

a arcibiskup, rodák z Veľkých Levár, Žigmund Kolonič. Po bazilike v Šaštine je to druhý najväčší chrám na Záhori.

Po vydaní tolerančného patentu (1781) bolo miestnym evanjelikom umožnené, aby si postavili vlastný kostol. Výstavba prebehla v rokoch 1787 – 1791. Architektonicky striedmo riešený chrám pôvodne nemal vežu ani zvony. Súčasná veža bola postavená až v roku 1938.

V obci sa nachádza viacero samostatne stojacich sôch a pomníkov, ktoré dokladajú nielen náboženské, ale aj umelecké ctenie miestnych obyvateľov. Pred katolíckou farou je možné nájsť sochu svätého Jána Nepomuckého, oproti kostolu zas stojí pieskovcový stĺp so súsoším Najsvätejšej Trojice. Bronzovú sochu svätého Floriána, patróna požiarnikov, nechal odliat' v roku 1895 gróf Štefan Wenckheim, čestný predseda miestneho zboru hasičov. Socha je umiestnená na Ulici SNP. Z roku 1930 pochádza pomník, ktorý pripomína mená obyvateľov padlých počas prvej a druhej svetovej vojny.

Zaujímavosťou obce je pamiatková rezervácia ľudovej architektúry **Habánsky dvor**, ktorej súčasťou je 22 pôvodných stavieb, postavených v troch stavebných etapách v rozmedzí 17. - 19. storočia. Viacpodlažné domy, pôvodne zakryté slamenou strechou, sú situované okolo dvoch susediacich námestí. Habánsky dvor mal v čase najväčšieho počtu obyvateľov vyše štyridsať objektov, okrem obytných a hospodárskych budov tu bola škola, kaplnka, fara, mlyn a brusiareň. Mnoho budov (i keď v mierne modernizovanej podobe) sa zachovalo dodnes. V areáli pôvodného sídliska je zriadené Habánske múzeum s ukážkou pôvodnej habánskej architektúry a tradičných habánskych remesiel.

Vo Veľkých Levároch sa nachádza budova známa ako **kláštor Hubertinum**. Kláštor získal svoj názov podľa mena mladej grófký Huberty Koloničovej, prvej manželky Štefana Wenckheima, ktorá náhle zomrela. Jej matka, grófka Adalberta Koloničová spolu so zaťom Štefanom Wenckheimom, darovali jednopodlažný dom rehoľnej kongregácii. Rehoľné sestry v budove zariadili obývacie miestnosti, kaplnku, kuchyňu, jedáleň a triedy, ktoré slúžili na výchovu mladých dievčat. K domu pôvodne prináležala aj rozsiahla záhrada. Následkom všeobecnej likvidácie kláštorov boli rehoľné sestry v auguste 1950 z kláštora vystahované. V roku 1995 sa pristúpilo k výraznejšej oprave budovy a približne o rok sa sem opäť vrátili sestry z kongregácie Dcéry božskej lásky.

V obci sa nachádza aj pôvodný barokový **kaštieľ** Koloničovcov. Trojkrídlovú budovu s pôdorysom v tvare U obkolesuje priestraný anglický park. Po vymretí Koloničovcov sa kaštieľ spolu s okolitými majetkami stáva vlastníctvom grófa Štefana Wenckheima, ktorý sa oženil s Hubertou Koloničovou. Huberta však náhle zomrela a svoj majetok odkázala manželovi. Z pôvodného inventáru a mobiliáru sa však nič nezachovalo. V roku 1931 gróf Anton Wenckheim odpredal kaštieľ bratislavským uršulinkam a pri odchode z kaštieľa si rodina zobrala všetky cennosti a hodnotný majetok so sebou. O desať rokov neskôr uršulínky predali kaštieľ štátu, ktorý v ňom zriadil psychiatrický liečebný ústav. Počas druhej svetovej vojny roku obsadila budovu nemecká armáda a zriadila v nej poľnú vojenskú nemocnicu. Po skončení vojny sa vrátil do kaštieľa psychiatrický liečebný ústav, ktorý však od roku 2005 nie je v prevádzke a kaštieľ chátra.

1.4.22. Vysoká pri Morave

Ako napovedá samotný názov, obec je situovaná priamo na brehu rieky Moravy a jej špecifikom je to, že stredom obce prechádza štátna hranica so susedným Rakúskom. Pôvodný nemecký názov Hochstetten svedčí o tom, že obec mala v minulosti charakter mestečka s čulým spoločenským životom. Prvá písomná zmienka o obci je datovaná rokom 1271 a v tom čase patrila grófom zo Svätého Jura a Pezinka. Obec tak ako mnohé ďalšie na Záhori, poznačila chorvátska kolonizácia v 16. storočí. Rieka Morava v tesnej blízkosti obydíel bola v minulosti zdrojom príjmu a tunajší obyvatelia sa okrem poľnohospodárstva venovali rybolovu a prevozníctvu. Od roku 1697 boli rybári dokonca organizovaní vo vlastnom cechu. Historickým symbolom obce je svätý Ondrej, ktorému bol zasvätený pôvodný farársky kostol doložený v roku 1548. Postava svätého Ondreja sa nachádza aj v centrálnom priestore súčasného obecného erbú.

Prvý rímskokatolícky chrám sa nezachoval, pretože na jeho mieste dnes stojí nový **kostol svätého Ondreja** zo 17. storočia. Barokový kostol bol v 19. storočí prestavaný a rozšírený. V interiéri sa nachádza vzácny barokový organ z roku 1846, ktorý vyrobila dielňa povestného organára Martina Šaška z Brezovej pod Bradlom.

1.4.23. Záhorská Ves

Záhorská Ves je najzápadnejšou obcou v Slovenskej republike a nachádza sa v tesnej blízkosti rieky Moravy, ktorá zároveň tvorí prirodzenú hranicu so susedným Rakúskom. V blízkosti obce sa nachádza Moravské pole, ktoré do histórie vstúpilo najmä ako miesto bojov medzi Otakarom Přemyslom a Rudolfom Habsburským v roku 1278.

Obec sa začala formovať ako rybárska osada a jej existencia je doložená v roku 1301 pod názvom Magyarfalú. Názov obce Záhorská Ves je oficiálnym pomenovaním až od 1. januára 1949. Prírodné podmienky a blízkosť rieky ovplyvnil nielen spôsob obživy obyvateľov, ale aj charakter stavby obydľí. Pôvodní usadlíci sa živili najmä rybolovom, ale v obci má tiež svoju tradíciu košíkárstvo. Obec už v minulosti sužovali časté záplavy, a preto si ľudia zvykli svoje domy stavať na vysokých koloch. V roku 1870 bol v obci postavený **cukrovar**, ktorý v čase svojho rozkvetu patril medzi najväčšie v Európe. Cukrovar fungoval do roku 1949. Spracovaný cukor sa vyvážal najmä do Rakúska a na uľahčenie transportu bola postavená elektrifikovaná železnica cez drevený most nad riekou Moravou. Most bol zničený počas 2. svetovej vojny. Prepojenie Záhorskej Vsi a rakúskej obce Angern v súčasnosti zabezpečuje kompa cez riekou Moravu.

Erb Záhorskej Vsi je kompozíciou symbolického zobrazenia troch svätcov – svätej Kataríny, svätého Jakuba a svätého Floriána. Pútnická mušľa je atribútom svätého Jakuba, svätého Floriána ako ochrancu pred ohňom symbolizuje horiaci kostol a atribútom svätej Kataríny je zlomené koleso, na ktorom bola mučená.

K významným rodákum obce patrí operná speváčka Lucia Poppová, ktorej pamätná tabuľa je umiestnená na jej rodnom dome. V zrekonštruovaných priestoroch pôvodnej tridsiatkovej stanice bola v roku 2008 zriadená etnografická expozícia **Uhranského múzea**, ktorá prezentuje históriu, tradície a kultúru obce Záhorská Ves.

V roku 1678 bol v obci postavený barokový kostol zasvätený svätému Michalovi archanjelovi a svätej Kataríne mučenickej. Tento kostol slúžil veriacim do roku 1937, kedy sa chór pod ťarchou ľudí prevalil. Preto zničený kostol zbúrali a pôvodný mobiliár previezli do nového **kostola svätého Michala** postaveného v roku 1940.

1.4.24. Zohor

Chotár obce bol nepretržite osídlený už od staršej doby bronzovej, archeologické výskumy odkryli pozostatky sídliska a pohrebísk z doby bronzovej i z obdobia Veľkej Moravy. Medzi významné nálezy patria najmä kniežacie germánske hroby, ktorých bohatý obsah vypovedá o kultúre a bohatstve vtedajšej vládnucej vrstvy. Zlatý, špirálovite stočený náramok, pochádzajúci z jedného z hrobov, je považovaný za najdrahocenejší klenot z doby rímskej na Slovensku.

Prvá písomná zmienka o Zohore je z roku 1314, kedy kráľ Karol I. Róbert daroval obec s názvom Sahur rytierovi de Telesprun. Súčasný názov obce sa uvádza v roku 1466. Zdrojom obživy bol v minulosti okrem poľnohospodárstva a pestovania konope aj rybolov. V 19. storočí sa Zohorčania preslávili ako pestovatelia cibule. V 30. rokoch 19. storočia postihla obec epidémia cholery. Pre obeť bol zriadený špeciálny cintorín, pri ktorom bola v roku 1832 vybudovaná kaplnka svätej Rozálie. V rokoch 1881 a 1882 zachvátili obec silné požiare, pri ktorom bola veľká časť obce zničená. Za najstarší zachovaný dom v Zohore sa považuje rímskokatolícka fara. Hoci presný dátum výstavby nepoznáme, podľa kanonických vizitácií bola fara založená už v roku 1397, takže sa dá predpokladať,

že farská budova vznikla približne v tomto čase. **Rímskokatolícky kostol** s patrocíniom svätej **Margity Antiochijskej** nechala postaviť grófska rodina Károliovcov v roku 1898 na mieste staršieho chrámu. Chrám je postavený v historizujúcom štýle s neorománskymi prvkami.

Medzi významných rodákov obce patrí slovenský výtvarník **Albín Brunovský** (1935 – 1997).

1.4.25. Závod

Obec bola poddanskou dedinou prináležiacou k hradu Ostrý kameň. Prvá písomná zmienka o Závode pochádza z roku 1557. Názov obce sa zvykne odvodzovať zo spojenia slov „za vodu“ ako paralela ku skutočnosti, že v minulosti bolo územie obce akýmsi ostrovom v sústave jazier a bažín.

Dominantami obce sú dva rímskokatolícke kostoly. Starší, pôvodne zasvätený svätému Michalovi pochádza zo 14. storočia. Pôvodne gotický kostol bol v roku 1777 renesančne upravený. Neskôr bolo patrocínium kostola prenesené na novší kostol, a preto je v súčasnosti tento kostol zasvätený Navštíveniu Panny Márie. Kostol sa nachádza pri cintoríne a je prehlásený za kultúrnu pamiatku. Druhý kostol z 19. storočia bol postavený v novogotickom slohu z dôvodu nedostatočných priestorových dispozícií pre veriacich. Patrónom kostola je svätý Michal Archanjel.

1.4.26. Vojenský obvod Záhorie

Vojenský obvod Záhorie patrí medzi tri vojenské obvody na Slovensku, kde sú zriadené vojenské výcvikové priestory. Vojenský obvod Záhorie zaberá markantnú časť zalesneného územia Borskej nížiny a v súčasnosti sa člení na tri samostatné vojenské výcvikové priestory (ďalej VVP): VVP Záhorie, VVP Kuchyňa a VVP Turecký Vrch. Územie vojenského obvodu bolo zriadené v roku 1950 na pozemkoch bývalého Vojenského lesného podniku. Tie vznikli v roku 1918 odkúpením rozsiahlych pozemkov od grófa Pálfiho pre výcvikové potreby ministerstva obrany. Postupne tu vznikla letecká strelnica a delostrelecká pokusná strelnica. Prvé vojenské lety z letiska v Kuchyni začali v 20. rokoch minulého storočia a odvtedy sa letisko využíva na výcvik vojenského letectva dodnes. Počas druhej svetovej vojny tu lietali Nemci, v období socializmu ruskí vojaci, v súčasnosti letisko využíva predovšetkým slovenské vojenské letectvo a tiež letecké sily americkej a francúzskej armády. Turecký vrch slúži najmä na prípravu príslušníkov pozemného vojska, VVP Záhorie sa využíva najmä ako cvičná delostrelecká strelnica.

Vojenský obvod s rozlohou 28695 ha je územný a správny celok slúžiaci na zabezpečenie úloh obrany štátu. Zriaďovanie, zmeny, zrušovanie vojenských obvodov, ich správu, právne pomery k nehnuteľnostiam a pobyt na ich území upravuje zákon č. 281/1997 Z. z. o vojenských obvodoch. Z toho dôvodu je potrebné na vstup do tejto lokality mať povolenie, ktoré vydáva Ministerstvo obrany Slovenskej republiky.

1.4.27. Mestské časti Bratislavy: Devín, Devínska Nová Ves, Lamač a Záhorská Bystrica, Karlova Ves, Dúbravka

Územie mestskej časti **Karlova Ves** bolo nepretržite osídlené už od paleolitu. Osídlenie obyvateľov dokladajú početné archeologické nálezy, medzi významnejšie patrí odкрытие sídliskovej jamy s kostrovými pozostatkami dieťaťa z 5. storočia p.n.l. pri dnešnej Botanickej záhrade a pohrebisko z 9. storočia tiež približne v rovnakej lokalite. V stredoveku bola Karlova Ves poddanskou osadou devínskeho panstva. Prvá zmienka o obci pochádza z roku 1288, kedy ju daroval kráľ Ladislav IV. bratislavskému richtárovi Jakubovi. Obyvatelia sa živilí prevažne pestovaním a spracovávaním viniča, v menšej miere rybárstvom. Lokalita mestskej časti bolo „predmestím“ starej Bratislavy, a preto bolo jej územie viackrát zničené a vyplienené domácimi aj cudzími vojskami smerujúcimi k Bratislave. Pozoruhodnosťami Karlovej Vsi je **Botanická záhrada** Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského,

Zoologická záhrada a cintorín Slávičie údolie, ktorý je miestom posledného odpočinku viacerých osobností kultúrneho, spoločenského a politického života. V areáli vodárne na ostrove Sihot' je v súčasnosti zriadené **Vodárenské múzeum**. Sakrálne stavby v Karlovej Vsi zastupuje kostol svätého Michala archanjela (vznikol prestavbou staršej kaplnky Jána Nepomuckého), kostol svätého Františka z Assisi a chrám Narodenia Panny Márie. Po roku 1960 sa v mestskej časti začalo s výstavbou bytovej výstavby, následkom ktorej bola asanovaná značná časť staršieho jadra obce.

Archeologické nálezy nájdené na území **Dúbravky** dokladajú jej osídlenie už v mladšej dobe kamennej. V chotári obce boli nájdené pozostatky rímskej vily známej ako **Villa Rustica**. Dúbravka patrila k devínskemu hradnému panstvu a prvý písomný doklad o obci z roku 1574 súvisí s chorvátskou kolonizáciou. Obec je od roku 1946 mestskou časťou Bratislavy. Ku kultúrno-historickým dominantám Dúbravky patrí kostol sv. Kozmu a Damiana z 18. storočia, kaplnka Panny Márie s Lurdskou jaskyňou a viaceré sochy a pomníky. Mestská časť si aj napriek výstavbe bytových domov a obchodných prevádzok dodnes miestami zachovala svoj pôvodný vidiecky charakter. V roku 2003 bol v Dúbravke dostavaný kostol Ducha Svätého.

Prvá písomná zmienka o **Devínskej Novej Vsi** sa nachádza v listine vtedajšieho gubernátora Uhorského kráľovstva, ktorý ďakuje mestu Bratislava za prejavenu vernosť kráľovi a sľubuje im vojenskú ochranu pred útokmi husitov. Listinu gubernátor datoval rokom 1451 a napísal ju vo vtedajšej Novej Vsi. Chotár obce bol nepretržite osídlený od mladšej doby kamennej. Medzi najcennejšie archeologické nálezy patria vykopávky germánskych hrobov a obrovské **slovansko-avarské pohrebisko** (883 hrobov). Značné slovanské osídlenie je podložené aj nálezmi pozostatkov hradísk v lokalite Na Skale, Na Pieskovci. Aj keď z obdobia 10. - 12. storočia významné písomné pramene absentujú, archeológovia potvrdzujú neprerušenosť osídlenia. V stredoveku dedina patrila k devínskemu hradnému panstvu. Osobitou kapitolou v histórii Devínskej Novej Vsi je chorvátska kolonizácia, ktorá začala v 16. storočí. Prítomnosť Chorvátov dokumentuje okrem toponymických názvov ulíc aj etnografické **Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku**. V 19. storočí priemyselný progres neobchádza ani Devínsku Novú Ves a v obci je postupne založená tehelňa, lomy na ťažbu piesku a vápenca, železnica. Devínska Nová Ves je od roku 1972 súčasťou Bratislavy ako jej mestská časť. Územie ponúka mnoho možností na turistické i kultúrne vyžitie (Devínska Kobyla, alúvium rieky Morava, kultúrne podujatia s medzinárodným charakterom). V obci sa nachádza viacero sakrálnych architektúr, dominantným je najmä kostol Ducha Svätého zo 17. storočia.

Hoci chotár mestskej časti **Lamač** bol osídlený už oddávna, dedinu pod menom Krabatendorff (Chorvátska Ves), je možné písomne doložiť až v roku 1547 a to v súvislosti s chorvátskou kolonizáciou. Pomenovanie osady Lamas sa objavuje až v roku 1549. Mnohé vojnové aj prírodné pohromy a poddanské povinnosti voči Bratislave spôsobili, že progres Lamača bol značne obmedzený. Dedinu navyše postihli epidémie moru a cholery. Lamač je súčasťou Bratislavy ako jej mestská časť od roku 1946. Dominantami obce je kostol svätej Margity (dokončený v roku 1951, postavený je však na mieste staršieho kostola zo 16. storočia) a kaplnka svätej Rozálie zo 17. storočia.

História **Devína** je spojená s osudmi **hradu**, ktorého zrúcaniny sú dominantou nielen obce, ale aj hlavného mesta. Hradný kopec bol nepretržite osídlený už od praveku, archeologické výskumy objavili významné nálezy keltského, rímskeho a neskôr slovanského osídlenia. V dobe Veľkej Moravy bol Devín významnou pevnosťou kniežaťa Rastislava. V stredoveku dedina získala charakter mestečka s vlastnou samosprávou. Obyvatelia sa živilí prevažne vinohradníctvom, rybárstvom a lodníctvom. V obci sa nachádza rímskokatolícky **kostol** zasvätený Panny Márie (postavený je na základoch staršieho gotického kostola). Kultúrny potenciál obce dotvára galéria **Art gallery** a pravidelné kultúrno-spoločenské podujatia na hrade Devín. Devín je mestskou časťou Bratislavy od roku 1946.

Záhorská Bystrica je mestskou časťou Bratislavy od roku 1972. Najstaršia písomná zmienka pochádza z roku 1314. V roku 1377 ju kráľ Ľudovít I. daroval rádu paulínov z Marianky. Rovnako ako mnohé iné obce na Záhorí, aj Záhorskú Bystricu poznačila v 16. storočí chorvátska kolonizácia. V 17. storočí sa majiteľom osady stalo stupavské panstvo. K významnejším historickým pamiatkam patrí baroková fara a rímskokatolícky **kostol svätého Petra a Pavla** z roku 1834.

2 ANALÝZA POTENCIÁLU CESTOVNÉHO RUCHU

2.1 Dopravná infraštruktúra

Územie Dolného Záhora ako aj celé Záhorie je dobre dopravne napojené smerom k hlavnému mestu a ďalším väčším mestám v regióne, čo spôsobilo mohutnú výstavbu priemyselných parkov, chatových osád v blízkosti vodných plôch. Okrem cestnej siete je územie napojené aj na železničnú dopravu.

2.1.1 Cestná doprava

Hlavnou osou cestnej dopravy je diaľnica D2 z Bratislavy cez Malacky a Kúty do Českej republiky. Ďalšími dôležitými cestnými ťahmi sú:

Štátna cesta prvej triedy č. 2 z Bratislavy cez Stupavu a Malacky do Kútov, ktorá prakticky kopíruje trasu diaľnice.

Štátne cesty druhej triedy:

cesta č. 503 z Pezinku cez horský prechod Baba do Perneku, Malaciek a Záhorskej Vsi,

cesta č. 501 z Lozorna cez Rohožník do Jablonice,

cesta č. 590 z Malaciek do Borského Mikuláša.

Autobusovú prepravu osôb do všetkých obcí zabezpečuje SAD Bratislava. Najväčšia frekvencia spojov je na trasách Bratislava – Malacky a Bratislava – Rohožník.

SAD Trnava zabezpečuje linku Senica – Bratislava, vďaka ktorej majú priame spojenie s Bratislavou aj obce Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie a Sološnica.

SKAND Skalica prevádzkuje dve linky Skalica – Bratislava. Prvá prechádza cez Holíč, Šaštín – Stráže, Studienku a Malacky, druhá cez Holíč, Kúty, Veľké Leváre a Malacky.

Firma Doprávia zabezpečuje dopravu osôb zo Záhoria cez Malacky do Bratislavy na linkách z Kútov, Sekúl a Závodu. Umožňuje tak obciam Veľké Leváre, Malé Leváre, Gajary, Závod a Kostolište priame spojenie s Bratislavou.

2.1.2 Železničná doprava

Oblasťou prechádzajú železničné trate :

110, Bratislava – Kúty – Břeclav

112, Zohor - Plavecký Mikuláš

113, Zohor – Záhorská Ves

Spojenie s Českou republikou umožňuje trať č. 110. V riešenej oblasti však nie všetky zrýchlené vlaky smerujúce do Čiech zastavujú. Najbližšie stanice, v ktorých tieto vlaky stoja sú Kúty alebo Bratislava.

Priame spojenie s Bratislavou a Kútmi majú prostredníctvom osobných vlakov na trati č. 110 obce: Zohor, Plavecký Štvrtok, Malacky, Veľké Leváre a Závod.

Osobné vlaky premávajú aj na trati č. 112 Zohor – Vysoká pri Morave – Záhorská Ves. Trať č. 113 Zohor – Plavecký Mikuláš, nie je v súčasnosti pre osobnú dopravu využívaná.

2.1.3 Hraničné prechody

Jediný hraničný prechod v oblasti Dolného Záhoria do Rakúska je v Záhorskej Vsi. Prechod cez rieku Moravu zabezpečuje kompa (prevádzková doba 5 – 22 hod.), ktorá počas zvýšenej vodnej hladiny alebo ľadochodu nepremáva. Medzi Záhorskou Vsou a Angernom je plánovaná výstavba mosta ponad rieku, most by mal byť uvedený do prevádzky až v roku 2013. Takisto je v pláne výstavba lávky z Devínskej Novej Vsi do Schlosshofu v roku 2011, ktorá by mala slúžiť ako spojovací bod medzi

hlavným mestom a Marchfeldom pre peších turistov a cyklistov. Jej otvorenie uľahčí presun turistov medzi oboma krajinami.

Ďalšie (najbližšie) prechody do Rakúska sú v Moravskom sv. Jáne a Bratislave. Najbližší prechod do Českej republiky je v Kútoch.

2.2 Materiálno-technická základňa Dolného Záhoria

2.2.1 Ubytovacie zariadenia

V regióne Dolné Záhorie sa nachádzajú ubytovacie zariadenia prakticky v každej väčšej obci. Ich štruktúra (ubytovne, penzióny, hotely) a kvalita sa mení od veľkosti a kapacity sídla. Preto najviac a najkvalitnejšie ubytovanie najdeme práve v okresnom meste Malacky a príľahlej Stupave. Pomerne veľkou ubytovacou kapacitou disponujú rekreačné zariadenia Rudava a Kamenný mlyn. Súčasťou tejto podkapitoly je zoznam niektorých ubytovacích zariadení aj s ich kapacitami:

Obec	Názov, adresa	Lôžková kapacita	Tip ubytovania
Malacky	Hotel Atrium, Zámocká 1	140	Hotel **
Malacky	Motel M, Hviezdoslavova 62	54	Motel *
Malacky	Hotel Tatra, Záhorácka 5	23	Hotel *
Malacky	Ubytovanie a espresso Andrea, Pezinská 2	17	Ubytovňa
Malacky	Penzión Zuzana, Továrenská 15	120	Penzión *
Stupava	Park Hotel Stupava, Nová 64	60	Hotel **
Stupava	Penzión Sagres, Nová 145	12	Penzión
Stupava	Penzión v Stupave, Železničná 49	76	Ubytovňa
Stupava	Penzión Privát, Hviezdoslavova 72	15	Penzión ***
Stupava	Hotel Stupava, Nová 1588	110	Hotel ***
Stupava	Penzión Intenziva, Nová 1555	nezistené	Penzión
Stupava	Ubytovňa pri Cevaservice, Dlhá 2065/2A	nezistené	Ubytovňa
Plavecký Štvrtok	Rekreačné zariadenie Kamenný Mlyn	112 – hotel 76 - bungalovy	Hotel ** Kemping
Plavecký Štvrtok	Penzión U Bociana, Hlavná 339	25	Penzión
Plavecký Štvrtok	Penzión Alena, Športová 1	10	Penzión
Pernek	Chata Pod Roháčom,	Nezistené	Horská chata

	Ráztoka 725		
Pernek	Motel pod Heštúnom, Pernek 311	5	Motel *
Malé Leváre	ATC Rudava, Malé Leváre 177	160 – bungalovy a chatky 350 miest na stany	Kemping
Gajary	Penzión Ajka, Gráfová 596	30	Penzión
Gajary	Turistická Ubytovňa Záhoran, Športová 749	60	Ubytovňa
Gajary	Turistická ubytovňa Špek, Na riadku	60	Ubytovňa
Borinka	Chata Pod vrchom, Borinka 256	40	Horská chata
Lozorno	Hotel Karpatský Dvor, Nám. Sv. Kataríny 282	49	Hotel ***
Vysoká pri Morave	Penzión U Fera, Hlavná 1	15	Penzión
Vysoká pri Morave	Penzión u Kveta, Zemianska 2	25	Penzión

2.2.2 Stravovacie zariadenia

Na Dolnom Záhori sa nachádza celkovo 118 stravovacích zariadení v 27 obciach. Najbohatšia sieť stravovacích zariadení je v meste Stupava, kde nájdeme 25 prevádzok od hotelových reštaurácií až po bufety. V Malackách sa nachádza 16 stravovacích zariadení opäť rôznej ponuky a kvality. V každej obci možno nájsť určitý typ stravovania, ich kvalita však rastie s veľkosťou a funkciou obce.

2.3 Športový a rekreačný cestovný ruch

Najvýznamnejšou formou cestovného ruchu v regióne Záhoria je **športovo-rekreačný** cestovný ruch a to najmä pešia turistika so zberom lesných plodov (hubárstvo), cykloturistika, vodná turistika a letné aktivity pri vodných plochách. Potenciál pre uvedené aktivity v rámci daného typu cestovného ruchu vyplýva z prírodných možností (Záhorská nížina, Malé Karpaty, rieka Morava) a charakteru oblasti ako vidieckeho zázemia Bratislavy.

2.3.1 Pešia turistika

Pre pešiu turistiku je atraktívna najmä prilahlá časť Malých Karpát s množstvom značených turistických a naučných chodníkov v rôznych typoch prírodných stanovišť (lúky, lesy, lesostepi, mokrade). Hlavným hrebeňom Malých Karpát prechádza európska diaľková turistická trasa E8, ktorá spája Severné more s Čiernym morom (Rotterdam – Bospor). Táto trasa prechádza slovenskými pohoriami od Devína až po Duklianský priesmyk a v malokarpatskom úseku Devín – Bradlo sa nazýva **Štefánikova magistrála**.

Náučné chodníky dotvárajú a obohacujú sieť turistických chodníkov v Malých Karpatoch. V sledovanej oblasti Malých Karpát sa nachádzajú 4 náučné chodníky: náučný chodník Devínskou Kobylou, náučný chodník mestskou časťou Dúbravka, náučný chodník Lamač – Kačín a náučný chodník Plavecký kras.

Lesy Borskej nížiny zaberá z veľkej časti Vojenský obvod Záhorie, ktorého územie nie je pre verejnosť prístupné. Prechádza tadiaľto iba jeden turistický značený chodník, na severnom okraji vojenského priestoru, medzi obcami Závod a Studienka, ktorý pokračuje až do Senice.

Najvýznamnejšie lokality pre pešiu turistiku:

Pajštúnsky hrad – zrúcanina hradu, dostupná z obce Borinka po červenej značke a zo Stupavy po žltej. Hrad je postavený na vápencovom brale, poskytuje výhľad na Borskú nížinu a za jasného počasia aj na Alpy. Z hradu pokračuje chodník k chatovej a rekreačnej oblasti Košarisko a ďalej po žltej značke k ďalšej zrúcanine v tesnej blízkosti – **Dračí hrádok**.

Vysoká – druhý najvyšší vrch Malých Karpát (754 m.n.m) nad obcou Kuchyňa dostupný po modrej značke. Masív je so svojim okolím prírodnou rezerváciou s bohatým zastúpením rastlinných a živočíšnych druhov. Zaujímavé sú stromy tvarované drsnými poveternostnými podmienkami vo vrcholovej časti prevažne na kamenistom podklade.

Plavecký hrad – zrúcanina sa nachádza na kopci nad obcou Plavecké Podhradie. K hradu vedie z obce náučný chodník Plavecký kras, ktorý informuje o prírodných zaujímavostiach Plaveckého krasu (jaskyne, krasové jamy, lesné spoločenstvá) a miestnej histórii. Súčasťou krasu je aj niekoľko jaskýň, ktoré však nie sú prístupné verejnosti s výnimkou jaskyne Deravá skala. Neďaleký vrch Pohanská je národnou prírodnou rezerváciou a významnou archeologickou lokalitou v Malých Karpatoch. Boli tu objavené zvyšky opevneného keltského sídliska (oppidum).

Vápenná – tretí najvyšší vrch Malých Karpát (752 m.n.m), ktorý je dostupný z obce Sološnica (po zelenej z.), z obce Plavecké Podhradie (po žltej z.) alebo po Štefánikovej magistrále hrebeňom pohoria. Na vrchole sa nachádza malá rozhľadňa, výhľad je na obidve nížiny Záhorsú a Podunajskú, Považský Inovec a Tribeč, viditeľné je aj mesto Trnava a jadrová elektrárň Jaslovské Bohunice. Vrch je súčasťou plošne najväčšieho maloplošného chráneného územia v Malých Karpatoch - národnej prírodnej rezervácie Roštún. Výlet na Vápennú je možné spojiť aj s návštevou prírodnej rezervácie Klokoč a neďalekého Plaveckého hradu.

2.3.2 Cykloturistika

Rovinaté Záhorie spolu s príľahlými kopcami Malých Karpát poskytujú možnosti pre výlety na bicykli v rôznych prostrediach a s rozličným stupňom obtiažnosti. Riešeným územím prechádza 9 značených cyklotrás, o ktoré sa stará Slovenský cykloklub. Červenou farbou sú označené diaľkové cyklomagistrály, ktorých je v súčasnosti na Slovensku 26. Ide o dlhšie trasy, ktoré spájajú viaceré regióny a väčšinou sú napojené na diaľkové trasy v susedných štátoch. Dolným Záhorím prechádzajú dve cyklomagistrály. Lesy Malých Karpát sú vhodné pre jazdu na horských bicykloch, pre tento účel sú využiteľné aj turistické značené chodníky, ktorých je v pohorí dostatok.

ČERVENÁ FARBA – cyklomagistrály:

Záhorská cyklomagistrála (č.024). Cyklocesta vedie Záhorím od Devína až do Senice, v celkovej dĺžke 121,5 km, väčšinou po štátnych cestách. Je zameraná na hlavné pamiatky Záhoria, najmä v Senici, Skalici, Holíči, Šaštíne-Strážach a Malackách. V riešenom území prechádza obcami Zohor, Láb, Plavecký Štvrtok, Malacky, Kostolište, Gajary, Malé Leváre, Veľké Leváre a Závod.

Malokarpatská cyklomagistrála (č.003). Začína vo Vysokej pri Morave, potom pokračuje cez Zohor, popod Malé Karpaty do Rohožníka a na druhú stranu pohoria až do Nového mesta nad Váhom v dĺžke 128 km. Na trase je možné navštíviť niekoľko hradov. V riešenom území prechádza obcami Vysoká pri

Morave, Zohor, Lozorno, Jablonové, Pernek, Kuchyňa, Rohožník, Sološnica, Plavecké Podhradie a Plavecký Mikuláš.

Moravská cyklocesta vedie po pohraničnej asfaltovej ceste pozdĺž nivy rieky Morava na hranici s Rakúskom. Začína pod hradom Devín a končí v Moravskom sv. Jáne. Väčšinou prechádza cez lúky v nive Moravy, ktoré bývajú v niektorých obdobiach zaplavené. Cesta vedie aj národnými prírodnými rezerváciami Dolný les a Horný les, ktoré sú významné zachovalým porastom lužného lesa. Časť trasy slúži ako náučný cyklistický chodník s informačnými panelmi o okolitej krajine. Je to náš najdlhší náučný chodník na Slovensku, s celkovou dĺžkou 78 km. Počet informačných tabúľ na cykloeste je 39. Táto cyklocesta nie je značená systémom STN. Je značená rovnako ako Dunajská cyklocesta, zelenými tabuľkami so vzdialenosťami a smerom. Trasa vedie takmer výlučne mimo automobilovej premávky a svojím nenáročným charakterom je vhodná pre široké spektrum cykloturistov, vrátane rodín s deťmi. Je hojne využívaná najmä obyvateľmi Bratislavy (mestská časť Devínska Nová Ves), jej dosiahnutie umožnilo zavedenie cyklobusov č. 128 a 129, ktoré premávajú z centra Bratislavy v sezóne (máj – október). Najvyužívanejšou časťou cesty býva úsek Devín – Vysoká pri Morave (23 km).

MODRÁ FARBA - významné regionálne trasy alebo paralelné trasy popri diaľkových cyklomagistrálach: **Zo Svätého Jura naprieč Karpatami na Záhorie** (č. 2002). Trasa prechádza naprieč Malými Karpatmi a slúži ako spojnica cyklotrás na Záhorí s východnou stranou pohoria. Má dĺžku 33,5 km a celá trasa vedie po asfaltových cestách. Najzaujímavejší je úsek medzi Košariskom a Borinkou v kaňonovitom údolí Stupavského potoka v Borinskom krase. Z Borinky pokračujeme ďalej do Stupavy a Vysokej pri Morave.

Z Malaciek do Senice (č. 2003). Táto trasa prepája Záhorsku cyklomagistrálu medzi mestami Senica a Malacky. Z Malaciek vedie cesta v zovretí typického borovicového lesa do obce Studienka, odkiaľ pokračuje cez Lakšársku Novú Ves a Borský Mikuláš do Senice v dĺžke 43,5 km.

Južné karpatské prepojenie (č. 2004). Trasa je južným prepojením západného a východného podhoria Malých Karpát. Cesta začína na Malokarpatskej magistrále pri obci Kuchyňa, stúpa hore po spevnenej ceste na hrebeň Malých Karpát – vrchol Kubalová a po prechode pohoria pokračuje cez rekreačnú oblasť Harmónia do Modry. Jej dĺžka je 17 km.

Severné karpatské prepojenie (č. 2201). Trasa prepája v severnej časti podhoria Malých Karpát. Začína pri Plaveckom Mikuláši na Malokarpatskej cyklomagistrále, prechádza cez Červenú horu pod Veterínom na Jahodník a ďalej do Smoleníc a Trstína, kde sa opäť pripája na Malokarpatskú cyklomagistrálu.

ŽLTÁ FARBA – krátke trasy, spojky medzi trasami alebo odbočky k zaujímavým miestam:

Malé Leváre – Morava (č. 8003) a **Gajary – Morava** (č.8002) sú krátke trasy slúžiace na prepojenie Záhorskej cyklomagistrály s Moravskou Cyklocestou.

Lozorno – Košarisko (č. 8005). Začína v obci Lozorno a vedie po asfaltovej ceste lesnatou krajinou popri dvoch vodných nádržiach (Lozorno, Lipníky). Spája Záhorsku cyklomagistrálu s modrou trasou zo Svätého Jura do Vysokej pri Morave.

Nedostatkom vybudovaných cyklotrás je ich umiestnenie na komunikáciách s pravidelnou automobilovou premávkou, bez vybudovania samostatných pruhov, či iných bezpečnostných prvkov. Výnimkami sú úseky v Malých Karpatoch, časť úseku zo Sv. Jura do Vysokej pri Morave (Devínske jazero - Stupava) a Moravská cyklocesta.

2.3.3 Vodná turistika

Vodná turistika je v sledovanom území realizovaná najmä splavmi riek a ramien. Rieka Morava je pre svoj pokojný tok vhodná na splavy aj pre menej skúsených vodákov, prípadne rodiny s deťmi. Rieka sa

splavuje väčšinou od Moravského svätého Jána po Devín, kde je možné pokračovať splavom Dunaja. Ide o dvojdňový splav, pri jednodňových splavoch sa začína vo Vysokej pri Morave. Sezóna trvá od júla do októbra. Splavy pre záujemcov zabezpečujú aj cestovné kancelárie, ktoré zapožičiavajú potrebné vybavenie a podľa potreby poskytnú aj sprievodcu.

2.3.4 Letná rekreácia pri vodných plochách

V oblasti Dolného Záhoria sa nachádza viacero vodných plôch, ktoré sú vhodné pre letnú rekreáciu a kúpanie. Pri väčšine z nich však nie je vybudovaná dostatočná infraštruktúra a doplnkové služby.

Za najvýznamnejšie miesto letnej rekreácie môžeme považovať **stredisko Rudava** pri Malých Levároch. Nachádza sa tu jazero s pieskovými plážami s rozlohou vodnej plochy 2,3 km². V stredisku je možnosť ubytovania v chatkách, bungalovoch a kempe. Je tu niekoľko stravovacích zariadení. V areáli sa nachádzajú volejbalové ihriská, tenisový kurt, požičovňa člnov a vodných bicyklov, je tu tiež možnosť rybolovu. V letnom období sa tu pravidelne uskutočňuje hudobno-športový festival Summerbeach Rudava a niekoľko menších podujatí.

Ďalším strediskom letnej rekreácie je **Kamenný mlyn** pri obci Plavecký Štvrtok, dostupný z diaľnice D2, kde je vybudované kúpalisko a ďalšie športové ihriská. Ubytovanie je možné v hoteli alebo bungalovoch. Stravovacie služby poskytuje reštaurácia a motorest. Uskutočňuje sa tu pravidelný hudobný festival Country Mlyn a ďalšie podujatia (výstavy psov, výstavy automobilových veteránov, motorkárske zrazy).

Vodnými plochami vhodnými pre letné kúpanie sú aj : Štrkoviská pri obciach Plavecký Štvrtok, Jakubovské rybníky, priehradné vodné nádrže Kuchyňa, Lozorno a Vývrat (medzi obcami Kuchyňa a Rohožník), Vysoká pri Morave (Štvorec) a Lábske jazero. Pri väčšine z nich sú vybudované chatové oblasti, bez dobudovanej infraštruktúrnej siete. Okrem spomínaných sa v oblasti nachádzajú aj ďalšie menšie vodné plochy, využívané domácimi obyvateľmi, bez veľkého potenciálu na ich hromadné využívanie.

Účelom rekreácie a oddychu pri vode slúži aj letné kúpalisko v Malackách na Továrenskej ulici s 50 m plaveckým bazénom a detským bazénom. V oboch bazénoch je vyhrievaná voda s teplotou 25 – 26 stupňov. Nachádza sa tu tobogán a dve detské šmykľavky. V areáli je možný aktívny oddych formou volejbalu, plážového volejbalu, stolného tenisu, minigolfu a detského ihriska.

2.3.5 Zimná rekreácia

Možnosti zimnej rekreácie sú vzhľadom na prírodný charakter Záhoria obmedzené. Jediným lyžiarskym strediskom je Pezinská Baba nad obcou Pernek v Malých Karpatoch. V prevádzke je päť vlekov na troch zjazdových tratiach s dĺžkou 500, 700 a 1000 m. Zabezpečené je umelé zasnežovanie a osvetlenie pre večerné lyžovanie. V stredisku sa nachádza aj sánkarská dráha a trate pre bežecké lyžovanie. Ubytovanie je možné v moteli Baba. V Malých Karpatoch je tiež niekoľko vyznačených tratí pre bežecké lyžovanie. Hlavnú lyžiarsku turistickú značenú trasu tvorí Štefánikova magistrála na hrebeni pohoria. Na magistrálu sa napájajú zo strany Záhoria trasy z Marianky a Košariska, ostatné trasy sú orientované na východnú stranu pohoria, do Sv. Jura, Pezinku a Modry.

2.3.6 Rybárstvo a poľovníctvo

Dolné Záhorie poskytuje široké možnosti pre rybolov na rieke Morava a jej ramenách a prítokoch, početných vodných kanáloch, štrkoviskách a priehradných vodných nádržiach. Nachádza sa tu veľké množstvo kaprových revírov, k najvýznamnejším patria hlavný tok rieky Moravy, vodná nádrž

Lozorno, štrkovisko Židovky, štrkovisko pri Jakubove, Rudava. Pstruhové revíry sú na Lozornianskom a Stupavskom potoku.

Medzi ďalšie populárne voľnočasové aktivity patrí aj poľovníctvo, ktoré má v území vhodné podmienky a bohatú tradíciu. V miešaných lesoch sa dobre darí vysokej zveri ako napríklad srnec, daniel a muflón. Veľký výskyt zaznamenávajú aj diviaky. Z vtáctva sú vyhľadávané poľovačky na divé kačice, bažanty a sluky.

2.3.7 Jazdectvo a agroturistika

Služby spojené s jazdou na koni poskytujú záujemcom jazdecké kluby alebo ranče v obciach Vysoká pri Morave, Veľké Leváre, Lozorno, Jablonové, Stupava, Gajary, Kostolište a Malacky. Základom ponuky sú jazdecké kurzy a vychádzky na koňoch, prípadne hipoterapia. Poskytovanie ubytovania spojeného s agroturistickými aktivitami zatiaľ nie je dostatočne rozvinuté. Ubytovanie na farme alebo gazdovskom dvore v súčasnosti poskytujú Ranč u Dunarú vo Veľkých Levároch a farma Gladis v Gajaroch.

2.3.8 Golf

Ihrisko golfového klubu Pegas sa nachádza pri obci Lozorno. Činnosť zahájil v roku 1998 s orientáciou na vybudovanie cvičiska. V súčasnosti areál ponúka Driving Range s cvičným odpaliskom, putting green so 4 cvičnými jamkami. Golfový klub Pegas ponúka záujemcom aj služby v oblasti certifikovaného golfového kurzu a tréningu. V roku 2009 vzniklo južne od Malaciek 18-jamkové ihrisko Malacky Eurovalley Golf park, ktoré poskytuje svojim záujemcom dve ihriská Malacky Public Course a Malacky Sand Course. Ďalšie naplánované golfové ihrisko by malo vzniknúť v lokalite Nandin dvor medzi obcami Zohor a Vysoká pri Morave.

2.3.9. Hubárstvo

Záhorie je so svojimi borovicovými lesmi a príľahlými kopcami Malých Karpát vyhľadávanou hubárskou oblasťou. Obľúbenou lokalitou na Borskej nížine je okolie obce Studienka a v Malých Karpatoch napríklad Vývrat pri obci Kuchyňa. Obľúbenými druhmi húb, ktoré sa tu vyskytujú, sú: „dubáky“ (boletus), suchohríby (xerocomus), kozáky (leccinum) a masliaky (suillus). Hlavná hubárska sezóna na Záhorí je v jesennom období, huby je však možné zbierať väčšinou už od mája. Pri tejto aktivite je potrebné dodať, že veľa ľudí využíva pre zber húb Vojenský výcvikový priestor Záhorie, najmä jeho nižinnú časť. Na vstup je potrebné mať povolenie, ktoré je možné vybaviť na Okresnom úrade Malacky. Treba však dodržiavať pravidlá vojenského priestoru, najmä v rámci výcvikových kurzov našich aj domácich vojakov v tejto lokalite.

2.4 Kultúrny a poznávací cestovný ruch

Prostredníctvom kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu sa účastníci oboznamujú s významnými:

- architektonickými pamiatkami profánneho umenia (hrady, zámky, kaštiele),
- sakrálными stavbami (kostoly, kláštory, pútnické miesta, zaujímavé drobné architektúry sakrálneho umenia, synagógy),
- archeologickými náleziskami (vykopávky, pohrebiská, torzá významných stavieb),
- súbormi umeleckých diel a predmetov (galérie, obrazárne),
- kultúrnymi pamiatkami (národné kultúrne pamiatky, mestské pamiatkové rezervácie),

- kultúrnymi podujatiami (festivaly, výstavy, predstavenia, koncerty, ľudové slávnosti, folklórne večery, náboženské podujatia, výročia, jubileá),
- osobitosťami regionálnych tradícií a koloritu daného územia (vidiecka architektúra),
- etnografickými expozíciami (múzeá a pamätné izby, múzeá v prírode).

Za významné pamiatkové objekty v rámci riešeného územia môžeme považovať dve zrúcaniny stredovekých hradov, kaštiele (niektoré aj s príľahlým parkom), viacero sakrálnych stavieb a drobných (aj prícestných) architektúr, ďalej múzeá, galérie a pamätné izby, ako aj špecifickú expozíciu habánskych remesiel a architektúry. Najväčšia koncentrácia kultúrnych pamiatok sa nachádza v meste Malacky.

2.4.1 Profánne pamiatky

2.4.1.1.Hrady

Hrady v Malých Karpatoch od 13. storočia preberali funkciu ochrany severozápadných hraníc medzi Uhorskom a Českým kráľovstvom. Tvorili tak pohraničnú líniu tiahnu sa od Bratislavy až po Žilinu. V rámci hranice strážili aj dôležité cesty a priesmyky. Nebolo tomu inak ani v Malých Karpatoch, línia tu začínala Devínskym hradom a ďalej pokračovala Pajštúnom, Plaveckým hradom, Korlátkou, hradom Biela Voda a končila Čachtickým hradom pri Novom Meste nad Váhom.

Zrúcanina hradu Pajštún sa nachádza v južnej časti Malých Karpát nad obcou Borinka na vápencovom chrbte vo výške 486 metrov. V súčasnosti je hrad súčasťou prírodnej rezervácie Pod Pajštúnom, ktorá bola vyhlásená z dôvodu ochrany zachovaných malokarpatských lesov najmä vo vrcholovej časti masívu Kozlisko (527 m.n.m), ktorý sa nachádza v tesnom susedstve hradného brala. Hrad vznikol pri križovatke viacerých dôležitých ciest. V prvom rade strážil najdôležitejšiu cestu, ktorá viedla z Brna cez Holíč, Malacky, Stupavu a Lamačským sedlom ústila do Bratislavy. Význam tejto starej cesty stúpol koncom 14. storočia. V roku 1373 vydal Ľudovít I. povolenie, aby tadiaľto mohli prichádzať obchodníci z českých krajín. Táto cesta, ktorá bola vlastne odbočkou zo starobylej Českej cesty, nadobudla tak veľký význam. Českí obchodníci, ktorí chceli navštíviť Bratislavu priamo, nemuseli cestovať cez Trnavu. Popod hrad viedla i ďalšia lokálna, ale dôležitá obchodná cesta vedúca zo Svätého Jura a Rače cez Borinku do Stupavy a cez brod do rakúskeho Marcheggu. Pajštún strážil spolu s Devínskym hradom i tieto brody na rieke Morave a chránil tak mesto Bratislavu pred možným vpádom nepriateľa. Hrad bol postavený začiatkom 13. storočia ako prvotne strážny objekt, ktorý bol súčasťou komplexu stavieb slúžiacich na ochranu severnej hranice Uhorska. Prvá písomná zmienka o hrade pochádza z roku 1273. V 14. storočí sa stal dedičným majetkom grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Po vymretí rodu (1526) sa stal hrad majetkom kráľa, ktorý ho v roku 1550 dal do zálohu Gašparovi Serédymu. Neskôr hrad pripadol na základe záložného práva rodine grófa Ecca zo Salmu a Neuburgu. V r.1592 získava hrad a okolité panstvo Mikuláš II. Pálfi. Po jeho smrti pripadol hrad synovi Pavlovi, ktorý bol v tej dobe palatínom a teda významným kráľovským hodnostárom. Na torzách múrov, ktoré sa zachovali pravdepodobne okolo pozostatkov centrálného nádvorja môžeme ešte aj dnes rekonštruovať meniaci sa vkus doby i jednotlivých majiteľov, ktorí si sídlo prispôbovali svojim potrebám. V 16. storočí bol hrad rozšírený a obohnaný zdokonaleným fortifikačným systémom. V 17. storočí majiteľ Pavol Pálfi v duchu renesancie nechal upraviť hrad na reprezentačné šľachtické sídlo. Dokladom sú napr. fragmenty renesančných okien a arkierov, ako aj torzá reliéfne zdobených maskarónov s tvárou leva nad južnou bránou. Prestavbou bol poverený taliansky stavebný inžinier Filiberto Luchese, ktorý sa podieľal aj na prestavbe Bratislavského hradu. V polovici 18. storočia hrad vyhorel a hoci ho čiastočne opravili, prestal slúžiť svojmu pôvodnému účelu šľachtického sídla. Od roku

1809, kedy ho napoleonské vojská zo strategických dôvodov nechali vyhodiť do vzduchu (spolu s hradom Devín), ostali z hradu iba ruiny.

Zrúcanina Plaveckého hradu sa nachádza na kopci nad obcou Plavecké Podhradie v národnej prírodnej rezervácii Pohanská. Gotický hrad bol postavený v 13. storočí. Najstaršie časti tvoria zvyšky paláca a štvorbokej veže. Hrad bol sídlom Plaveckého panstva. Bol majetkom grófov zo Svätého Jura a Pezinka, neskôr Ctibora z Beckova. V 16. storočí bol počas tureckého nebezpečenstva prestavaný na renesančnú pevnosť s dvoma nádvoriami a dvoma mohutnými delovými baštami. V rokoch 1579-1582 tu pôsobila tlačiareň kazateľa Petra Bornemiszu. Od roku 1621 sa stal hrad majetkom Pálfiovcov. V rokoch 1705-1706 bol silne poškodený za bojov medzi cisárskymi vojskami a rákociovskými povstalcami. Pálfiovci si v roku 1708 postavili v Plaveckom Podhradí renesančne barokový kaštieľ a hrad zostal opustený. Plavecký hrad je spolu so svojim atraktívnym okolím (národná prírodná rezervácia a archeologická lokalita Pohanská, Plavecký kras, vrch Vápenná) vyhľadávaným turistickým cieľom. K hradu vedie od obce Plavecké Podhradie náučný turistický chodník Plavecký kras. Chodník informuje o prírodných zaujímavostiach Plaveckého krasu, histórii hradu a archeologickej lokalite na vrchu Pohanská, kde sa našli zvyšky keltského sídla.

2.4.1.2. Kaštiele

V sledovanom území sa nachádzajú štyri kaštiele, avšak ani jeden z nich nie je v súčasnosti prístupný pre verejnosť.

Kaštieľ v Malackách so štvorcovým pôdorysom s vnútorným uzavretým nádvorím a dominantným čelným rizalitom bol pôvodne postavený v reprezentatívnom barokovom duchu. Jeho výstavbu iniciovali vtedajší zemepáni, Pálfiovci. V 19. storočí prešiel klasicistickou prestavbou, ktorá čiastočne zmenila výzdobu kaštieľa. Francúzsku barokovú záhradu zmenili na anglický park. Posledným majiteľom kaštieľa bol Mikuláš VI. Pálfi, ktorý sa narodil v roku 1861 v Malackách a zomrel v roku 1935 v Marcheggu. Po prevrate v roku 1918 plnil kaštieľ úlohu vojenských kasární, v roku 1933 budova prešla do správy františkánom, ktorí v nej zriadili internát. Po roku 1957 bola v kaštieli zriadená nemocnica. Po odchode zdravotného personálu budova chátrala. Dnes je vlastníkom zámku mesto Malacky a kaštieľ sa postupne rekonštruuje.

Kaštieľ v Stupave vznikol prestavbou pôvodného vodného hradu, ktorý bol v 13. storočí dôležitým strážnym objektom v danej lokalite. V roku 1867 patril Károliovcom, ktorí ho prestavali v historizujúcom slohu a stal sa tak pohodlnejšou alternatívou rodinného sídla namiesto hradu Pajštún. Károliovci kaštieľ opustili v roku 1945 a následne boli jeho priestory využívané na svetské účely (škola, v súčasnosti domov pre seniorov). Jeho pôvodný vzhľad romantického zámku sa zachoval iba parciálne, pretože požiar v roku 1947 a následná necitlivá rekonštrukcia zotrelí jeho pôvodný vzhľad. Pozoruhodným je však verejnosti prístupný zámokový park s jazierkom a mnohými vzácnymi drevinami.

Kaštieľ vo Veľkých Levároch, postavený v barokovom slohu, si nechala postaviť šľachtická rodina Koloničovcov. Trojkrídlovú budovu obkolesuje anglický park. Po vymretí rodu Koloničovcov sa kaštieľ spolu s okolitými majetkami stáva vlastníctvom grófa Štefana Wenckheima, ktorý sa oženil s Hubertou Koloničovou. V roku 1931 grófska rodina Wenckheimovcov odpredala kaštieľ bratislavským uršulínkam, ktoré ho neskôr predali štátu. V priestoroch kaštieľa bol zriadený psychiatrický liečebný ústav (počas druhej svetovej vojny v ňom bola vojenská nemocnica). Po vojne sa vrátil do kaštieľa psychiatrický liečebný ústav, ktorý však od roku 2005 nie je v prevádzke a kaštieľ chátra.

Kaštieľ v Plaveckom Podhradí. Renesančný kaštieľ nechal v 17. storočí postaviť majiteľ Plaveckého hradu – Mikuláš Pálfi ako rodinné sídlo. V 18. storočí prešiel kaštieľ barokizáciou a jeho okolie upravili na park. Kaštieľ tak získal podobu budovy so štvorcovým pôdorysom s vnútorným nádvorím, pričom celkový vzhľad dopĺňajú štyri nárožné veže. V súčasnosti sú priestory kaštieľa verejnosti neprístupné, pretože slúžia Štátnemu archívu v Bratislave.

2.4.2. Sakrálne pamiatky

V minulosti boli obyvatelia Záhoria predovšetkým rímskokatolíckeho vierovyznania, dokladom čoho sú početné rímskokatolícke kostoly v obciach, ako aj viaceré drobné sakrálne architektúry v chotároch obcí (morové stĺpy a kaplnky, sochy svätcov a patrónov, božie prícestné muky a drobné architektúry).

Ojedinele však môžeme v rámci skúmaného územia identifikovať aj pamiatky evanjelickej konfesie, prípadne židovského náboženstva.

Sakrálne pamiatky v Malackách

Františkánsky kláštor a kostol v Malackách nechali vybudovať Pálfiovci v rámci rekatolizačných aktivít na svojom panstve. Budova františkánskeho kláštora spolu s kostolom tvoria príklad renesančného sakrálneho komplexu s fortifikačným charakterom. Kostolu zasvätenému Nepoškvrnenému Počatiu Panny Márie dominuje drevený vyrezávaný a bohato polychrómovaný hlavný oltár z prvej polovice 18. storočia. Vzácnym mobiliárom kostola dopĺňajú tri bočné oltáre, z ktorých dva darovala v roku 1723 grófica Antónia Mária, manželka Leopolda Pálfiho. Pôvodne biele interiérové steny boli v roku 1928 vymalované. Zaujímavou a umelecky hodnotnou súčasťou chrámu je aj **kaplnka Svätých schodov** symbolizujúca schody, po ktorých kráčal Ježiš k Pilátovi. Tzv. Sväté schody sú na svete iba na troch miestach (v Ríme, v Jeruzaleme a v Malackách). Pod kostolom sa nachádzajú **krypty**, v ktorých sú uložené telesné pozostatky rodinných príslušníkov Pálfiovcov a františkánskych kňazov. Krypty boli dlho zatvorené a chátrali, dokonca sa v 90. rokoch minulého storočia stali terčom satanistických seansí a následného rabovania. Až v roku 2002 sa začali rekonštruovať a postupne sprístupňovať verejnosti.

Synagóga v Malackách je dokladom existencie malackej židovskej obce. Modlitebňa bola postavená v roku 1900 v maurskom slohu s bohatou štukovou ornamentikou. V interiéri je relatívne dobre zachovaná predsieň, mužská modlitebňa, ženská galéria a výklenok na uloženie zvitkov tóry. Po druhej svetovej vojne slúžila synagóga svetským účelom a jej interiér bol predelený vstavaným podlažím. V súčasnosti je využívaná ako reprezentatívna koncertná a spoločenská sála a od roku 2009 je zaradená do projektu Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva.

Kostol Najsvätejšej Trojice v Malackách bol pravdepodobne postavený v roku 1604 na mieste staršieho (gotického) kostola. Striedma jednolodová stavba bolo prvotne určená na účely liturgických obradov evanjelikov. V rámci rekatolizačných snáh prešiel neskôr kostol do rúk katolíkom (1672), ktorí nechali ku kostolu pristavať vežu. V priebehu 18. storočia bol kostol barokizovaný.

Sakrálne pamiatky v Stupave

Kostol svätého Štefana uhorského je situovaný na nevelkom námestí v centrálnom priestore mesta. Chrám podľa doložených historických záznamov stál už v roku 1390 a mal charakter tzv. kostolného hradu (t. j. kostol s fortifikačnými prvками). Súčasná podoba kostola je výsledkom viacerých stavebných úprav, pričom architektonicky najvýraznejšie sa na výzore kostola podpísala rekonštrukcia realizovaná

na podnet Pálfiovcov. Počas rekonštrukcie, ktorá sa začala v roku 1764, priestor kostola zväčšili a pristavali bočné krídla. Severná kaplnka bola spojená s chrámom a pripojená bola aj južná kaplnka.

Stupavská synagóga svedčí o prítomnosti židovskej náboženskej obci, ktorá dokonca v minulosti patrila medzi najstaršie na území dnešného Slovenska. Pre svoje náboženské obrady si členovia nechali v roku 1803 postaviť synagógu. V roku 2008 prebehla jej výrazná pamiatková obnova, ktorá citlivo zachovala jej pôvodný výzor charakteristický masívnymi múrmi s drobnými barokovými oknami a sedlovou strechou. Synagóga sa naďalej priebežne rekonštruuje s cieľom zriadiť v nej centrálny archív a depozitár kníh slovenskej židovskej komunity s prezentáciou judaík a archiválií.

Kostol vo Veľkých Levároch

Rímskokatolícky kostol je dodnes dominantou nielen obce, ale aj širokého okolia. Po bazilike v Šaštíne sa veľkolevý kostol zasvätený Menu Panny Márie považuje za druhý najväčší chrám na Záhori. Kostol bol postavený v roku 1733 ako votívna stavba pri príležitosti víťazstva Uhorskej armády nad Turkami. Iniciátorom výstavby umelecky i priestorovo veľkolepej architektúry bol viedenský kardinál a arcibiskup, rodák z Veľkých Levár, Žigmund Kolonič.

Pútnické miesto v Marianke

Pútnické miesto v Marianke patrí medzi najstaršie pútnické miesta nielen na území Slovenska, ale aj v bývalom Uhorsku vôbec. Vznik samotnej úcty k tomuto miestu je opradený legendami, avšak je isté, že medzi veriacimi muselo byť už pred jeho oficiálnym uznaním dostatočne významné. V roku 1377 uhorský kráľ Ľudovít I. položil základný kameň kostola a správou miesta poveril mníšsky rád paulínov. V areáli pútnického miesta je možné nájsť viacero sakrálnych architektúr, ktorú sú zakomponované do prírodného prostredia. Dominantou mariánskeho údolia je kostol Narodenia Panny Márie zo 14. storočia, ktorý aj napriek neskorším stavebným zásahom dodnes nesie výrazné gotické znaky. V blízkosti prameňa s údajne liečivou vodou je vybudovaná Kaplnka svätej studne zo 17. storočia. V 20. storočí bola zriadená lurdská jaskyňa a kaplnky krížovej cesty so sochami v životnej veľkosti. Pôvodný kláštor paulínov v súčasnosti slúži ako pútnický a exercičný dom.

2.4.3. Múzeá a galérie

Múzeum Michala Tillnera v Malackách bolo založené v roku 1975 z podnetu akademického maliara Michala Tillnera a je umiestnené na Záhoráckej ulici. Zbierkové predmety sú vo väčšine etnografické, v menšej miere umelecké predmety a archiválie. Múzeum zameriava svoju činnosť na rozširovanie zbierkového fondu, propagáciu, organizovanie prednášok, besied, výstavnú, výskumnú, edičnú a publikačnú činnosť. Expozícia zahŕňa dve nosné témy: Záhorácka izba a Habáni. Krypty pod františkánskym kostolom Nepoškvrneného Počatia Panny Márie v Malackách sú vysunutou expozíciou Múzea Michala Tillnera.

Múzeum Ferdiša Kostku v Stupave bolo otvorené v roku 1968. Džbankárska a keramická výroba sa v Stupave rozšírila na začiatku 18. storočia a dodnes sa nerozlučne spája s menom Ferdiša Kostku (1878 – 1951). Ferdiš Kostka je pokračovateľom džbankárskej rodiny Putzovcov, ktorá sa usadila v Stupave v priebehu 18. storočia a ktorá vynikala vo výrobe habánskej fajansy. V roku 1946 bol Ferdišovi Kostkovi udelený titul národného umelca, čím sa stal prvým nositeľom tohto najvyššieho ocenenia v Československu. Múzeum je situované v rodinnom dome a v dielni Ferdiša Kostku a základnú časť expozície tvoria fajansové výrobky a hrnčiarske práce, ktoré zozbierala vdova po F. Kostkovi - Františka Jochová-Kostková. V dome Ferdiša Kostku je možné vidieť okrem stálej expozície jeho výrobkov, náradia využívaného pri výrobe keramiky aj najstaršiu keramickú pec určenú na vypaľovanie keramiky na Slovensku.

Habánsky dvor vo Veľkých Levároch je jednou z dominánt obce Veľké Leváre. Ide o pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry, ktorú tvorí 22 pôvodných viacpodlažných stavieb vybudovaných v 17 – 19 storočí. Habánsky dvor je situovaný v juhozápadnej časti obce Veľké Leváre (smerom na obec Malé Leváre). V tejto časti obce okrem unikátnych stavieb môžete navštíviť znovu otvorené múzeum, ktoré sa nachádza v Izerovom dome. Habáni boli príslušníci náboženskej odnože protestantov, ktorí sa nazývali aj novokrstenci alebo anabaptisti. Na Slovensko prišli približne v polovici 16. storočia. Postupne založili 33 bratských dvorov. Do dnešných dní sa zachovali dvory vo Veľkých Levároch, Sobotišti a Moravskom Jáne. Habáni prišli do Veľkých Levár v roku 1588. Od grófa Jána Bernharda dostali Habáni lúky, polia, lesy a stavebné pozemky. Habáni boli zruční remeselníci, ktorých výrobky sa cenili. V roku 1592 mal habánsky dvor vlastný mlyn, pivovar, verejný kúpeľ a dielne na nože a keramiky. Počas najväčšieho rozmachu mal habánsky dvor vyše 40 domov. Habáni mali aj vlastnú školu, kaplnku a faru.

Pamätná izba Martina Benku v Kostolišti. Martin Benka, jeden z najvýznamnejších slovenských maliarov 20. storočia sa narodil v obci Kostolište v roku 1888. V obci je zachovaný Benkov rodný dom a v kultúrnom dome sa nachádza pamätná izba s dielami, osobnými vecami majstra a ukážkami krojov. Pamätná izba je verejnosti prístupná na požiadanie. V miestnom kostole a sobášnej sieni sa nachádzajú diela Sv. Martin na koni a Záhorácka svadba.

Expozícia „Dedičstvo otcov zachovaj nám, Pane“ v Studienke. V obci je zriadená stála etnografická expozícia, ktorá informuje o zvykoch, remeslách, tradíciách a folklóre obyvateľov Studienky. Výstavu si je možné pozrieť v sobotu od 15:00 do 18:00, u pani Kardianovej na adrese Studienka č. 45, prípadne po dohode s prevádzkovateľkou aj v iný deň.

Uhranské múzeum v Záhorskej Vsi. V zrekonštruovaných priestoroch pôvodnej tridsiatkovej stanice bola v roku 2008 zriadená národopisná expozícia Uhranského múzea, ktorá prezentuje históriu, tradície a kultúru obce Záhorská Ves.

Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku je súčasťou Slovenského národného múzea. V priestoroch múzea je možné okrem stálej etnografickej expozície vzhliadnuť aj dočasné rôznotematické výstavy.

Art Gallery sa nachádza na Brigádnickej ulici v Devíne a okrem prezentácie tvorby súčasných umelcov ponúka možnosť kúpy umeleckých diel.

Geologické múzeum v Devíne je osobitým múzeom v prírode. Jeho koncepciu vytvára niekoľko modelov hornín, ktoré tvoria geologické podložie slovenských pohorí. Makety hornín sú doplnené informačnými tabuľkami. V priestore múzea sa konajú sympózia sochárov.

2.4.4. Významné kultúrne a spoločenské podujatia

Deň zelá – slávnosti kapusty sa konajú každoročne na prelome septembra a októbra v Stupave, ktorá je známa tradíciou pestovania kapusty. Súčasťou bohatého programu je trojdňový Remeselnícky jarmok, výstava Úroda a súťaže o najťažšiu hlavičku kapusty, najkrajšie dyňové strašidlo, najťažšiu dyňu a najkrajšiu kolekciu ovocia a zeleniny. K divácky atraktívnym patrí súťaž vo varení kapustnice „My varíme ze zelá“. Bohatý kultúrny program je určený pre širokú verejnosť, organizátori pripravujú množstvo súťaží, atrakcií, gastronomických variácií regionálnych jedál a živých koncertov. Sprievodnými podujatiami sú výstava Chryzantéma, prehliadka farského kostola a oratória, výstava súčasnej keramikárskej tvorby na Dolnom Záhorí a výstava ručných prác. Súčasťou sú aj akcie na propagáciu a podporu spolupráce so susednými regiónmi v oblasti cestovného ruchu (prezentačné stánky Slovenskej agentúry cestovného ruchu, Bratislavský samosprávny kraj, NP Donau Auen a ďalšie).

Summerbeach Rudava vznikla v roku 1997 z iniciatívy miestnych nadšencov plážového volejbalu a hudby, sympatizantov pôvabného rekreačného strediska pri Malých Levároch. Postupom času sa podujatie vyprofilovalo na jedno z najväčších letných podujatí na Slovensku vo svojej kategórii a patrí medzi **TOP podujatia** v strednej Európe v kategórii „hudba a šport pre každého“. Od roku 2000 sa pravidelne počas festivalu uskutočňuje najväčší turnaj v plážovom volejbale v počte účastníkov na Slovensku. V roku 2005 sa v rámci festivalu uskutočnila historická premiéra plážového vodného póla na Slovensku, v roku 2006 sa pripája aj veľký turnaj v plážovom futbale. Najväčšiu návštevnosť priniesol 11. ročník (2007), kedy festival navštívilo priemerne cca 7.000 ľudí denne. Festival sa počtom návštevníkov zaradil v oblasti hudobných festivalov medzi tie najvýznamnejšie (Pohoda, Hodokvas, Topfest, Rudava, Orange Music Fest). V oblasti športových podujatí na otvorenej úrovni kraľuje rudavský festival na Slovensku už niekoľko rokov, turnaj v plážovom volejbale počas Summerbeach Rudava je už niekoľko rokov najväčším beachvolejbalovým podujatím na Slovensku (224 družstiev).

Streetfest Malacky je ďalší letný športovo-hudobný festival. Začínal ako jednodenné podujatie za účasti amatérskych kapiel. Koná sa v zámockom parku v Malackách. V neskorších rokoch sa program rozdelil na viacero dní. Minulý rok sa festival vrátil svojou štruktúrou k prvým ročníkom, bolo to opäť jednodenné podujatie. Súčasťou programu festivalu sú okrem vystúpení hudobných skupín aj streetbalový a volejbalový turnaj.

Prvomájové Malacky je podujatie mesta Malacky ako hlavného organizátora v spolupráci s Mestským centrom kultúry už od roku 2001. V tento deň navštevujú Malacky nielen obyvatelia mesta, ale celého regiónu. Počas prvomájových osláv majú občania i turisti, starí i mladí možnosť kultúrneho i športového vyžitia, s množstvom remeselných stánkov a podujatí na celý deň. Návštevníci podujatia sa môžu tešiť na koncerty ľudovej hudby, vystúpenia popových a rockových skupín, divadelné predstavenia, športové zápasia i zábavné hry pre tých najmenších. Podujatie sa koná v Zámockom parku.

Stupavský širák je hudobný festival zameraný na country a folkovú hudbu. Uskutočňuje sa v Stupave v amfiteátri, počas dvoch dní, pravidelne už od roku 1991.

Country mlyn je festival country, trampskej, bluegrassovej a folkovej hudby, ktorý sa uskutočňuje v rekreačnom zariadení Kamenný Mlyn pri obci Plavecký Štvrtok, v letnom období počas dvoch dní. Súčasťou festivalu sú aj ďalšie sprievodné akcie. V roku 2010 sa uskutoční 13. ročník.

Sviatok Pomoravia v Jablonovom. Každoročne konaný festival patrí medzi najväčšie regionálne podujatie s cezhraničnou pôsobnosťou. Na festivale s bohatým folklórnym i kultúrnym programom sa spolupodieľajú tri regióny, okrem Záhoria je to Južná Morava a Weinviertel z Dolného Rakúska.

Uhranský somíc v Záhorskej Vsi. Každoročne organizované hody prinášajú možnosti športového, kultúrneho, folklórneho i gastronomického vyžitia.

Chorvátsky festival v Devínskej Novej Vsi je už tradičným folklórnym a spoločenským podujatím. Festival má medzinárodný charakter a okrem vystúpenia tanečných súborov ponúka prezentáciu typických chorvátskych jedál a nápojov.

Samove hry v Devínskej Novej Vsi je kultúrne podujatie pre širokú verejnosť, ktoré ponúka bohatý program (vystúpenia skupín historického šermu a hudby, prezentácie historických a umeleckých remesiel, hry pre deti, exkurzie po okolí so sprievodcom.

Festival Devín sa každoročne odohráva v areáli hradného kopca, pričom súčasťou programu sú ukážky historických remesiel, šermu, kuchyne a pod.

3 SWOT ANALÝZA

SWOT analýza poskytuje celkový pohľad na situáciu riešeného územia – na jej silné stránky, slabé stránky, príležitosti a ohrozenia rozvoja. Na základe SWOT analýzy možno definovať najvhodnejšie ciele, ktoré by zužitkovali najvýraznejšie predpoklady a pozitívne rozvojové impulzy a eliminovali problémy a prípadné riziká.

Okrem analýz stavu daného územia je predmetom záujmu aj okolité prostredie, vyvolávajúce pozitívne alebo negatívne vplyvy. Na základe toho sa SWOT analýza člení na analýzu interného prostredia (vnútorných faktorov) a analýzu prostredia (vonkajších faktorov).

Podľa povahy sledovaných javov sa v SWOT analýze rozlišujú pozitívne a negatívne faktory. Pozitívne faktory (silné stránky a príležitosti) predstavujú indikujúce rozvojové procesy. Negatívne faktory (slabé stránky a ohrozenia) naznačujú problematické oblasti.

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none"> • oblasť hraničí s Rakúskom, blízkosť Českej republiky; • dobrá dopravná dostupnosť (oblasťou prechádza diaľnica D2 a hlavná železničná trať do ČR); • zachovalé prírodné lokality a chránené územia; • dostatok vodných plôch využiteľných pre kúpanie v letnom období; • dobré podmienky pre cykloturistiku: sieť značených cyklotrás, možnosti pre cestnú aj horskú cyklistiku; • v Malých Karpatoch sú zaujímavé lokality pre peších turistov; • dostatok možností pre športový i rekreačný rybolov a poľovníctvo; • vyhľadávané hubárske oblasti; • vidiecke zázemie Bratislavy; • vysoký počet individuálnych rekreačných zariadení (chaty a chalupy).	<ul style="list-style-type: none"> • nedostatočná prezentácia možností cestovného ruchu oblasti Dolného Záhoria ako celku; • nedostatočné využívanie finančných prostriedkov z EÚ na podporu cestovného ruchu; • nedostatočné rozpracovanie stratégií CR pre mikroregióny v rámci Záhoria (niva Moravy a Malé Karpaty); • nevytvorená infraštruktúra pre cestovný ruch (ubytovacie, stravovacie možnosti), • nevyužitý potenciál niektorých pamiatok pre cestovný ruch napr. kaštiele, kostoly, archeologické lokality; • slabé povedomie o environmentálnom význame a jedinečnosti nivy Moravy v polohe návrhu produktu CR; • rozlohou veľké územie Vojenského obvodu Záhorie nie je možné využiť pre potreby cestovného ruchu; • okolie vodných plôch nie je udržiavané a chýba tu potrebná infraštruktúra pre rekreáciu; • oblasť nemá vhodné podmienky pre dlhodobejšie pobyty; • nevyužitý potenciál vidieckeho regiónu pre rozvoj agroturistiky; • nedostatočné možnosti pre zimnú rekreáciu.

Príležitosti	Ohrozenia
<ul style="list-style-type: none"> • podpora rozvoja ekoturizmu, najmä v oblasti nivy Moravy a Malých Karpát; • využitie vidieckeho cestovného ruchu pre predĺženie doby pobytov; • prehĺbovanie spolupráce s Rakúskom a Českou republikou; • rekonštrukcia kultúrnych pamiatok (kaštieľov vo Veľkých Levároch a Malackách) a ich sprístupnenie pre verejnosť; • využitie histórie regiónu (hrady, Pálfiovské panstvo), kláštorov (Marianka) a archeologických lokalít (rímska stanica v Stupave, Pohanská) pre tvorbu produktov kultúrno-poznávacieho CR; • vybudovanie hraničného mosta Záhorská Ves – Angern cez Moravu a cyklotrávku Devínska Nová Ves – Schlosshof; • vytvorenie podujatí založených na miestnych tradíciách a zvykoch v spolupráci s inými regiónmi (Horné Záhorie, Podunajsko, Dolné Považie). 	<ul style="list-style-type: none"> • takmer žiadna propagácia regiónu Dolného Záhoria v rámci republiky a celoeurópskeho priestoru; • absencia jednotnej vízie smerovania cestovného ruchu; • problémy v spolupráci medzi jednotlivými obcami v rámci propagácie mikroregiónov; • pretrvávajúci charakter územia využívaného len na krátkodobú rekreáciu a pobyty; • jednostranné zameranie regiónu na cestovný ruch prevažne v letnom období; • nedobudovanie technickej infraštruktúry v chatových oblastiach môže vážne poškodiť kvalitu životného prostredia; • nedobudovanie turistickej infraštruktúry v chránených územiach ochudobňuje zážitok návštevníkov; • slabá ekonomická úroveň niektorých mikroregiónov; • nárast kriminality a iných socio-patologických javov v území.

4 STRATEGICKÁ ČASŤ

4.1 Problematické oblasti

- Absencia koncepcie cestovného ruchu pre región Záhoria v rámci Slovenska.
- Nedostatočná propagácia regiónu v rámci aktivít cestovného ruchu na Slovensku.
- Nedostatok atraktívnych produktov cestovného ruchu pre udržanie návštevníkov na dlhodobejšie pobyty.
- Nedostatočná infraštruktúra pre šport a rekreáciu.
- Nedostatočné využitie kultúrno-historických pamiatok pre rozvoj cestovného ruchu.
- Nedostatočne využitý potenciál prírodného prostredia pre ekoturizmus a všeobecne nízke povedomie o jedinečnosti a výnimočnosti prírodných lokalít.
- Nedostatočné čerpanie finančných prostriedkov z európskych fondov na podporu cestovného ruchu.

4.2 Možnosti rozvoja

- Naštartovanie marketingu a propagačných aktivít zameraných na podporu aktivít CR na regionálnej a celoslovenskej úrovni.
- Vytvorenie balíka propagačných materiálov jednotnej štruktúry pre celý región zameraných na propagáciu územia.
- Tvorba portfólia atraktívnych produktov cestovného ruchu: kombinácia prírodných a kultúrno-historických zaujímavostí v regióne.
- Modernizácia a budovanie novej infraštruktúry pre rozvoj rekreačno-športových aktivít.
- Rekonštrukcia kultúrnych a historických pamiatok a ich využitie pre účely kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu, tvorba nových kultúrno-spoločenských podujatí vo väzbe na históriu a tradície regiónu.
- Rozvoj ekoturizmu a agroturistiky ako foriem cestovného ruchu, ktoré prispievajú k rozvoju dlhodobějších pobytov.

4.3 Vízia cestovného ruchu

Rozvojová stratégia je založená na ďalšom zhodnocovaní prírodného, športovo-rekreačného a kultúrno-poznávacieho potenciálu cestovného ruchu, zlepšovaní ich materiálovo-technickej základne, skvalitňovaním služieb a kooperácie medzi jednotlivými aktivitami. Cestovný ruch je potrebné postaviť na kvalitnom prírodnom prostredí, polohe územia a množstve kultúrno-historických pamiatok.

V oblasti produktov cestovného ruchu je potrebné vytvoriť viac variantnú kombinovanú ponuku (prírodno-historicko-poznávacie produkty), čo umožní osloviť rôzne cieľové skupiny návštevníkov, predĺži dobu ich pobytu a zvýšiť pravdepodobnosť ich opätovného návratu. Dôraz by sa mal klásť na rozvoj ekoturizmu, vidieckej turistiky, poznávacích zájazdov a športovo-rekreačného cestovného ruchu, pre ktorých rozvoj sú v území najpriaznivejšie podmienky.

Vízia

Dolné Záhorie je vďaka svojmu zachovanému prírodnému prostrediu, kvalitnej infraštruktúre a službám v cestovnom ruchu vyhľadávaným regiónom pre rekreačné aktivity (najmä u obyvateľov Bratislavy, Viedne, Južnej Moravy a blízkeho okolia). Rekreačné aktivity sú vykonávané vo veľkej miere v chránených územiach vo forme ekoturistických aktivít s ohľadom na trvalo udržateľný rozvoj.

Významnou formou cestovného ruchu je vidiecky turizmus a agroturistika, ktoré sa uskutočňujú aj vo forme dlhodobých pobytov v špecializovaných zariadeniach (gazdovský dvor, farma, rybné hospodárstvo a pod.). Na vidiecky turizmus nadväzujú aktivity vykonávané v prírodnom prostredí (hubárstvo, rybolov, poľovníctvo) ako aj podpora tradičných miestnych produktov (značka regionálnych výrobkov) a odvetví (chov rýb, včelárstvo, chov koní a pod.).

Región pre rozvoj cestovného ruchu využíva svoje historické a kultúrne bohatstvo. Zrekonštruované pamiatkové objekty sú prístupné širokej verejnosti a slúžia najmä ako kultúrne zariadenia (múzeá, archeologické lokality, kláštory, galérie, kultúrne domy, kultúrne podujatia). Na Dolnom Záhori sa počas celého roka uskutočňujú kultúrno-spoločenské podujatia, ktoré sa viažu k významným historickým miestam a tradíciám regiónu. Kontakt s históriou regiónu vykonávajú osvedčení touroperátori prostredníctvom vyškolených sprievodcov. V rámci poznávania historických a kultúrnych zaujímavostí prebieha aktívna spolupráca so susednými regiónmi, produkty sú pripravované ako multitématické a medziregionálne.

Významnú rolu v usmerňovaní rozvoja cestovného ruchu a koordinácii všetkých zúčastnených subjektov hrá okresné mesto Malacky. Mesto prostredníctvom turistickej informačnej kancelárie efektívne propaguje Dolné Záhorie ako región so špecifickou ponukou cestovného ruchu. Aktívne spolupracuje so Štupavou a jej TIK-om, spolu majú vytvorené spoločné produkty (polytématické) pre návštevníkov Dolného Záhoria.

Strategický cieľ

Využitie potenciálu územia v ekoturizme, rekreačno-športovom a vidieckom cestovnom ruchu. Prostredníctvom tvorby komplexných multiregionálnych produktov, zlepšenia marketingu, modernizácie a dostavby turistickej infraštruktúry a služieb cestovného ruchu zvýšiť a predĺžiť návštevnosť Dolného Záhoria.

4.4 Prioritné oblasti

Prioritné oblasti rozvoja cestovného ruchu Dolného Záhoria sú oblasti ktoré je potrebné zlepšiť, prepracovať a na niektorých miestach aj vytvoriť. Sem by mala byť smerovaná tvorivá, finančná aj organizačná podpora.

Marketing cestovného ruchu Dolného Záhoria

Zapojenie regiónu do multiregionálnej a celoslovenskej spolupráce v rámci poskytovaní produktov CR

Zlepšenie infraštruktúry pre ekoturizmus a podpora environmentálnej výchovy

Zlepšenie infraštruktúry a služieb pre športovo-rekreačný cestovný ruch

Zlepšenie podmienok pre kultúrno-poznávací cestovný ruch

Rozvoj vidieckeho turizmu s potenciálom pre rast počtu dlhodobých pobytov

4.4.1 Marketing cestovného ruchu Dolného Záhoria

Cieľom aktivít v tejto prioritnej oblasti bude vytvorenie novej marketingovej štruktúry na podporu turizmu v regióne. Myslí sa tým naštartovanie nových opatrení v rámci propagácie územia ako celku ako aj propagácie jednotlivých častí (mikroregiónov). Nevyhnutná bude tvorba nových atraktívnych

produktov. Pre splnenie cieľov je potrebná efektívna a širšia komunikácia a spolupráca veľkého počtu podnikateľských a verejných subjektov (obce, podnikatelia, záujmové združenia, občianske združenia, kultúrne inštitúcie a pod.), ako aj subjektov z iných regiónov za účelom výmeny skúseností. Koordinačnú úlohu by malo zohrávať mesto Malacky spolu s mestom Stupava prostredníctvom ich informačných kancelárií.

V oblasti propagácie je jednou z kľúčových aktivít zriadenie efektívneho informačného internetového portálu. Portál by fungoval ako informačná báza údajov Dolného Záhoria a spravovalo by ho okresné mesto. Jeho úlohou bude poskytovať široké spektrum informácií z oblasti cestovného ruchu (prírodné a kultúrno-historické atraktivity, možnosti vykonávania športových aktivít, ubytovacie a stravovacie zariadenia a podobne). Prostredníctvom portálu bude možné zabezpečiť ubytovacie a stravovacie služby pre návštevníkov, kupovať vstupenky na podujatia, vyhľadávať zaujímavé informácie a vytvárať a pridávať nové produkty priamo do systému. Napĺňanie údajov do informačného systému bude koordinované za účasti všetkých dotknutých subjektov a úplne zosieťované medzi podnikateľmi a organizáciami ponúkajúcimi služby v cestovnom ruchu.

Ďalšou nemenej dôležitou aktivitou by malo byť vytvorenie jednotnej propagačnej štruktúry letákov a brožúr pre celý región. Vytvorí sa jednotné logo pre Dolné Záhorie a aj keď letáky v každej obci alebo mikroregióne budú tematicky a graficky odlišné, budú obsahovať dané logo alebo poznávací znak a každý bude vedieť, že sa jedná o aktivitu alebo obec z nášho regiónu. Propagačné materiály potom budú slúžiť na propagáciu regiónu a jeho produktov širokej verejnosti na veľtrhoch CR na Slovensku, v strednej Európe ako aj budú k dispozícii návštevníkom regiónu.

Výsledkom by mali byť marketingové aktivity, ktoré by sa cielene zameriavali na krátkodobý cestovný ruch (jednodenný) a na také skupiny turistov, ktoré budú generovať príjmy. V prípade prímestskej turistiky ponúknuť doplnkové služby, ako športové možnosti, stravovacie služby, exkurzie, prednášky v prírode, tradičné remeslá a dielne, obchody atď.

Postupom času vytvorením pravidelných, každoročne sa opakujúcich podujatí a aktivít bude možné začať uvažovať o dlhodobom cestovnom ruchu aj v náväznosti na spoluprácu so susednými regiónmi. Tu je otvorená otázka vytvorenia vhodného programu pre návštevníkov na to, aby zostali v regióne dlhší čas.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Vytvorenie informačného internetového portálu Dolné Záhorie – www.dolnezahorie.sk

Aktivity	<p>Tvorba komplexného informačného portálu o regióne s možnosťou vkladania informácií pre jednotlivé obce, fyzické a právnické osoby podnikajúce v oblasti služieb a cestovného ruchu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vytvorenie vlastnej značky (loga), ktorá by reprezentovala Dolné Záhorie - vytypovanie vhodnej organizácie, ktorá bude tento portál napĺňať spravovať (náš návrh TIK Malacky v spolupráci s MKIS Stupava...), - vytvorenie vhodnej a prehľadnej štruktúry webstránky, - možnosť aktívneho vkladania informácií zo strany prispievateľov (obce, FO a PO, štátne organizácie...), - prepojenie na portály štátnej správy (SACR, Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja) a portály ostatných okolitých regiónov, - prehľadné zoradenie jednotlivých podkapitol v rámci portálu, - presmerovanie doterajšieho portálu www.region-palfy.eu na tento portál z dôvodu ťažkej zapamätateľnosti pôvodného názvu portálu.
Miesto realizácie	oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	mestské a obecné rozpočty

Brožúra „Klenoty Dolného Záhoria“

Aktivity	Vytvorenie kompaktnej brožúry k regiónu Dolného Záhoria s priloženou mapou oblasti a možnosťou vkladania ďalších zaujímavých informačných materiálov (turistické mapy mikroregiónov, cyklomapy...): <ul style="list-style-type: none"> - brožúra prehľadným spôsobom informuje o prírodných a historických zaujímavostiach Dolného Záhoria, - súčasťou je aj mapa regiónu, kde sú formou piktogramov zobrazené najzaujímavejšie prírodné, historické a kultúrne zaujímavosti, - v brožúre sú informácie o ubytovacích, stravovacích a voľnočasových možnostiach aj s kontaktmi na jednotlivé subjekty.
Miesto realizácie	Dolné Záhorie, Slovensko, Česká republika, Rakúsko, Poľsko
Zdroj financovania	mestské a obecné rozpočty, OPBK

Letáky k jednotlivým prírodným a kultúrnym pamiatkam Dolného Záhoria

Aktivity	Túto aktivitu odporúčame rozpracovať podľa príslušných mikroregiónov a centier cestovného ruchu na Záhorí nasledovne: <ul style="list-style-type: none"> - mesto Malacky – letáky k jednotlivým kultúrnym a prírodným pamiatkam, - mesto Stupava – letáky k jednotlivým kultúrnym a prírodným pamiatkam, - podmalokarpatské obce (buď jednotlivo alebo kolektívne), - obce pri rieke Morava (buď jednotlivo alebo kolektívne), - obce vo VVP Záhoria (Studienka, Lakšárska Nová Ves).
Miesto realizácie	Dolné Záhorie, Slovensko, Česká republika, Rakúsko
Zdroj financovania	OPBK, mestské a obecné rozpočty

Návrh jednotného systému propagácie regiónu Dolné Záhorie na veľtrhoch

Aktivity	Návrh jednotného systému propagácie predpokladá zvládnutie základných marketingových nástrojov smerom k zákazníkovi: <ul style="list-style-type: none"> - jednotná štruktúra propagačných materiálov (logo, set propagačných materiálov, príroda+história, informácie o ubytovaní a stravovaní), - prezentácia formou jasne identifikovateľného stánku Dolné Záhorie (vhodne vytvorený stánok pre tento región), - prezentácia zaujímavých aktivít v rámci stánku (špargľa, kapusta, keramika, remeselnícke aktivity, priestor pre prezentáciu prírodných zaujímavostí), - vytvorenie priestoru pre každú obec alebo mikroregión, ktorý prejaví záujem o spoluprácu, - vytypovanie vhodných podujatí na prezentáciu (ITF Slovakia Bratislava, Deň zelá v Stupave, Regiontour Brno).
Miesto realizácie	Slovensko, stredná Európa (Česká republika, Rakúsko, Maďarsko, Poľsko)
Zdroj financovania	Mestské a obecné rozpočty, štátny rozpočet SR (SACR), OPBK

4.4.2 Zapojenie regiónu do multiregiónálnej a celoslovenskej spolupráce v rámci poskytovaní produktov CR

Pri poskytovaní informácií z oblasti cestovného ruchu na základe požiadaviek návštevníkov, je nevyhnutné myslieť na to, že budú požadovať komplexné a ucelené údaje, ktoré sa nemusia týkať iba Dolného Záhoria, ale aj iných regiónov (prípadne celej krajiny). Vytvára sa tu priestor pre aktívnejšiu spoluprácu na regionálnej aj celoštátnej úrovni. Príkladom môžu byť aktivity, ktoré sa dotýkajú regiónu a zároveň sú dôležité pre celé Slovensko.

V prvom rade je potrebné dostať najzaujímavejšie aktivity a podujatia v regióne do celoslovenskej databázy informácií o cestovnom ruchu – informačné portály Slovenskej agentúry pre cestovný ruch (SACR), sekcie cestovného ruchu na Ministerstve dopravy a regionálneho rozvoja. Takto sa propagácia regiónu preniesie aj sprostredkovane prostredníctvom týchto subjektov. Osožným by mohlo byť parciálne zakomponovanie niektorých zaujímavosti z regiónu do propagačných materiálov o Slovensku. Ďalšou z možností je živá spolupráca so susednými regiónmi a následne vytvoriť spoločné propagačné materiály, aktivity a podujatia a tiež sa spoločne prezentovať v médiách, či využívať širší priestor napr. celého Záhoria ako nástroja na propagáciu. Jednou z možností je spolupráca s Horným Záhorím (Skalica, Senica) a vytvorenie spoločného propagačného produktu.

Dôležitou súčasťou sú projekty z prostriedkov fondov a nadácií, ktoré sa plánujú realizovať na danom území. Príkladom je realizácia rekonštrukcie Moravskej cyklocesty a jej napojenie na sieť európskych cyklociest EUROVELLO, kde je možnosť zviditeľniť sa prostredníctvom aktivít v budovaní cyklistickej infraštruktúry v nadväznosti na ekoturizmus a poznávací cestovný ruch. Veľký prínos bude aj z **vybudovania cyklotrávy Devínska Nová Ves – Schlosshof**, ktorá je priamo napojená na medzinárodnú **cyklocestu EUROVELLO 13 (Moravská cyklistická cesta)** a bude mať v budúcnosti veľký potenciál pri cezhraničnej výmene návštevníkov.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Regióny ako poradný orgán pri Slovenskej agentúre pre rozvoj cestovného ruchu

Aktivity	Vytvorenie aktívneho informačného kanála v rámci Slovenskej agentúry pre rozvoj cestovného ruchu, ktorým sa budú podporovať aktivity v rámci regiónov: <ul style="list-style-type: none"> - vypracovanie reálnej vízie spolupráce SACR a regiónov na Slovensku, - podpora edičnej činnosti zo strany SACR v možnosti vkladania informácií do spoločných informačných materiálov distribuovaných na veľtrhoch, - vytvorenie samostatnej podstránky „regióny“ v rámci portála www.sacr.sk.
Miesto realizácie	Slovensko
Zdroj financovania	rozpočet SR, TTSK

Záhorie ako kompaktný, multifunkčný región

Aktivity	Aktívna spolupráca pri propagácii celého regiónu Záhorie : <ul style="list-style-type: none"> - vypracovanie jednotnej stratégie propagácie regiónu Záhorie (okresy Malacky, Skalica a Senica), - prepojenie jednotlivých aktivít a vzájomná spolupráca pri najväčších a najznámejších akciách počas roka na Záhorí, - možnosť sa podieľať na spoločnej prezentačnej brožúre za celý región, - vytvorenie vhodného nástroja na prepojenie jednotlivých portálov a odkazov na ne.
Miesto realizácie	Záhorie (Malacky, Skalica a Senica)
Zdroj financovania	TTSK

Rekonštrukcia Moravskej cyklotrasy ako prostriedku na propagáciu Záhoria

Aktivity	Rekonštrukcia Moravskej cyklocesty s možnosťou jej napojenia na medzinárodnú cyklistickú sieť EUROVELLO: <ul style="list-style-type: none"> - rekonštrukcia cestnej komunikácie a značenia Moravskej cyklotrasy, - rekonštrukcia a doplnenie informačných panelov v rámci Moravskej cyklotrasy – jej súčasťou je najdlhší náučný chodník na Slovensku – Nivou Moravy (39 náučných panelov – 4 vstupné panely), - dotlač letákov o náučnom chodníku s možnosťou distribúcie na Slovensku a v zahraničí, - napojenie cyklotrasy na medzinárodnú sieť cyklotrás EUROVELLO – pracovný názov EUROVELLO 13 – cyklocesta „Železnou oponou“, - vytvorenie a podpora každoročného podujatia, ktoré sa bude konať na tejto cykloceste s možnosťou napojenia na rakúsku a českú stranu.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	TTSK, možnosť cezhraničnej spolupráce

4.4.3 Zlepšenie infraštruktúry pre ekoturizmus a environmentálnu výchovu

Ekoturizmus je pomerne nová, environmentálna forma cestovného ruchu. Je súčasťou trvalo udržateľného turistického ruchu, ktorý vytvára minimálny tlak na životné prostredie. Je tu podmienka, že návšteva prírodného územia nebude mať naň negatívny vplyv. Ekoturizmus je chápaný ako zodpovedné cestovanie a návšteva chránených prírodných území. Turistické aktivity, ktoré sú označované za ekoturizmus, majú nasledovné charakteristiky :

- smerujú do chránených území a orientujú sa na aktívne pozorovanie abiotických (neživých) a biotických častí prírody (flóry a fauny – napr. pozorovanie rastlín a živočíchov),
- čiastočne využívajú ekologicky vhodné dopravné prostriedky (napríklad pešia turistika, cykloturistika, vodná turistika, hipoturistika),
- nevyžadujú si žiadnu dopravu (turistika po značených a náučných chodníkoch),
- realizujú sa pre menší počet ľudí (soft turizmus – do 40 ľudí),
- popri návšteve chránených území je snaha o pridanie dodatkových aktivít na spestrenie zážitkov v prírode (poznávanie a aktívne zapájanie návštevníkov do aktívnej ochrany územia).

Potenciál Dolného Záhoria pre podmienky ekoturizmu a využívanie prírodného prostredia je vysoký. Kvalitné prírodné stanovišťa najmä v západnej časti regiónu predstavujú výborné edukačné prostredie pre environmentálno-výchovné aktivity. V rámci nich je možné pripraviť vhodné ekovýchové programy nielen pre školy (základné, stredné a vysoké), ale aj pre seniorov, širokú verejnosť ako aj podnikateľské subjekty počas „firemných dní“.

Na podporu týchto aktivít je potrebné zrekonštruovať, vylepšiť a vytvoriť ďalšie prvky ekoturistickej infraštruktúry. Ekovýchové aktivity sa budú realizovať počas celého roka, kde by v zimnom období nahrádzali exteriérové priestory v prírode, interiérové v rámci vybraných priestorov – Ekocentra Malacky.

Ekocentrum Malacky by zabezpečovalo ekovýchové programy pre školy v Malackom okrese, poprípade s rozšírením aj do okresu Senica. Sídlo by mohlo byť zriadené v spoločných priestoroch s Turistickou informačnou kanceláriou v Malackom zámku. Aktivity by boli podobné, ako je tomu v iných ekocentrách na Slovensku. Konkrétne napr. zabezpečovanie environmentálnej výchovy pre žiakov základných a stredných škôl (prednášky, exkurzie, semináre, školenia pre učiteľov, environmentálne poradenstvo). Jeho pôsobnosť bude regionálna s tým, že bude aktívne spolupracovať s ďalšími

ekocentrami v rámci celého Slovenska. K realizácii je potrebné vytvoriť (v začiatkoch možno prenajať) vhodnú miestnosť so základným vybavením, kde by prebiehala výuka a aktivity. Osobitne odporúčame riešiť niektoré s programov v spolupráci s **pracovníkmi CHKO Záhorie a Malé Karpaty**, ktorí môžu významne pomôcť pri vytypovaní a vytváraní ekovýchovných programov, ako aj niektoré z nich pravidelne realizovať.

Podstatné v tomto kroku je zdefinovanie **vhodných lokalít** pre výber prírodných stanovišť, kde by sa ekovýchovné programy pravidelne realizovali. V rámci návrhov by sme navrhovali rozdeliť územie Dolného Záhoria na dve časti: **Bor a nivu Moravy**.

V rámci ihličnatých lesov Boru sa vytypujú dve lokality, kde by sa prezentovali minimálne dve prírodné štanovištia (biotopy) ako reprezentatívne vzorky: dubovo-borovicový les a slatinná jelšina. Ako príkladové lokality navrhujeme **Marhecké rybníky** a **Červený rybník** (pri Lakšarskej Novej Vsi). Na týchto lokalitách by sa zriadili „bobrie pozorovateľne“ (čo je malá zastrešená drevená stavba s vysúvateľnými okenicami v blízkosti vodnej plochy, kde by návštevníci mohli pozorovať živočíchy priamo v na svojich miestach výskytu). Podrobnejšie sa o turistickej infraštruktúre zmieňujeme v kapitole 4.5.

Niva Moravy by poskytovala vhodné stanovištia na viacerých miestach, opäť je potrebné vybrať vhodné vzorky. V tomto prípade navrhujeme: lužné lesy, mŕtve ramená, podmáčané lúky, hlavné koryto. Príkladové miesta, ktoré sa zdajú byť vhodnými by mohli byť **Devínske jazero** (v spojení s NPR Dolný les – Vysoká pri Morave), **Devínske alúvium Moravy** pri Devínskej Novej Vsi a **Jakubovské rybníky**. **Rieka Morava** rovnako predstavuje veľký potenciál, kde by bolo vhodné vytvoriť združenie obcí pozdĺž rieky Moravy. V rámci spolupráce odporúčame napojiť sa na rakúskych partnerov, kde by mohli vzniknúť užšie partnerstvá. Takéto združenia by sa zameriavali na propagáciu a zvyšovanie povedomia o nive Moravy a na tvorbu nových produktov ekologického cestovného ruchu. Veľký potenciál vidíme v organizovaní splavov rieky Morava, avšak vo veľmi umiernenom režime tak, aby sa tento produkt využíval iba v čase po vyhnízení vtáctva (obdobie júl – október). Miesta, kde by sa so splavom začínalo a končilo, budú presne vymedzené a vzniknú po dohode so Štátnou ochranou prírody SR.

Pre potreby výuky a aktivít v parkovej krajine (programy orientované na dendrológiu) odporúčame priamo využiť **park v Malackách** s príhľým kaštieľom. V parku navrhujeme vybudovať **Dendropark Malacky** s náučným tabuľami a dendrologickými pomôckami (vzorkovník kôry, zväčšené makety listov, siluety stromov, zväčšeniny lesných druhov vtákov, kútik s mŕtvym drevom). Obdobný návrh, ale v menšom, navrhujeme aj v **Stupavskom parku**, ktorý má takisto dobré predispozície poskytnúť návštevníkom veľmi pekné vzorky starých a vzácnych drevín. Dendropark Stupava by mohol byť súčasťou jestvujúceho náučného chodníka **PR Pod Pajštúnom**.

Do budúcnosti treba určite rátať aj s **Malými Karpatmi** ako silným potenciálnym východiskom pre exkurzie do prírody. Zaujímavých lokalít je viacero, medzi nimi treba spomenúť krasové územia v rámci regiónu – **Plavecký a Borinský kras** – kde je možné zrealizovať kombinovaný prírodno-historický produkt. Pri tomto produkte je možné využiť existenciu dvoch zrúcanín strážnych hradov (Pajštún a Plavecký hrad) a významnej archeologickej lokality (Pohanská). Ďalšou zaujímavou lokalitou je **Kršlenica** v Plaveckom Mikuláši, kde je sprístupnený náučný chodník s možnosť nazrieť do jednej z jaskýň (Deravá skala). V Borinke navrhujeme vybudovať turisticky náučný chodník, ktorý bude napojený na historické pamiatky v okolí (Pajštún – Dračí hrádok – Medené Hámre – Borinský kras). Podobný turisticky náučný chodník navrhujeme aj v lokalite Marianka – Malý Slavín, kde by bola zmienka o mariánskych bridliciach so zástavkou priamo v bývalom lome. Poslednou zaujímavou oblasťou je **Devínska Kobyla** s náučnými chodníkmi.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Podpora ekoturizmu na celonárodnej úrovni – „pilotný projekt na Dolnom Záhorí“

Aktivity	<p>Pilotný projekt k riešeniu predmetného územia z pohľadu ekoturizmu ako „pilotný projekt“ v rámci Slovenska:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vychádza z predošlých skúseností dvoch INTERREG projektov na podporu ekoturizmu na Záhorí (SOS/Birdlife 2006 – 2008, RPS Slovensko 2010 - 2012), - územie Záhoria má dobrý predpoklad na vytvorenie zaujímavých ekoturistických produktov (turistické akcie, cykloexkurzie, programy pre školy, verejnosť, zahraničných turistov) – využitie aj doteraz vytvorených produktov, kde by sa vytvorilo ich portfólio, - vytvorenie stabilného centra pre ekoturistické aktivity (predtým chýbalo – návrhy – TIK Devínska Nová Ves, TIK Malacky, TIK Stupava), - výber vhodných lokalít – rozdelenie aktivít na vnútorné a vonkajšie,<ul style="list-style-type: none"> - vnútorné: prednášky, semináre, workshopy, environmentálna výchova, - vonkajšie: pešie, cyklistické túry, splavy Moravy, - športové aktivity ako vhodná doplnková aktivita.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	Program cezhraničnej spolupráce, mestské a obecné rozpočty

Ekocentrum Malacky

Aktivity	<p>Dolné Záhorie ako región potrebuje mať na realizovanie environmentálnych aktivít zastrešujúcu organizáciu, ktorá by bola vhodnou alternatívou voči štátnej správe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vytvorenie Ekocentra Malacky v priestoroch centra Destinačného manažmentu, - vytvorenie programovej štruktúry pre jeho činnosť (environmentálne programy – prednášky a exkurzie), - vytvorenie základných environmentálnych pomôcok (neskôr sa môžu dokúpiť), - vytvorenie ponuky programov pre školy (materské, základné, stredné a vysoké školy), - vytvorenie ponuky programov pre učiteľov (prednášky, semináre, exkurzie), - vytvorenie ponuky programov pre verejnosť (prednášky, exkurzie), - vytvorenie ponuky programov pre podnikateľské subjekty (exkurzie, revitalizačné práce, aktivity na podporu revitalizácie okolia miest a obcí), - zapojenie ekocentra do programu pravidelných každoročných aktivít mesta, - vytvorenie nástrojov a možnosť na čerpanie finančných prostriedkov na ekovýchovné aktivity (čiastočný pracovný úväzok).
Miesto realizácie	Mesto Malacky
Zdroj financovania	OPBK, mestský rozpočet

Dendropark Malacky

Aktivity	<p>Zámocký park v Malackách patrí medzi najznámejšie oddychové miesta v meste. Na spestrenie a skrášenie parku navrhujeme realizáciu mini dendroparku v jeho priestoroch:</p> <ul style="list-style-type: none"> - urbanistická štúdia na realizáciu dedroparku Malacky, - realizácia dvoch veľkých informačných panelov prezentujúcich stav a hodnotu drevín v parku, stručný popis dendroparku, jeho účel a využitie, - výber vhodných stromov ako náučných objektov na poznávanie drevín, - každý výbraná drevina bude označená tabuľkou s identifikačnými a pre ňu charakteristickými znakmi, ďalej jej vekom a spoločenskou hodnotou – tabuľka bude vždy pod stromom v dostatočnej veľkosti, - súčasťou panelov budú aj vzorkovníky kôry a kresby základných rozoznávacích znakov drevín, - k tejto edukačnej ploche môže byť vhodne dostavaná aj turistická infraštruktúra (lavičky, stôl, pozorovateľňa), - súčasťou dendroparku bude aj vydanie brožúry a informačných letákov s najcennejšími drevinami v meste.
Miesto realizácie	Mesto Malacky
Zdroj financovania	OPBK, mestský rozpočet

Dendropark Stupava

Aktivity	<p>Zámocký park v Stupave patrí medzi najznámejšie oddychové miesta v meste. Jeho súčasť vhodne doplnia kaštieľ v Stupave. Na spestrenie a skrášenie parku navrhujeme realizáciu mini dendroparku v jeho priestoroch:</p> <ul style="list-style-type: none"> - urbanistická štúdia na realizáciu dedroparku Stupava, - realizácia dvoch veľkých informačných panelov prezentujúcich stav a hodnotu drevín v parku, stručný popis dendroparku, jeho účel a využitie, - výber vhodných stromov ako náučných objektov na poznávanie drevín, - každý výbraná drevina bude označená tabuľkou s identifikačnými a pre ňu charakteristickými znakmi, ďalej jej vek a spoločenskú hodnotu – tabuľka bude vždy pod stromom v dostatočnej veľkosti, - súčasťou panelov budú aj vzorkovníky kôry a kresby základných rozoznávacích znakov drevín, - edukačná plocha bude vhodne umiestnená k už vytvorenej parkovej infraštruktúre, - súčasťou dendroparku bude aj vydanie brožúry a informačných letákov s najcennejšími drevinami v meste.
Miesto realizácie	Mesto Stupava
Zdroj financovania	OPBK, BSK, mestský rozpočet

Náučný chodník „Stupavou do Malých Karpát“

Aktivity	<p>Vybudovanie náučného chodníka prispeje k zatraktívneniu celého priestoru zámockého parku napojeného na Malé Karpaty:</p> <ul style="list-style-type: none"> - návrh a trasovanie náučného chodníka (zámocký park a napojenie na žltú turistickú značku smerom na Pajštún) - vytvorenie 2 informačných panelov - obsahová náplň informačných panelov (Stupavský kaštieľ a jeho história, Turistické začiatky v Stupave - s mapkou turistických trás v okolí) - k turistickému chodníku sa bude vydávať jednoduchý leták s mapkou, ako sa dostať k náučnému chodníku a informáciou aj o blízkych náučných chodníkoch v okolí
Miesto realizácie	Mesto Stupava
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

Náučný chodník „Borinka – Medené Hámre“

Aktivity	<p>Náučný chodník „Borinka – Medené Hámre“ prispeje k väčšej atraktivite tejto známej malokarpatskej obce:</p> <ul style="list-style-type: none"> - návrh a trasovanie náučného chodníka (Stupava – Borinka – Pajštún – Dračí hrádok – Medené Hámre); - vytvorenie 2 informačných panelov: - informačný panel č. 1: obec Borinka – situovanie na námestí pri potravinách – začiatok náučného chodníka. - napojenie na informačnú tabuľu na Pajštúne (červená turistická značka) - informačný panel č. 2: Medené Hámre – situovanie pri rázcestníku Medené Hámre (PR Strmina), - obsahová náplň informačných panelov (Stupavský kaštieľ a jeho história, Turistické začiatky v Stupave – s mapkou turistických trás v okolí), - k turistickému chodníku sa bude vydávať jednoduchý leták s mapkou.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

Hrady a jaskyne v Malých Karpatoch

Aktivity	<p>Komplexný produkt cestovného ruchu v podobe celodenného výletu k prírodným a historickým pamiatkam v Malých Karpatoch:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vytvorenie celofarebnej brožúry o hradoch a jaskyniach v Malých Karpatoch (Pajštún, Dračí hrádok, Plavecký hrad, Ostrý Kameň Korlátka, Biely Kameň, Dobrá Voda, Čachtice, jaskyne Borinského, Plaveckého, Čachtického, Smolenického a Dobrovodského krasu), - celodenný výlet do vybraných oblastí (Borinský kras, Plavecký kras, Čachtický kras, Smolenický kras a Dobrovodský kras) - environmentálne pásmo programov (Voda, Les) a exkurzií pre školy, verejnosť a firmy do týchto priestorov, - pravidelné čistenie interiérových priestorov hradov a monitoring náučných tabúl, - prednáškové pásmo spojené s premietaním filmov a fotografií, - pravidelné akcie: „Noc na Plaveckom hrade“.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, mestské a obecné rozpočty

4.4.4 Zlepšenie infraštruktúry a služieb pre športovo-rekreačný cestovný ruch

Oblasť Dolného Záhoria slúži aj ako rekreačné zázemie Bratislavy, v menšej miere je využitá vlastnými obyvateľmi. Pobyty sa realizujú prevažne v súkromných objektoch (chaty, záhrady), väčšinou krátkodobo (víkendové pobyty). Športovo-rekreačné aktivity ako napr. cykloturistika, pešia turistika, korčuľovanie, športový rybolov, poľovníctvo, hubárstvo, vodné športy sú rozšírené najmä v sezónnom období (apríl - október). **Pre lepšie využitie športovo-rekreačného potenciálu v tejto oblasti je nevyhnutné zlepšiť infraštruktúru rekreačných lokalít a ponuku služieb.**

Podpora rozvoja peších turistických trás

Sieť turistických trás je rozvinutá najmä v Malých Karpatoch a dve turistické značky z celkového počtu sa nachádzajú v Bore. Ich rozmiestnenie a trasovanie je navrhnuté s ohľadom na zaujímavé prírodné a historické zaujímavosti a prítomnosť vojenského výcvikového priestoru Záhorie. Turistické trasy absentujú v priestore záplavového územia Moravy z dôvodu bývalého pohraničného územia a jeho celkového zachovania.

Úroveň turistického značenia je v Malých Karpatoch a v Borskej nížine uspokojivá, aj keď v niektorých úsekoch je orientácia sťažená, osobitne najmä v oblastiach aktívnej ťažby dreva a výstavby lesných komunikácií. Uzlové body vo forme rázcestníkov by bolo vhodné vymieňať častejšie. Nevyhnutnou súčasťou revitalizácie turistických trás je obnova turistickej infraštruktúry v podobe rekonštrukcie altánkov, lavičiek, povolených miest na táborenie a stanovanie. Podmalokarpatské obce a občianske združenia by mohli využívať finančné prostriedky z fondu nadácie Ekopolis – pomocou grantového programu **Živé chodníky**.

Podpora rozvoja cyklotrás

Záhorie patrí k regiónom s najhustejšou sieťou cyklotrás v rámci Slovenskej republiky. Územie je jednoznačne vhodné pre cestnú aj horskú cyklistiku (Malé Karpaty). Značenie je pomerne na dobrej úrovni, rezervy vidíme v jeho opätovnom obnovovaní. Z ďalších aktivít na rozvoj cykloturistiky je potrebné zabezpečiť opravu časti úsekov niektorých významných regionálnych cyklociest, napr. **Moravská cyklocesta**. Jedná sa o úseky: Devínske Jazero – Vysoká pri Morave, Vysoká pri Morave – Záhorská Ves, Suchohrad – Malé Leváre. V uvedených úsekoch sa vplyvom častých záplav a zmien počasia tvoria výtlky, chýbajú časti vozovky čo značným spôsobom znepriemňuje cestu na bicykli. Ďalej je potrebné opraviť odpočinkové miesta v nasledovných miestach: Devínska Nová Ves, Devínske Jazero, Vysoká pri Morave a Moravský Svätý Ján. Nevyhnutné bude do budúcnosti dopracovať a zabezpečiť pravidelnú starostlivosť o náučné tabule, nakoľko je to najdlhší náučný chodník na Slovensku (78 km). Starý model údržby založený na rozdelení úsekov medzi jednotlivé obce, ktorými náučný cyklochodník prechádza s tým, že každá z nich sa bude o tento úsek starať, je nefunkčný, a preto treba pouvažovať o efektívnejšom modeli. Nevyhnutná bude aj propagácia náučného chodníka, v ktorej vidíme priestor pre zviditeľnenie sa celého regiónu. Navrhujeme obnoviť a rozšíriť pôvodný leták z dielne Daphne – Inštitútu pre aplikovanú ekológiu – **Orbis Pictus Niva Moravy a Dyje**, ktorý približuje toto územie aj s pútavým mapovým dielom.

Cyklocesty vedúce cez Záhorskú nížinu do Malých Karpát potrebujú zvýšiť bezpečnosť pohybu na cyklotrasách, častokrát vedie cyklocesta po ceste II. alebo III. triedy, kde dochádza ku kolíziám s automobilovou dopravou. Vhodné je takisto budovanie odpočívadiel aj pri týchto komunikáciách, resp. napojenie cyklociest na existujúce stravovacie a ubytovacie služby.

Osobitne sú vedené cesty pre horských cyklistov v Malých Karpatoch (MTB cyklotrasy). Tu je žiaduce označiť všetky cyklistami využívané lesné cesty a zhodnotiť ich tak na oficiálne cyklotrasy. Cieľom je ich postupné rozširovanie so snahou využiť staré lesné cesty, a tak nevytyčovať nové cyklocesty na už jestvujúcich peších turistických trasách, čím by sa malo zabrániť kolíziám s turistami. Horská cyklistika ponúka návštevníkom bližší kontakt s prírodou, zdravšie prostredie a bezpečnosť. Na

druhej strane je veľmi potrebné zvažovať jej dosah na deštrukciu prírodného prostredia. Preto odporúčame vytyčovať nové cesty len v spolupráci so Štátnou ochranou prírody – CHKO Malé Karpaty. Nepochybne pri všetkých typoch cyklociest je výrazným obmedzujúcim prvkom absencia alebo slabá kvalita stravovacích a ubytovacích služieb, ktoré treba skvalitniť. Ďalej je potrebné zrekonštruovať a vybudovať odpočívadlá, informačné tabule a stacionárne pútače upozorňujúce na zaujímavé miesta v okolí. Na tomto mieste vidíme vhodné zahrnúť do stacionárnych informačných tabúl terajšiu stavebnú infraštruktúru (vojenské bunkre, mostné piliere, poľovnícke posedy, poľnohospodárske budovy), kde ich bude možné umiestniť.

V rámci propagácie navrhujeme vytvoriť **brožúru cyklotrás Dolného Záhoria**, v ktorej budú cyklotrasy podrobne popísané aj ďalšími zaujímavosťami, ktoré možno vidieť na potulkách bicyklom. Participácia bude zo strany každej obce, ktorá tam bude mať svoje reklamné miesto.

Podpora rozvoja priestorov s vodnými plochami

V oblasti je viacero vodných plôch vhodných na rekreačné účely. Jediné plnohodnotné rekreačné stredisko pri vodnej ploche je Rudava pri obci Malé Leváre na ktorom momentálne prebieha projekt revitalizácie a čistenia vody.

Pre rekreáciu a pobyt pri vode sa využívajú nasledovné vodné plochy: jazero pri Plaveckom Štvrtku, jazero pri Jakubove, Lábske jazero, vodná nádrž Lozorno, vodná nádrž Vývrat (Kuchyňa), kúpalisko Kamenný Mlyn v Plaveckom Štvrtku a kúpalisko v Malackách. Uvedené vodné plochy sú využívané na kúpanie aj v súčasnosti. Chýba im však základná infraštruktúra, návštevníci využívajú tieto plochy na „vlastné riziko“, územiám chýba ucelenejšia koncepcia. Rozvoj cestovného ruchu v týchto oblastiach naštartuje v prvom rade potrebná revitalizácia vodných plôch a ich okolia (vyčistenie vody a úprava brehov), vybudovanie doplnkovej infraštruktúry (toalety, sprchy, prezliekarne) a služieb (stravovanie a ubytovanie). Vhodné by bolo aj ich prepojenie s turistickými a cyklistickými cestami.

Najväčší potenciál pre rozvoj cestovného ruchu okrem vyššie spomínaného rekreačného areálu Rudava má jazero pri Plaveckom Štvrtku, ktoré by sa po nevyhnutných úpravách mohlo postupne stať strediskom letnej rekreácie podobného významu. Má dobrú polohu a dostupnosť (blízkosť Bratislavy, prístup z diaľnice D2 a železnice), ako aj príjemné prírodné prostredie (pieskové pláže a borovicové lesy). Relatívnou výhodou je rekreačné zariadenie Kamenný mlyn (1 km), ktoré disponuje ubytovacou a stravovacou kapacitou. V areáli sa nachádzajú atrakcie pre deti, ako napr. ihrisko mini golfu, pre dospelých je lákadlom novootvorená vinotéka. Na Kamennom mlyne sa v letnom období uskutočňuje viacero kultúrno-spoločenských podujatí, nielen pre domácich, ale obľúbené sú aj u českých či nemeckých návštevníkov. Najznámejším podujatím je Country mlyn, ďalej zraz motorkárov, zraz a výstava kabrioletov a výstavy psov. Pre rozvoj cestovného ruchu a zvýšenie bezpečnosti pohybu turistov by bolo vhodné uvedené lokality vzájomne prepojiť vybudovaním nadchodu nad železnicou a následne chodník pre peších a cyklistov.

Ostatné vodné plochy sú v podobnej situácii ako vodná plocha v obci Plavecký Štvrtok. Problémovými sú nevyhovujúca kvalita vody, nedostatočné vybavenie základnej infraštruktúry a lokalizácia v chránených územiach. Pri revitalizácii a následnom rozvoji lokalít je nevyhnutné zapojiť aj súkromný sektor. Samosprávy by mali svojimi projektmi (napr. čistenie vody, výstavba prístupových komunikácií, parkovacích plôch a iné) vytvárať podmienky pre zvýšenie atraktivity lokalít a iniciovať vstup súkromného kapitálu v podobe vybudovania športových, ubytovacích a stravovacích zariadení.

V Plaveckom Štvrtku sa pripravuje projekt na rozvoj balneologického relaxačného komplexu, ktorého primárne kúpeľná a relaxačná koncepcia by bola vhodným pendantom k ostatným vodným plochám v okolí.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Monitoring a rekonštrukcia turistického značenia Dolného Záhoria

Aktivity	Značenie turistických trás v oblasti Dolného Záhoria treba zmonitorovať, poškodené úseky obnoviť a preznačiť: <ul style="list-style-type: none"> - monitoring turistických trás v oblasti Dolného Záhoria – iniciatíva na Klub Slovenských turistov, tieto aktivity vykonať s nimi, - obnova a preznačenie problémových úsekov, - obnova a rekonštrukcia rázcestníkov (oprava tabuliek a smeroviek), - plán obnovy a rozvoja turistickej infraštruktúry na území Malých Karpát (Bratislavský lesopark).
Miesto realizácie	Dolné Záhorie
Zdroj financovania	OPBK, Ekopolis, KST

Monitoring a rekonštrukcia cykloturistického značenia Dolného Záhoria

Aktivity	Cykloturistické značenie je takisto potrebné zmonitorovať v spolupráci so Slovenským cykloklubom: <ul style="list-style-type: none"> - obnova a preznačenie problémových úsekov (niva Moravy, Malé Karpaty), - obnova a rekonštrukcia rázcestníkov (oprava tabuliek a smeroviek), - plán obnovy a rozvoja cykloturistickej infraštruktúry na území Dolného Záhoria (niva Moravy, Bor, Malé Karpaty).
Miesto realizácie	Dolné Záhorie
Zdroj financovania	OPBK, Slovenský cykloklub (SCK), KST

Brožúra „Cyklotrasy Dolného Záhoria“

Aktivity	Vytvorenie brožúry na podporu a rozvoj cykloturistiky Dolného Záhoria v spolupráci so Slovenským cykloklubom: <ul style="list-style-type: none"> - príprava podkladov pre vypracovanie brožúry, - zahrnutie náučného chodníka Nivou Moravy do sústavy cyklociest, - napojenie Moravskej cyklocesty na sústavu medzinárodných cyklociest EUROVELLO.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, Slovenský cykloklub (SCK)

Leták „Rekreačné areály na Dolnom Záhori“

Aktivity	Vytvorenie komplexného letáku na propagáciu vodných areálov na Záhori: <ul style="list-style-type: none"> - vytypovanie vhodných vodných plôch na Dolnom Záhori, - podpora podnikateľských aktivít v tejto oblasti (BSK, mestá a obce), - vyčistenie vodných plôch a rekonštrukcia infraštruktúry služieb (ubytovacie, stravovacie, doplnkové aktivity), - napojenie voľnočasových aktivít pri vode na už jestvujúce aktivity v blízkom okolí (agroturistika, golf, cyklotrasy, turistické trasy, história územia).
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, miestni podnikatelia a organizácie

4.4.5 Zlepšenie podmienok pre kultúrno-poznávacie cestovný ruch

Región Dolného Záhoria má značný potenciál v rozvoji cestovného ruchu aj v prepojení na jeho kultúrno-historické osobitosti. Aktuálny stav viacerých pamiatok (t. j. ich stavebná schátralosť či neprístupnosť pre verejnosť), slabá prezentácia i povedomie verejnosti o ich špecifickosti, je markantným nedostatkom mnohých pamiatok v sledovanom území. Zlepšenie podmienok pre kultúrno-poznávacie cestovný ruch v sledovanom regióne vidíme v kooperácii viacerých uvedených prístupov.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Revitalizácia a sprístupnenie zaujímavých atrakcií v regióne

Aktivity	<p>Opravenie, sprístupnenie zaujímavých atrakcií, ktoré by pripomínali historické a kultúrne špecifiká daného regiónu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jednotlivé atraktivity by mali vytvárať plnohodnotný pendant k prírodným krásam a tiež bohatú obsahovú materiu pre kreovanie poznávacích (i viacdenných) exkurzií určených domácim a zahraničným návštevníkom, - postupné sprístupňovanie revitalizovaných historických objektov by malo prinášať priestor aj pre komerčne ladené činnosti, ktoré ponúkajú obecné alebo súkromné subjekty. <p>Svoju pozornosť treba orientovať predovšetkým na:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kaštieľ a park vo Veľkých Levároch, ktorých rekonštrukcia by ponúkla možnosť zriadenia priestoru na kultúrne a spoločenské podujatia, reštauračné a kaviarenské služby i relaxačno-oddychové aktivity, - sprístupnenie krypt pod kostolom Všetkých svätých v Sološnici, - areál kaštieľa v Plaveckom Podhradí, ktorého parciálne sprístupnenie by umožnilo zriadenie prezenčnej výstavnej miestnosti (viac v ďalšom bode).
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, mestské a obecné rozpočty, miestni podnikatelia a organizácie

Informačno-propagačný materiál o historicky a kultúrne relevantných zaujímavostiach regiónu „Pamiatky Dolného Záhoria“

Aktivity	<p>Vytvorenie komplexného letáku na propagáciu kultúrno-historických špecifik a poznávacích produktov v regióne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vytypovanie vhodných pamiatok dokumentujúcich osobitosti regiónu a jednotlivých obcí, - napojenie poznávacích aktivít na už jestvujúce aktivity v blízkom okolí (agroturistika, golf, cyklotrasy, turistické trasy, vodná rekreácia), - vyprofilovanie ponuky rôznotematických exkurzií určených vekovo, profesijne i záujmovo diferencovanej verejnosť (t. j. exkurzie pre školopovinnú mládež ako súčasť edukačného procesu, exkurzie pre poslucháčov vysokých škôl zameraných na kultúrne, etnografické, umelecké a pedagogické disciplíny vrátane študentov cestovného ruchu), exkurzie pre laickú i odbornú verejnosť, - prezentácia pamiatok v rámci celkovej propagácie regiónu doma i v zahraničí a zároveň ich medziregionálne prepojenie so spolupracujúcimi mestami.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, miestni podnikatelia a organizácie

Vyškolenie kultúrne, etnograficky a historicky erudovaných lektorov

Aktivity	<p>Vyškolenie lektorov, ktorí by prezentovali kultúrnu svojbytnosť regiónu širokej verejnosti domácej aj zahraničnej proveniencie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - školenie by zastrešovalo mesto Malacky (TIK Malacky) prostredníctvom odborníkov špecializujúcich sa na kultúru a históriu regiónu, - lektori by boli k dispozícii nielen pre vopred ohlásené organizované skupiny, ale tiež pre širokú verejnosť priamo v jednotlivých obciach (resp. pri vytypovaných pamiatkach v týchto obciach) v stanovenom čase počas víkendov letnej sezóny a počas obecných podujatí (hody, kultúrne leto, spoločenské podujatia a pod.).
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, mestský rozpočet

Parciálne sprístupnenie pálfiovského kaštieľa v Plaveckom Podhradí

Aktivity	<p>Čiastočné sprístupnenie areálu bývalého pálfiovského kaštieľa (v súčasnosti prislúchajúcemu Štátnemu archívu v Bratislave) formou prezentačnej miestnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - v prezentačnej miestnosti s vitrínami by bolo verejnosti umožnené vzhliadnuť do (kópií) vzácných archívnych materiálov týkajúcich sa okolitých obcí a miest, prípadne aj Slovenska, - sprístupnenie prezentačnej miestnosti by sa mohlo riadiť osobitnými otváracími hodinami (počas víkendov, potom veľkorysejšie počas letných prázdnin, prípadne na požiadanie pre organizované skupiny).
Miesto realizácie	Plavecké Podhradie
Zdroj financovania	OPBK, miestni podnikatelia a organizácie, Štátny archív v Bratislave

Vytvorenie kultúrno-poznávacieho produktu „Tradičné remeslá Dolného Záhoria“

Aktivity	<p>Upriamenie pozornosti na typické remeslá regiónu, pričom súčasťou jednotlivých prezentácií by okrem erudovaného výkladu vyškolených lektorov bola aj interaktívna ukážka jednotlivých remesiel, parciálne aj s možnosťou praktického odskúšania si danej techniky návštevníkmi. Lokalizácia jednotlivých prezentačných miest by bola podmienená historickými súvislosťami, ktoré dokladajú jednotlivé remeslo ako významný zdroj obživy pôvodných obyvateľov:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jablonové: prezentácia fúkaného skla ako paralela ku skutočnosti, že v obci sa v minulosti nachádzala známa sklárska huta; nutnosť vyhradiť adekvátny priestor, - Veľké Leváre: prezentácia zhotovovania sviečok s možnosťou výroby vlastnej sviečky ako odkaz na fakt, že v obci bola založená prvá továreň na výrobu sviečok na území Slovenska; nutnosť vyhradiť adekvátny priestor, - Stupava/Veľké Leváre: ukážka výroby fajansy ako obohatenie expozície spracovania keramiky v Múzeu Ferdiša Kostku v Stupave a v Habánskom dvore vo Veľkých Levároch.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

Vytvorenie kultúrno-poznávacieho produktu „Baníctvo na Dolnom Záhori“ a „Banské múzeum v prírode“

Aktivity	<p>Prezentácia obcí v regióne ako participantov v projekte <i>Slovenská banská cesta</i> (participantmi banskej cesty na Záhori sú: Pezinok, Borinka, Marianka, Pernek, Kuchyňa, Modra, Malacky, Častá, Limbach, Jablonové, Stupava, Sološnica, Rohožník, Gbely). Propagácia baníckej histórie regiónu by prebiehala v dvoch stupňoch:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <ul style="list-style-type: none"> - v spolupráci s SBC vytypovať relevantné pozostatky baní a lomov, - príprava informačno-propagačného materiálu s informáciou o existencii jednotlivých baní a lomov; materiál by bol doplnený mapou, ktorá by bane zakomponovala do turistických (peších, cyklistických) trás, - následne vytvoriť informačné tabule s adekvátnym popisom spôsobu získavania a využitia konkrétnych nerastných surovín v týchto baniach a lomoch, ktoré by boli umiestnené v rámci turistických (peších, cyklistických) trás (texty v slovenčine, angličtine, nemčine). 2. <ul style="list-style-type: none"> - vytvoriť možnosti na vytvorenie banského múzea v prírode, ktoré by umožňovalo návštevníkom fárať do priestorov baní obohatené o fundovaný výklad zameraný na spôsoby využitia a spracovania nerastných surovín (ako vhodnú lokalitu navrhujeme Pernek, prípadne Marianku), - dobudovanie základnej infraštruktúry pri sprístupnených baniach (toalety, parkovisko, predaj vstupeniek a suvenírov, označenie prístupovej cesty aj pre nemotorizovaných návštevníkov), - medziregionálna spolupráca s inými mestami v rámci Slovenska zainteresovaných v projekte SBC.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce, mestské a obecné rozpočty

Vytvorenie kultúrno-poznávacieho produktu „Technické pamiatky Dolného Záhoria“

Aktivity	<p>Prezentovanie vybraných obcí ako miest s technicky a historicky relevantnými objektmi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - činnosť hámrov (lokalizácia – Borinka: Medené Hámre): adekvátna interaktívna prezentácia činnosti hámrov založená na obnovení kolies na vodný pohon s fundovaným výkladom technických parametrov, - vodný mlyn (lokalizácia – Suchohrad): Na základe fotodokumentácie z 20. rokov 20. storočia vybudovať model vodného mlynu (drevená stavba postavená na člnkoch na vodnom toku), a tak prezentovať unikátny spôsob využívania vodnej energie v minulosti.
Miesto realizácie	Suchohrad, Borinka – Medené Hámre
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

Aktivity	<p>So zreteľom na najstaršie nálezy dokladajúce osídlenie Dolného Záhoria prezentovať spôsob života prvých obyvateľov žijúcich v danom regióne.</p> <ol style="list-style-type: none"> Pravek na Dolnom Záhori (lokalizácia - Plavecký Mikuláš): <ul style="list-style-type: none"> - Vypracovanie modelu paleolitického osídlenia situovanej do priestorov jaskyne Deravá skala ako odkaz na skutočnosť, že jej interiér bol bohatým náleziskom pozostatkov pravekého osídlenia. Ukážka by dopĺňala turistickú trasu, ktorá začína priamo v Plaveckom Mikuláši a po náučnom chodníku pokračuje Mokrou dolinou (na jaskyne už v súčasnosti upozorňujú informačné tabule). Jaskyňa obohatená o mobilnú expozíciu pravekého osídlenia by bola inštalovaná počas letných prázdnin (jún – september) v stanovených otváracích hodinách, mimo sezóny by bol priestor jaskyne prázdny. Vzhľadom na to, že jaskyňa je súčasťou vzácneho Plaveckého krasu, jej inštaláciu i zabezpečenie by bolo potrebné konzultovať s CHKO Malé Karpaty. Kelti na Dolnom Záhori (lokalizácia – Plavecké Podhradie): <ul style="list-style-type: none"> - Vybudovať múzeum keltskej dediny, ktorá by prezentovala tradičné remeslá, architektúru a život v keltskom oppide, ktorého existenciu dokladajú archeologické výskumy na Pohanskej. Potenciálne múzeum by však bolo potrebné lokalizovať na odlesnených plochách v chotári obci, mimo CHKO Malé Karpaty. Múzeum by bolo otvorené počas sezóny (máj – október) v stanovených otváracích hodinách, v iný čas na základe dohody. Počas leta by sa v priestore múzea konali pravidelné ukážky historických remesiel a bojových umení (v spolupráci s Plaveckým hradom). Rimania na Dolnom Záhori (lokalizácia – Stupava): <ul style="list-style-type: none"> - Prezentovať pozostatky rímskej stanice, ktorá bola zrejme súčasťou opevňovacieho systému Limes Romanus. Na mieste tábora aktuálne prebiehajú archeologické výskumy s cieľom vytvoriť múzeum v prírode.
Miesto realizácie	Stupava, Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

4.4.6 Rozvoj vidieckeho turizmu

Vidiecku turistiku chápeme ako súbor rekreačných aktivít resp. aktivít voľného času, ktoré sa viažu na prostredie vidieckeho osídlenia a sú odlišné od civilizačných rekreačných aktivít. Znamená to teda aj istý návrat k prírode. Realizujú sa tu predovšetkým činnosti, ktorými sa bezprostredne zaoštarávajú základné potreby na živobytie. **Agroturistika** je chápaná užšie ako vidiecky turizmus. Ako súčasť vidieckeho turizmu zahŕňa špecifické činnosti agropodnikateľov a poľnohospodárskych subjektov podľa miestnych prírodných, historických a hospodárskych podmienok, zameraných na uspokojovanie potrieb návštevníkov.

Podpora vidieckeho turizmu a agroturistiky

Dolné Záhorie nedisponuje dostatočnou skladbou prírodných alebo kultúrnych atraktivít, ktoré by presahovali regionálny význam a boli by schopné zabezpečiť prílev návštevníkov. Vidiecka turistika dosiaľ absentuje, alebo sa vynára iba v oblastiach napojených aj na iné typy aktivít v cestovnom ruchu (vodné plochy, jazdectvo, golf). Každopádne, do budúcnosti by sa mala agroturistika stať formou cestovného ruchu, ktorá podporí nárast počtu návštevníkov aj na dlhodobjšie pobyty. Za týmto účelom

je potrebné navrhnuť a podporiť vznik nových foriem vidieckeho turizmu. Dolné Záhorie je poľnohospodársky región, avšak bez dominantného poľnohospodárskeho odvetvia, ktoré by determinovalo typický ráz oblasti a bolo by zároveň atraktívne aj pre cestovný ruch (napr. vinárstvo, ovčiarstvo). Preto je potrebné vytvoriť **nové produkty vidieckeho cestovného ruchu**, ktoré by boli typické pre dané územie, napr. aktivity naviazané na zber húb, rybolov, práce na farme alebo ranči. Vhodné je zapojiť aj menších chovateľov hospodárskych zvierat za účelom spoznávania života zvierat, spracovania produktov z nich a následný predaj týchto produktov. Vhodnými zvieratami sú kozy, kravy a ovce (spracovanie mlieka, mäsa, vlny a kože).

Nevyhnutnou podmienkou pre vznik a rozvoj vidieckeho turizmu je vôľa a schopnosť podnikateľov takéto služby poskytovať. Aktívnu úlohu v pôsobení na podnikateľov za účelom rozvoja agroturistiky by mal zohrávať štát prostredníctvom Trnavského samosprávneho kraja a za pomoci rozvojových programov (Program na obnovu vidieka). Marketing a propagáciu potom bude zabezpečovať turistická informačná kancelária v Malackách a/alebo v Stupave. Pilotné aktivity by sa realizovali formou seminárov a workshopov pre podnikateľov v oblasti cestovného ruchu. Vhodné by bolo využiť skúsenosti z Rakúska, Českej republiky a Maďarska (formou cezhraničnej spolupráce), kde je vidiecky turizmus rozšírenejší. Pre rozvoj agroturistiky majú na Dolnom Záhori význam pobyty na farmách, rančoch, rybníkarstvo, poľovníctvo a včelárstvo. Je tu veľa možností na aktivity orientované na pobyt v prírode: zber húb v hubárskych lokalitách, zber liečivých rastlín, kúpanie, cykloturistika, pešia turistika, splav Moravy. Vidiecky turizmus by mohli podporiť aj nové ekoturistické aktivity zamerané na poznávanie flóry a fauny chránených území. Na nadviazanie budú slúžiť rekondičné pobyty v prírode spojené s revitalizačnými aktivitami vybraných chránených území (Bor, Malé Karpaty). Za týmto účelom je vhodné vytvoriť nové portfólio ekoturistických produktov zameraných na aktívnu ochranu prírody a krajiny. V minulosti sa začalo s medzinárodnými tábormi na Záhori (INEX), momentálne je potrebné pokračovať formou firemných zájazdov a rodinných výletov.

Ubytovanie pre vidiecky turizmus budú zabezpečovať pobyty na súkromí, v prenajatých chatách alebo chalupách. Stravovanie a doplnkové aktivity sa uskutočňujú zo zdrojov farmárov alebo z vlastných súkromných zdrojov.

Návrhy aktivít pre túto prioritnú oblasť:

Leták „Agroturistika na Dolnom Záhori“

Aktivity	Vytvorenie komplexného letáku na propagáciu agroturistických aktivít na Záhori: <ul style="list-style-type: none"> - vytypovanie vhodných lokalít, - podpora podnikateľských aktivít v tejto oblasti (BSK, mestá a obce), - vytvorenie vhodných agroturistických aktivít v regióne, - napojenie voľnočasových aktivít pri vode na už jestvujúce aktivity v blízkom okolí (agroturistika, golf, cyklotrasy, turistické trasy, história územia).
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, miestni podnikatelia a organizácie

Databáza agroturistických organizácií v rámci portálu www.dolne-zahorie.sk

Aktivity	Zahnutie fariem a usadlostí do databázy v rámci portálu. <ul style="list-style-type: none"> - vytvorenie samostatnej podkapitoly s touto tematikou, - napojenie agrofariem a fariem ubytovania a stravovania v regióne, - zapojenie podnikateľov a farmárov do pravidelných aktivít a podujatí na Dolnom Záhori.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

Aktivity	Zlepšenie podmienok pre vidiecky turizmus v regióne. - vytvorenie podporných mechanizmov pre vidiecky turizmus, - bezplatný poradenský servis pre potencionálnych záujemcov o vidiecky turizmus, - napojenie podnikateľov a farmárov na grantové schémy, pomoc pri písaní projektov, nakontaktovanie sa na špecializované firmy zaoberajúce sa tvorením a manažovaním projektov.
Miesto realizácie	Oblasť Dolného Záhoria
Zdroj financovania	OPBK, program cezhraničnej spolupráce

4.5 Infraštruktúra cestovného ruchu Dolného Záhoria

Dolné Záhorie predstavuje veľmi perspektívny región pre podmienky najmä krátkodobého cestovného ruchu. K jeho zvýšenej a opakovanej návštevnosti v minulosti chýbala infraštruktúra pre cestovný ruch, či už v prírodných alebo historicky zaujímavých oblastiach. Častokrát veľmi zaujímavé lokality nepodali návštevníkovi úplný obraz alebo obsahové hľadisko, pretože nebolo možné využiť jeho potenciál. K zlepšeniu stavu treba zrealizovať viaceré podporné aktivity zamerané na ich atraktivnosť.

Revitalizácia turistickej infraštruktúry

Obnova a rozvoj turistickej infraštruktúry úzko súvisí so jedinečnosťou územia na Dolnom Záhori. Jej rozdelenie je rovnaké ako pri cestovnom ruchu, teda je potrebné vylepšiť územia pri rieke Morava, Bor a Malé Karpaty. Zásah do územia bude čo najmenší, navrhované aktivity sú realizované v súlade s ochranou prírody a krajiny. Akýkoľvek rušivý zásah sa vylučuje aj za cenu potlačenia alebo úplného vylúčenia navrhovanej aktivity.

Niva Moravy je územím ohrozeným a do dnešného dňa málo pretvoreným aj vďaka hraničnému režimu a pomerom do roku 1989. V súčasnosti je spojovacou tepnou všetkých zaujímavých oblastí pri rieke Moravská cyklocesta (náučný chodník Nivou Moravy). Vybavenie odpočinkovými miestami je nedostatočné, viaceré z nich potrebujú obnovu. Ich počet kolíše a navyše sa takmer všetky nachádzajú v južnej časti cyklochodníka (ako súčasť bývalej trasy NCH Devín – Vysoká pri Morave). Navrhujeme rozšíriť ich počet o minimálne 3 ďalšie odpočinkové miesta (drevený altánok s lavicami) na nasledovných miestach: Záhorská Ves, Gajary a Malé Leváre. V oblasti Malých Levár by bolo vhodné napojiť chodník na Veľké Leváre (kedysi samostatný náučný chodník Malé Leváre – Veľké Leváre). Vhodné by bolo priblížiť ľuďom niektoré zaujímavé ornitologické lokality prostredníctvom **pozorovacích veží**, návrh je umiestniť ich na dvoch miestach: Devínske jazero (sútok Maliny a Moravy) a Cíglat. Súčasťou obnovy musí byť nepochybne výmena a oprava náučných tabúľ, z ktorých niektoré absentujú, pretože ich odplavilo alebo boli poškodené. Náučný chodník je najdlhší na Slovensku, je to cyklochodník a na viacerých úsekoch je možné spraviť peší výlet. Veľmi vhodnou marketingovou aktivitou by bolo obnovenie letáku Nivou Moravy, kde by sa dopracovala časť Vysoká pri Morave – Moravský Sv. Ján a leták by slúžil ako vhodný nástroj na propagáciu regiónu.

Bor a lesný porast v rámci VVP Záhorie ponúka viacero zaujímavých možností. V prvom rade je potrebné naplánovať a vytýčiť náučné chodníky a stanoviť pravidlá pohybu osôb. Určitým spestrením pri environmentálnych aktivitách bude vybudovanie pozorovateľní pre návštevníkov vo forme pevných stavieb s vyklápaateľnými okenicami namiesto okien. Takého „bobrie pozorovateľne“ budú umiestnené na vopred dohodnutom mieste, voľne prístupné. V rámci objektu bude osadená náučná tabuľa pojednávajúca o rastlinách a živočíchoch, ktoré možno pozorovať priamo z nej.

Malé Karpaty rovnako ako predošlé oblasti, postráda viacero základných objektov vhodných pre aktivity v prírode. V prvom rade je potrebné obnoviť a zrekonštruovať v Bratislavskom lesoparku **pôvodné turistické vybavenie**. Na miestach, kde stáli altánky spolu s príslušenstvom k odpočinkovým miestam a ohniskám, je potrebné začať s obnovou. Nami navrhované miesta na osadenie nových altánkov: Bystrické, Klčovany, Pod Plaveckým hradom, Amonova lúka, Pod Malou Vápennou, s. Skalka, Skala, Močiarna. Takisto je potrebné prerokovať so správou CHKO Malé Karpaty znovuobnovenie ohnísk. V súčasnosti rastie tlak na zvyšovanie počtu. Ďalšou dôležitou aktivitou je údržba a čistenie vodných zdrojov – studničiek. Dôležitým krokom k priblíženiu verejnosti je napojenie atrakcií v Malých Karpatoch na režim pravidelných návštev, čo si vyžaduje dohodu so Slovenskou speleogickou spoločnosťou, Banským úradom, Poľovníckym zväzom, Mykologickou spoločnosťou a ďalšími organizáciami. Preto je nevyhnutné vytvoriť databázu spolupracovníkov z radov podnikateľov, firiem, štátnych organizácií a ďalších štruktúr podieľajúcich sa na bežnom chode činností v Malých Karpatoch a zahrnúť ich do klastra Dolné Záhorie.

4.6 Organizácia destinačného manažmentu Dolné Záhorie

Sídlo organizácie destinačného manažmentu bolo v rámci projektu vybrané práve v zrekonštruovanom zámku v Malackách. Hoci počet prenocovaní v meste nedosahuje požadovanú hranicu 50 000 a viac, dohodnutá spolupráca s okresným mestom Senec umožňuje vytvorenie tejto organizačnej jednotky.

Základom filozofie financovania organizácií destinačného manažmentu je myšlienka, že každý, kto profituje z aktivít organizácie destinačného manažmentu by mal prispievať na jej financovanie. V zásade ide o financovanie z dane za prenocovanie, členských príspevkov subjektov poskytujúcich služby v turizme, príspevky štátu a vlastné zdroje DMO. Tu je potrebné dohodnúť sa na systéme financovania DMO Dolné Záhorie tak, aby to bolo prospešné a spravodlivé pre všetky zúčastnené strany. Daň (resp. v našich podmienkach poplatok) za prenocovanie je dominantným zdrojom financovania organizácií destinačného manažmentu. Tento poplatok okrem toho, že odzrkadľuje výkonnosť lokálnej ekonomiky turizmu, obsahuje aj prvky spravodlivosti, keďže sa takto vyzbierané finančné prostriedky v konečnom dôsledku vracajú tam, kde boli vytvorené, teda na územie konkrétnej destinácie. Problematickým sa však v súvislosti s výberom tohto poplatku javí jeho výber, keďže je známe, že sa u drobných poskytovateľov služieb cestovného ruchu (najmä ubytovania), vyskytuje vysoký podiel neplatičov. Financovanie DMO z členských príspevkov obmedzuje skutočnosť, akým spôsobom sa bude takýto príspevok určovať. Problém vzniká v dôsledku toho, že zvyčajne sa subjekty podnikajúce v oblasti cestovného ruchu venujú aj iným podnikateľským činnostiam a teda určovanie členského príspevku na základe napr. objemu ročného obratu by mohlo byť vnímané ako nespravodlivé.

Problematika určovania výšky členských príspevkou je pomerne komplikovaná aj z dôvodu rôznorodosti subjektov tvoriacich členskú základňu organizácie destinačného manažmentu (hoteliari, stravovacie zariadenia, cestovné kancelárie, dopravcovia a pod.). Tretím zdrojom financovania sú príspevky štátu, ktoré by podľa zákona o turizme mali dosahovať výšku súčtu vybranej dane a členských príspevkov. Nemenej dôležitým zdrojom sú vlastné zisky organizácie destinačného manažmentu, plynúce z vlastnej činnosti organizácie, pričom na lokálnej úrovni môže ísť o investície do lokálnych atrakcií (napr. multifunkčné ihriská, každoročné pravidelné kultúrne a spoločenské akcie a pod.) a výnosy z ich prevádzkovania sú potom vlastným príjmom DMO. Ďalšími možnými príjmami sú provízie za predaj ubytovania, dopravy, balíčkov (turistických, múzejných, kultúrnych atrakcií), sprievodcovských služieb, ako aj príjmy za predaj reklamného priestoru).

Problematika regionálnych organizácií cestovného ruchu je riešená v zákone č. 91/2010, významnou časťou Zákona o podpore cestovného ruchu je zriadenie profesionálnych marketingových organizácií, ktorých úlohou je riadiť „zážitok“ návštevníka v destinácii. Vychádzajúc z tohto zákona by mali vzniknúť **Rady pre turizmus**, ktorých úlohou je riadiť turizmus v destinácii. Rada by mala byť

zložená 1:1 zo zástupcov samosprávy a zástupcov subjektov poskytujúcich služby cestovného ruchu na danom území. Zmyslom takto zriadenej Rady je uplatnenie vplyvu samosprávy i subjektov cestovného ruchu na rozvoj turizmu. Úlohou samosprávy by malo byť premietnutie cieľov v oblasti rozvoja cestovného ruchu do územného plánu, spracovanie žiadostí o granty, hľadanie investorov pre schválené podnikateľské zámery. Na druhej strane by sa subjekty pôsobiace v oblasti cestovného ruchu mali orientovať na zabezpečenie kvalitného know-how, pričom sú na výsledkoch vzájomnej spolupráce s územnou samosprávou priamo zainteresované.

Inštitúcia bude zabezpečovať viacero aktivít, z ktorých najdôležitejšie by mali byť:

1. zefektívnenie práce Informačného centra mesta Malacky a Stupava,
2. spravovanie portálu turistického informačného portálu www.dolne-zahorie.sk,
3. budovanie značky „Dolné Záhorie“ prostredníctvom podpory všetkých zainteresovaných strán,
4. vybudovanie jednotnej a multifunkčnej databázy informácií o zaujímavostiach regiónu,
5. vybudovanie imidžovej fotobanky a videosúborov o Dolnom Záhori s právami na používanie,
6. v spolupráci so Slovenskou agentúrou cestovného ruchu (SACR) a Bratislavským samosprávnym krajom účasť na vybraných výstavách, veľtrhoch a prezentáciách,
7. v spolupráci so SACR a BSK vydávanie propagačných materiálov,
8. zavedenie produktu „potulky“ a sprievodcovanie mestom vo vybranom období 2011,
9. zavedenie centrálného rezervačného systému ubytovania,
10. organizovanie infociest novinárov a touroperátorov,
11. koordinácia podujatí v rámci Dolného Záhoria,
12. pravidelný mediálny a PR servis.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BIZUBOVÁ, M.: Geologické múzeum v Starom kameňolome Devín. Bratislava: Daphne 2001.
- BIZUBOVÁ, M. - BOCEK, B. - ČIAMPOR, F. a kol.: Niva Moravy. Manuál pre sprievodcov Daphne – Inštitút aplikovanej ekológie. Bratislava 2000, 200 s.
- BIZUBOVÁ, M. a kol.: Devínska Kobyľa v dávnych dobách a dnes., Bratislava: ŠPÚ 1997.
- BIZUBOVÁ, M., - MAKÝŠ, O. - RUŽEK, I.: Náučné chodníky Slovenska, 1. časť., Bratislava: Strom života 1998.
- FERÁKOVÁ, V. a kol.: Flóra, geológia a paleontológia Devínskej Kobyly. Bratislava: Litera 1997.
- GAZDÍKOVÁ, Alžbeta: Záhorie, malokarpatská a trnavská oblasť. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku. kol. autorov. Bratislava 1998. s. 29 – 66.
- HOFERKA, Martin: Prvé písomné zmienky o obciach južného Záhoria. In: Záhorie, č. 4, 2004. Dostupné na www.zahorskemuzeum.sk [Citované dňa 09. 02. 2011].
- HOLEC, P.: Vývoj prírody. Vysokoškolské skriptá. Bratislava, 2004.
- HRABOVSKÁ, Z.: Organizácie destinačného manažmentu ako kľúčový determinant regionálneho rozvoja. Košice 2010, s. 89 – 98. Dostupné na www.pulib.sk. [Citované dňa 10. 02. 2011].
- JAKUBOV. Mimoriadne vydanie k 550. výročiu 1. písomnej zmienky. Jakubov: 2010.
- KALIVODOVÁ, Eva: Prvá sviečková tovareň na Slovensku. In: Záhorie, č. 2, 2007. Dostupné na www.zahorskemuzeum.sk [Citované dňa 09. 02. 2011].
- KOLLÁR, D. - OVEČKOVÁ, J. - OVEČKOVÁ, M.: Slovensko-rakúske Pomoravie. Bratislava: DAJAMA 1996, 213 s.
- KORBEL, L. - KREJČA, J. a kol.: Veľká kniha živočíchov. Bratislava: PRÍRODA a.s. 1993, 345 s.
- KREJČA, J. - ŠOMŠÁK, L. a kol.: Veľká kniha rastlín. Bratislava: PRÍRODA a.s., 2004, 393 s.
- KUBÍČEK, Milan: Pamiatka z kaplnky v Medených Hámroch. In: Záhorie, č.1, 2002. Dostupné na www.zahorskemuzeum.sk [Citované dňa 09. 02. 2011].
- MAJZLAN, O. a KOL.: Fauna Devínskej Kobyly. Bratislava: APOP, 2005.
- MANUÁL pre sprievodcov. Bratislava: Daphne, Distelverein, 2000.
- MANUÁL pre sprievodcov. Bratislava: BicyBa, 2006.
- MARTIN, P.: Cyklosprievodca v Bratislave a okolí. BicyBa, Bratislava, 2005.
- SLOVENSKO. Ilustrovaná encyklopédia pamiatok. Bratislava 2009. s. 65 – 100.

SAND, Ján – LEHOTSKÝ, Roman – KRÁL', Jozef: Banická Marianka 1859 – 2009 alebo po stopách histórie priemyselnej ťažby a spracovania bridlice. In: Záhorie, č. 1, 2009. Dostupné na www.zahorskemuzeum.sk [Citované dňa 09. 02. 2011].

STANÍK, Ivan – Turčan, Vladimír: Archeologický výskum rímskej stanice v Stupave. In: Záhorie, č. 5, 2000. Dostupné na www.zahorskemuzeum.sk [Citované dňa 09. 02. 2011].

STANOVÁ, V. a kol.: Nivou Moravy. Bratislava: Daphne, 2003.

STRATÉGIA rozvoja cestovného ruchu Dolného Záhoria. Aurex spol. s.r.o. 2007.

ŠEFFER, J.: Mokrade pre život. Bratislava: Daphne, 1996.

Internetové zdroje:

www.region-palffy.eu

www.zahorie.sme.sk

www.slovenskabanskacesta.sk

Internetové stránky obcí:

www.borinka.sk

www.devin.sk

www.dubravka.sk

www.gajary.sk

www.jablonove.sk

www.jakubov.sk

www.obeckuchyna.sk

www.karlovaves.sk

www.kostoliste.sk

www.obeclab.sk

www.lamac.sk

www.lozorno.sk

www.levarky.603.sk

www.malacky.sk

www.marianka.sk

www.pernek.sk

www.plaveckymikulas.sk

www.ppodhradie.sk

www.plaveckystvrtok.sk

www.rohoznik.sk

www.solosnica.sk

www.obec-studienka.sk, www.studienka.sk

www.stupava.sk

www.suchohrad.sk

www.tikdvn.sk

www.velkelevare.sk

www.vysokaprimorave.sk

www.obeczohor.sk

www.zavod.ocu.sk

www.zahorskaves.sk

www.zahorskabystrica.sk